

ISSN 2217-8011
9 772217 851003

pan Bošnjak

Svebošnjački nacionalni mjesečnik



PANBOŠNJAŠTVO - ŠTA JE TO ?

INTERVJU: MURAD
HOFMAN

INTERVJU: AKADEMIK
MUHAMED
FILIPOVIĆ

CIJENE BIH: 5 KM | SRB: 150 RSD | CG: 1,5 € | HR: 40 KN | EU: 5€ | SAD: 5\$ | CH: 5 FR



UPIŠIS

NA
OSNOVNE
AKADMEŠKE
STUDIJE
2012/2013

DEPARTMAN ZA EKONOMSKE NAUKE

Ekonomija
Turizam
Revizija i osiguranje

DEPARTMAN UMJETNOSTI

Likovna umjetnost
- Grafika
- Slikarstvo
Primenjena umjetnost
- Dizajn i modna kreacija
- Dizajn enterijera

DEPARTMAN ZA PRAVNE NAUKE

Opšte pravo
Pravo unutrašnjih poslova (Kriminalistika)

DEPARTMAN ZA PEDAGOŠKO-PSIHOLOŠKE NAUKE

Vaspitač djece predškolskog uzrasta
Psihologija

DEPARTMAN ZA PRIRODNO-TEHNIČKE NAUKE

Informatika

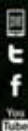
DEPARTMAN ZA FILOLOŠKE NAUKE

Srpski jezik i književnost
Bosanski jezik i književnost
- Opšti smjer
- Prevodilaštvo
Anglistika
- Opšti smjer
- Prevodilaštvo
Germanistika



www.uninp.edu.rs

m.uninp.edu.rs
twitter.com/uninp
facebook.com/uninp
youtube.com/uninp1



Univerzitet u Novom Pazaru
Dimitrija Tucovića bb. 36300 Novi Pazar, Srbija
tel. +381 20 316 634
20 315 726
fax. +381 20 337 322



ŠAKA BOŠNJAKA

Na jednom skupu u Prizrenu, održanom samo par dana prije ramazana, pored ilahija, recitirana je i pjesma "Šaka Bošnjaka." Pjesma sa čestim refrenom u kojem se ponavlja patetična sintagma "šaka Bošnjaka", ima jednostavnu poruku kako se jedan mali narod bori za opstanak.

Skup je bio posvećen dijaspori i organiziralo ga je ministarstvo dijaspore Vlade Kosova. Kako su rekli ministar i njegov zamjenik, polovica Bošnjaka sa Kosova, i jedna trećina Albanaca živi i radi u dijaspori. Stoga njihovo ministarstvo tokom ljeta, u vrijeme godišnjih odmora, organizira skupove i razne fešte posvećene dijaspori. Bar u dijelu okruga Prizrena, gdje žive Bošnjaci svakim danom su teferiči i svadbe. Najzanimljivija i najveća fešta se desila istoga dana u Župi, spletu bošnjačkih sela, gdje je osunečen (obrezan) 101 dječak. Tim povodom se u Župi bar tri dana zaredom odvija pravi teferič. Takmičenja narodnih igara i sportova, veliki ručkovi, sohbeti pjevači...

Darivaju su dječaci, njihovi roditelji, prijatelji. I bika se u dar može dati.

Takvih običaja, na žalost, više nema u BiH. Njih su potopile koride.

Iako je Prizren, pored Burse, najbližiji grad Sarajevu, a njegovi stanovnici, većinom su Bošnjaci, najbližiji, i po jeziku i po čehri, najbližiji Bošnjacima iz Bosne, oni su privrženiji tradiciji i običajima svojih predaka. Eto ta "šaka Bošnjaka", umire za Bosnom, a ne može je, zbog administrativnih granica, i kad bi htjela, pa čak i morala, posjetiti.

Obraćajući se toj "šaki Bošnjaka" rekao sam da njihov vatan, duhovni i kulturološki dom, počiva na četiri čošeta; Sarajevo, Novi Pazar, Plav i Prizren.

Sve ostalo je okućnica, ili dijaspora, u kojoj živi i radi ta "šaka Bošnjaka!"

Vaš urednik: Nedžad Latić



Slika sa naslovnice:

**AKADEMIK
FERID MUHIĆ**



PANBOŠNJAŠTVO – ŠTA JE TO?

Ferid Muhić, akademik

18



OBA ENTITETA I FEDERACIJA IRS SU RATNETVOREVINE

Doc. dr. Rasim Muratović

30



MURAD HOFMAN:
NEMAM PRAVA DAVATI SAVJETE TAKO HRABROM NARODU KAO ŠTO SU BOŠNJACI

Razgovarao: Nedžad Latić

16



INTERVJU SA
AKADEMIKOM
MUHAMEDOM FILIPOVIĆEM

U SANDŽAKU
SE RAĐA NOVI
BOŠNJAČKI DUH

*Razgovarao:
Jahja Fehratović*

46



KAKO BITI IMUN NA
NOVOGOVOR?

George Soros

8



KORJENI RASCIJPA U JUGOSLOVENKSOJ
MUSLIMANSKOJ ORGANIZACIJI

Zlatko Hasanbegović

34



ZAVISNI BOŠNJACI NA
NEZAVISNOM KOSOVU

Arsim Saliji

60



Deset oporuka Reisul-uleme

EMANET AJVATOVICE



REISUL-ULEMA DR. MUSTFA-EF. CERİĆ

Narode moj, ostavljam vam, stoga, ovih deset životnih pravila kao emanet Ajvatovice i kao poruku ovog mog oproštajnog govora:

Prvo, upamtite da dova nije kao rezervna guma u kolima koja vam treba samo onda kad ste u nevolji, već da je dova kao motor koji te vozi Pravim putem do kraja putovanja!

Drugo, auto ima šoferšajbu koja je mnogo veća od retrovizora zato što je pogled naprijed gdje i kako ide-mo važniji od pogleda nazad kako i šta je bilo. Zato gledaj unaprijed, a ne unazad da bi ti život bio draži i plodonosniji!

Treće, prijateljstvo je kao knjiga. Za nekoliko sekundi knjigu zapališ, ali trebaju ti godine da je napišeš!

Četvrto, sve zemaljsko je prolazno. Ako ti je dobro, budi sretan, ali to nije zauvijek. Ako ti je, pak, loše, nemoj očajavati, jer ni loše stvari na zemlji nisu vječne!

Peto, stari prijatelji su kao zlato. Novi prijatelji su kao dijamanti. Ako dobiješ dijamante, nemoj zaboraviti zlato, jer dijamant bez osnove zlata nema pravu vrijednost!

Zato, narode moj! Probudi se!

Podigni liniju odbrane prvo u svojoj duši da znaš ko si i šta si, u svojoj glavi da znaš s kim si i kome pripadaš,

u svom domu da znaš gdje si i kamo ideš, u svom džematu da znaš odakle si i gdje treba da se nađeš ako si se izgubio.

Šesto, kad izgubimo nadu i pomislimo da je svemu našem kraj, Allah nam pošalje znak da shvatimo da je to samo mali zaokret, a ne propast!

Sedmo, kad Allah riješi tvoj problem, ti imaš vjeru u Njegovu svemoć, ali kad Allah ne riješi tvoj problem, to znači da Allah ima vjeru u tvoju sposobnost!

Osmo, kad učiš dovu za nekoga, Allah te sluša, odaziva se tvojoj dovi i spušta svoju milost na onoga kame si proučio dovu da mu Allah pomogne. Zato, kad osjetiš radost i sreću, sjeti se da je i za tebe neko učio dovu da budeš sretan i zadovoljan!

Deveto, sekiranje i uznemirenost neće odnijeti su-trašnje nevolje, ali hoće odnijeti današnji mir. Zato ne troši duševni mir u nevakat.

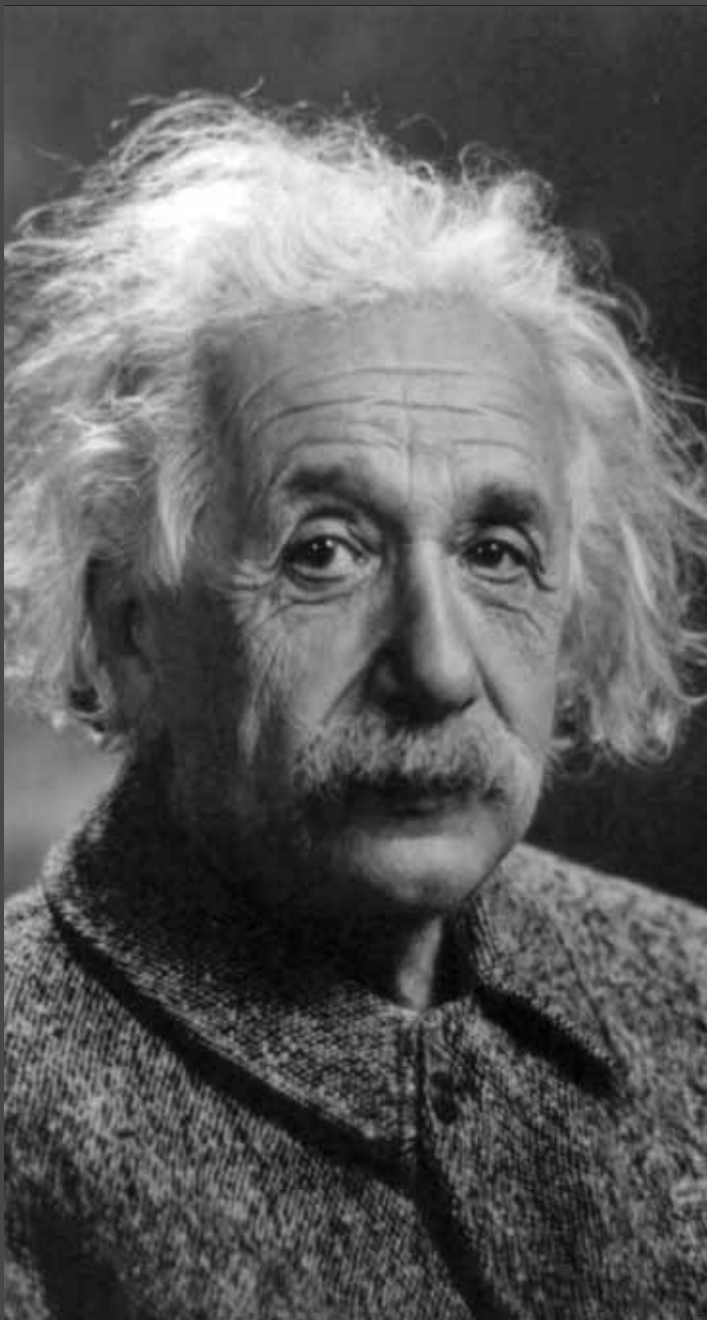
Deseto, čovjek nikad ne napušta nekoga a da ne ponesu sa sobom nešto od njega, niti odlazi a da nije nešto ostavio iza sebe! Narode moj, na rastanku sa vama danas na Ajvatovici ja nosim u sebi ono što je najbolje u vama: vjeru u Jednog i Jedinog Boga i ljubav u Jednu i Jedinu nam domovinu Bosnu i Hercegovinu.

(Iz "Oprosnog govora" na Ajvatovici, 24. juni, 2012.)

P+B



AJNŠTAJN SE IZJAŠNJAVAO KAO NACIONALISTA



U nedavnom obraćanju skupu u Donjem Vakufu, reisul-ulema dr. Mustafa Cerić se izjasnio bošnjačkim nacionalistom, opravdavajući to položajem Bošnjaka. Tada se pozvao i na Alberta Ajnaštajna, koji je kao Jevrej tako iskazivao svoj odnos pripadnosti svom ugroženom narodu.

Ajnštajn se nije povezivao sa organiziranom jevrejskih institucijama, već sa ličnim osjećajem jevrejskog identiteta. U njegovim očima, jedini način borbe protiv antisemitizma bilo je stvaranje duha zajednice prožete nacionalizmom. Iako je bio pacifista, "građanin svijeta", nije se ustručavao iznijeti ovakva svoja stajališta pred iznenađenim prijateljima.

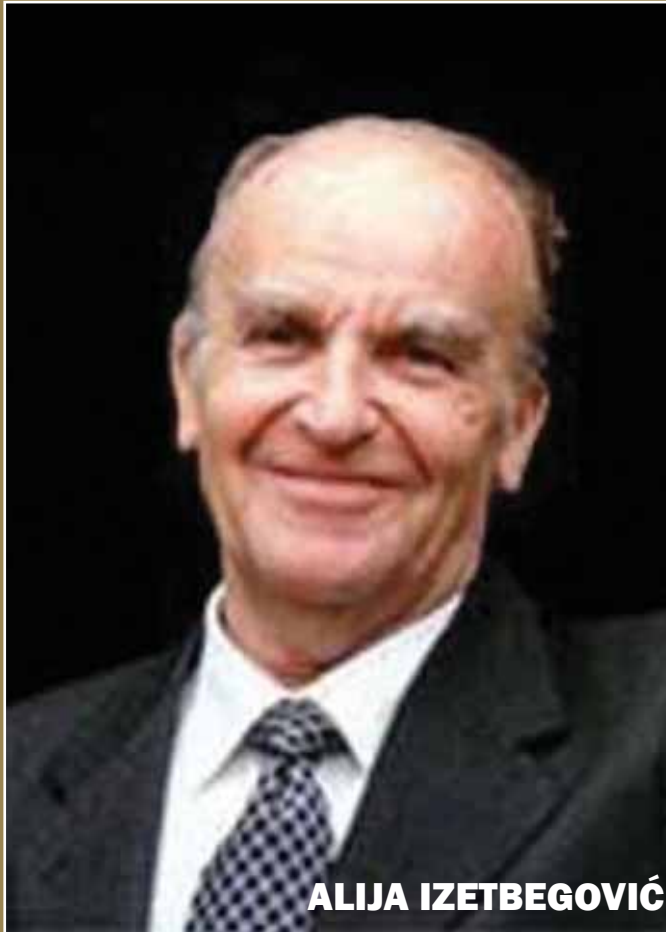
Ajnštajn je 1955., malo prije smrti, napisao članak koji je posvetio sedmoj godišnjici stvaranja države Izrael. Nije se slagao sa cionističkim vođama, jer nije bio spreman na kompromis sa svojim kosmopolitizmom.

U tom članku je napisao: "Moja ljubav prema pravdi graniči se sa fanatizmom, a težnja za ličnom nezavisnošću je tradicionalna odrednica jevrejskog karaktera. Zbog toga ja svoju pripadnost jevrejskom narodu vidim kao dar sa neba. I sve dok ostanemo odani našoj vjeri u pravdu i ljudsku slobodu, ne samo da ćemo osigurati našu budućnost, kao jedan od drevnih naroda, nego ćemo očuvati i najveće vrijednosti čovječanstva..."

U novinama, "Judische Rundschau", Ajnštajn je napisao: "Ja sam jevrejski nacionalista, jer se zalažem za opstanak jevrejske nacije."



ALIJA I ARAFAT



ALIJA IZETBEGOVIĆ



JASER ARAFAT

Prema istrazi švicarskih liječnika, koju je organizirala, a potom i rezultate istrage objavila Al-Džezira, Jaser Arafat je otrovan. Kao uzročnik trovanja navodi se otrov kolonij. Kolonijem mogu raspolagati samo države koje imaju razvijen nuklearni program ili oružje. Stoga je Arafatova hudovica, Suna, podnijela tužbu u Francuskoj protiv nepoznatih počinilaca ovoga djela kao i zahtjev za ekshumaciju Arafatovog tijela. Pošto se mezar nalazi u Ramali, pod kontrolom Palestinske samouprave, zahtjev je morao odobriti i Mahmud Abas.

Bez obzira na ishod i rezultate istrage, priča o trovanju Arafata će uzdrmati, prije svega Izrael, koji posjeduje nuklearno oružje i koji je imao motiv da ubije Arafata, kao i eventualne palestinske saučesnike koji su zbog političkih pretnežija imali interes da Arafat bude uklonjen. Sigurno se Abas našao u "neobranom grožđu" kao Arafatov nasljednik. Ali i stoga što je ovo druga šokantna istraga koja kompromitira Arafatove nasljednike. Jednu je već objavila, opet, Al-Džezira, preuzimajući od Wikiliksa informacije o tajnim pregovorima sa Izraelom, koji su posebno sporni u dijelu koji se odnosi na status, odnosno podjelu Jerusalema. Po tim izvješćima Abas je bio spreman na podjelu Jerusalema.

Vrlo su rijetke političke ličnosti da ih se tako uspoređuje po ljudskim osobinama kao Jaser Arafat i Alija Izetbegović, koliko zbog dubine naroda koje su vodili u odsutnim trenucima, još više zbog vrlo emotivnih odnosa koje su gajili jedan prema drugom. Vrlo vrijedno svjedočanstvo o tome ostavio je bivši urednik Dana, Senad Pečanin, koji je oktobra 2003. posjetio Jasera Arafata u Ramali. Da bi došao do Arafata, Pečanin je ponio odgovor Alije Izetbegovića, koji se u to vrijeme nalazio u bolnici, na pismo koje mu je poslao Arafat. Iz pisma se vidi da su se njih dvojica dugo poznavala, još od 1980., te da su željela skupa klanjati u džamiji El-Aksa. **P+B**



George Soros je američki finansijer i filantrop, osnivač i predsjednik Zaklade Otvoreno društvo. Objavio je esej prije godinu dana u časopisu The New York Review of Books

KAKO BITI IMUN NA NOVOGOVOR?

Rat protiv terora natjerao me da ponovno promislim o konceptu otvorenog društva. Moja iskustva u bivšem Sovjetskom Savezu naučila su me da slom zatvorenog društva ne znači automatski da će se stvoriti otvoreno društvo; pad može djelovati kao da nema dna, a onda se može uspostaviti novi režim koji će više nalikovati onome koji se srušio nego otvorenom društvu.

U više od 30 godina dao sam preko 8 milijardi dolara za zaklade *Otvoreno društvo* i njihovu globalnu mrežu koja je onda pomagala ostalim svjetskim i lokalnim organizacijama.

Načelno sam zadovoljan, ali muče me dvije velike brige. Prva, što će se dogoditi *Otvorenom društvu* kad predsjednik Aryeh Neier i ja više ne budemo među živima? Drugo, i važnije, što još možemo postići dok smo ovdje?



GEORGE SOROS

Kad sam osnivao *Otvoreno društvo*, nisam želio da me nadživi. Iskustva drugih institucija naučila su me da one poslije odu drugim smjerovima od onih koje je utemeljitelj imao na umu. No, kako je Fondacija dobivala sve značajniju formu i ulogu, predomislio sam ►

se. Shvatio sam da bi ukidanje mreže zaklada *Otvoreno društvo* mojom smrću bio čin pretjerane sebičnosti.

Sada naš praktični angažman nadilazi naše teorijsko poznavanje materije; drugim riječima, imamo više novca nego ideja.

Onako kako ja to vidim, ljudska sposobnost da razumije i kontrolira snage prirode znatno nadmašuje našu sposobnost da vladamo sami sobom. Naša ekonomija je postala globalna; naša vlast nije. Naša budućnost i, na određeni način, naše preživljavanje, ovise o našoj sposobnosti da razvijemo odgovarajuću globalnu vlast. Nakon finansijske krize 2008. nije dovoljno samo stabilizirati i ponovno pokrenuti finansijska tržišta; moramo ponovno stvoriti globalni finansijski sustav koji je bio slomljen.

Imam dva najvažnija prioriteta. Jedan je osobnog karaktera; drugi se odnosi na moje zaklade. Na osobnoj razini moj je glavni interes da razvijem vlastitu koncepciju. Sjedinjene Države su demokratsko i otvoreno društvo još od svoga utemeljenja. Ideja da one to više neće biti čini se besmislenom, ali je vrlo moguća. Nakon 11. septembra Bušova je administracija iskoristila stvarni strah zbog terorističkih napada i, pod parolom "rata protiv terora", bila sposobna ujediniti naciju pod vođstvom vrhovnog zapovjednika, odvesti je u napad na Irak pod lažnim izgovorima i prekršiti uspostavljene standarde o ljudskim pravima u traženju i ispitivanju terorista.

Rat protiv terora natjerao me da ponovno promislim o konceptu otvorenog društva. Moja iskustva u bivšem Sovjetskom Savezu naučila su me da slom zatvorenog društva ne znači automatski da će se stvoriti otvoreno društvo; pad može djelovati kao da nema dna, a onda se može uspostaviti novi režim koji će više nalikovati onome koji se srušio nego otvorenim društvu. Morao sam dublje istažiti koncept otvorenog društva koji sam još u studentskim danima usvojio od Karla Poppera, i otkrio sam nedostake u njemu.

Dogodilo se to da su politički operativci u Bušovoj administraciji postali svjesni "zablude prosvjetljenja", daleko prije mene. Ljudi kao što sam ja bili su zavedeni tom zabludom

i vjerovali su da metode propagande kao u Orwellovoj "1984." vrijede samo u diktaturama. No, oni su znali bolje. Frank Luntz, poznati desničarski konsultant, ponosno je objavio da je koristio "1984." kao udžbenik za osmišljavanje lahkopamtljivih slogana. A Karl Rove tvrdio je navodno da on nije morao izučavati stvarnost; mogao ju je stvarati. Usvajanje orvelijanskih tehnika dalo je republikanskoj propagandnoj mašineriji prednost i u izbornoj politici. Druga strana ih je pokušavala sustići, ali se nasukala na podmuklom dodatku o traženju istine.

Propagandne tehnike koje namjerno navode na pogrešno mišljenje mogu uništiti otvoreno društvo. Metode nacističke propagande bile su dovoljno snažne da unište Weimarsku Republiku. Drukčije, ali i u nekim stvarima slične metode korišćene su i u SAD-u i još nadograđene. Iako demokracija ima puno dublje korijene u SAD-u nego u Njemačkoj, ona nije imuna na namjerne prijevare, kao što je to Bushova administracija pokazala. Ne možete pokrenuti rat protiv apstrakcije; no ipak rat protiv terora ostaje široko prihvaćena metafora i dan danas.

Kako se otvoreno društvo može zaštititi od opasnih varljivih argumenata? Jedino tako da prepozna njihovo postojanje i njihovu moć da utječu na stvarnost tako što utječu na ljudsko poimanje stvari.

Izbor Obame 2008. poslao je snažnu poruku svijetu da je SAD spreman i na radikalne promjene kad postane svjestan i prizna da je na pogrešnom putu. Ali, promjena je bila privremena; njegov izbor i njegova inauguracija bili su najveći trenuci njegovog predsjednikovanja. Što možemo učiniti da očuvamo i ojačamo otvoreno društvo u Americi? Kao prvo, želim vidjeti napore da se pomogne javnosti da razvije imunitet na newspeak. Oni koji su mu bili izloženi u vrijeme nacizma ili komunizma imaju na njega alergijsku reakciju, ali šira javnost još uvijek je podložna.

Drugo, želio bih uvjeriti američku javnost o potrebi prihvaćanja okrutne stvarnosti. Oni koji upravljaju Fox Newsom, Rupert Murdoch i Roger Ailes dobro su shvatili kad su me identificirali kao suparnika. Ipak, njihove laži neće opstati i njihove tehnike neće izdržati. (...)



ANGELA MERKEL ŽELI OD EUROPE NAPRAVITI VELIKU NJEMAČKU



MARTIN WOLF,
GLAVNI EKONOMSKI ANALITIČAR FINANCIAL TIMESA

U konceptu njemačke Europe, na kojem insistira Angela Merkel, sve europske zemlje trebale bi se ponašati kao "pravi Nijemci", a to je, naravno, nemoguće. Dakle, ljudi s kojima se dogovaraju sastanci preko njihovih osobnih asistenata, a slove za vrhunske intelektualce, uglavnom su prezazeti narcisi. Stalno su u gužvi i uvijek imaju strašno ispunjenu "adžendu".

Njihov raspored se naglo isprazni ako se slučajno uz intervju ili konferenciju nudi i neki "fee", honorar. Zaboga, treba od nečega živjeti! Kriza je. U tu grupu nikako ne pripada Martin Wolf, koji ima takav utjecaj da njegove tekstove ujutro u Financial Timesu uz prvu kavu čitaju i Angela Merkel i David Cameron i François Hollande.

Wolf je punokrvni opinion maker. Na predsjedničkoj konferenciji u Jerusalemu, gdje smo razgovarali, najavljen je kao zvijezda. "Čak i ako ne čitate Financial Times, valjda gledate televiziju!", rekao je guverner izraelske središnje banke najavljujući ga. Martin Wolf, koji se izjašnjava kao euroskeptik, kolumnist je kojem se vjeruje. Neutralniji je i analitičniji od New York Timesova Paula Krugmana, nobelovca, koji je s godinama postao izuzetno angažiran analitičar, ali ne uvijek konzistentan u

stavovima.

U Jerusalemu, dok sam slušala kako se Henry Kissinger prisjeća svog boravka s Richardom Nixonom u Jugoslaviji i pritom upozorava kako na jedno uho više dobro ne čuje, a na suprotno oko dobro ne vidi, Wolf mi je poslao email da možemo sjesti na bijele sofe kičaste kafeterije predsjedničke konferencije u modernom Kongresnom centru. Martin Wolf na mailove odgovara sam, nitko ne trči oko njega s blokićem.

Počeo se baviti ekonomijom, jer je osjećao da se mora angažirati na području u kojem su pogreške dovele do neslučenih ljudskih tragedija u Drugom svjetskom ratu. Njegova majka, Židovka iz Nizozemske, izgubila je više od trideset članova obitelji tijekom Drugog svjetskog rata. Otac, austrijski Židov, pobjegao je u London, gdje je Martin odrastao.

Wolf nevoljko primjećuje da postoje velike sličnosti ekonomske politike koja je dovela do Drugog svjetskog rata i onoga što se danas događa. U jednom trenutku ta zabrinutost graniči sa strahom. No, ima i nade...

Je li ovo sudbonosno "biti" ili "ne biti" za eurozonu?

- Ako se stvari budu odvijale kao što se sada odvijaju i s kapacitetima kojima se sada raspolaže, eurozona će propasti. Europa mora biti više federacija sa zajedničkom odgovornošću za banke i mora više podržavati zemlje koje trebaju pomoć., rekao je u intevjuu za zagrebački sedmičnik "Globus" Martin Wolf, glavni ekonomski analitičar Financial Timesa.



BOŠNJAČKI POKRET ZA RAVNOPRAVNOST NARODA

Nakon što je nekoliko godina odsustvovao sa političke, pa i javne scene uopće, Sejfudin Tokić, dugogodišnji parlamentarac, te član najužih rukovodstava nekoliko stranaka, od Reformista, UBSDČa, SDP, SDU, pojavio se u javnosti, kao predsjednik Bošnjačkog pokreta za ravnopravnost naroda. Tako je predsjedavao, kao organizator, naučnom skupu u Banjoj Luci pod nazivom "Položaj Bošnjaka u BiH i zemljama regiona u kontekstu europskih i euroatlanskih integracija." Osjećam posebno zadovoljstvo što smo se na prvoj konferenciji Bošnjačkog pokreta okupili baš ovdje u Banskim dvorima u Banja Luci da razmotrimo izuzetno važna pitanja sadašnjosti i budućnosti bošnjačkog naroda u BiH i zemljama regiona. Mislim da mjesto našeg okupljanja daje posebnu simboliku i dodatni značaj današnje naučne konferencije.", istakao je u svom uvodnom izlaganju gđin Tokić.

"Jedan od presudnih motiva formiranja Bošnjačkog pokreta za ravnopravnost naroda bila je upravo činjenica da se od ma-

njeg bosanskohercegovačkog entiteta ravnopravnih naroda sistematski pokušava stvoriti, legitimirati i legalizirati teritorij sa ekskluzivnim pravima srpskog naroda, što je bio jedan od osnovnih ciljeva Karadžićeve i Miloševićeve ratne politike. Bošnjački pokret će svakako biti angažiran na cijeloj teritoriji BiH sa ciljem jačanja bošnjačkog nacionalnog identiteta, ali i van granica naše zemlje, u svim oblastima gdje žive i rade Bošnjaci.

U tom kontekstu posebno me raduje prisustvo i učešće u radu naše konferencije predsjednika Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti (BANU) dr. Ferida Muhića te muftije sandžačkog Muamera Zukorlića."





Hrvatska moli Bruxelles da joj dozvoli žicom opasani koridor. Od jeftinijeg rješenja, tunela Neum, odustalo se, jer BiH ne želi ni čuti za njega

NEUM – LUKA, TUNEL ILI BODLJIKAVA ŽICA

Dok Vladimir Drobniak u EU lobira za slobodni koridor za prolaz kroz BiH, u susjednoj državi kalkuliraju što će od Hrvatske tražiti zauzvat. Petnaest godina prošlo je otkada je 1997. godine tadašnji dubrovačko-neretvanski župan Ivan Šprlje prvi predložio gradnju mosta Pelješac kojim bi se Hrvatska prometno, bez prolaska kroz teritorij Bosne i Hercegovine, spojila sa svojim krajnjim jugom.

Petnaest godina je izgubljeno, a most još nije sagrađen. Sada je Hrvatskoj preostalo samo godinu dana da, barem privremeno, riješi prometnu poveznicu svog teritorija. Izgubljene su stotine milijuna kuna da bi se ustanovilo kako država za gradnju mosta nema novca i da treba pronaći nova rješenja.

Dvostruko rješenje

Nova vlast pritisnuta rokom, 1. srpnja, 2013., predlaže dvostruko rješenje - zatvoreni cestovni koridor kroz Neum i trajektnu liniju Komarna - Brijesta. Postoje i prijedlozi neovisnih stručnjaka o gradnji tunela ispod Neuma, ali se na taj prijedlog malo tko osvrće. Gradnja 5,5 kilometara dugog zatvorenog cestovnog koridora stajala bi, prema procjenama, oko 40 milijuna eura i bila bi završena do ulaska Hrvatske u schengenski sustav nadzora državne granice sredinom 2015. godine. No, da bi Hrvatska s danom ulaska u EU ipak na neki način bila prometno povezana preko svog teritorija, kreće se u projekt trajektnog

povezivanja krajnjeg juga Hrvatske. Na temeljima Pelješkog mosta s kopnene i pelješke strane sagrađit će se pristaništa za trajektnu liniju Klek - Brijesta. Do gradnje Neumskog koridora to će, uz avionsku, biti jedina veza dubrovačkog područja s ostatkom zemlje. Ako, naravno, na putu do dubrovačkog područja ne želite prelaziti državnu granicu.

Zašto nema mosta

- To je u ovom trenutku jedino moguće rješenje. U tako kratkom vremenu, u godinu dana, ne možemo naći bolji način povezivanja s Dubrovnikom preko hrvatskog teritorija. - tvrdi Edo Kos, predsjednik Uprave Hrvatskih cesta, koji je u zadatak dobio idejno rješavanje ovog problema.

U utorak kasno poslijepodne sjedimo u njegovu uredu. Tog dana bio je na višesatnim sastancima u ministarstvima prometa i gospodarstva na kojima se raspravljalo o ovoj temi. Velik uredski stol pretrpan je skicama i dokumentima o Pelješkom mostu, neumskom koridoru, prometnom rješavanju dubrovačkog prometnog problema.

- Od Pelješkog mosta ne odustajemo. Ali u ovom trenutku za takav projekt nemamo novca. Da je ova Vlada i poštovala odluku prethodne o gradnji tog mosta, Hrvatska do ulaska u EU ne bi imala kopnenu poveznicu s Dubrovnikom bez prelaska granice.

Pokazuje mi gantogram Pelješkog mosta na kojem piše da je povjerenstvo Vlade Jadranke Kosor 5. rujna 2011. donijelo odluku da se most sagrađi do 2017., i

to na osnovi prvotnog projekta za koji je i dobivena građevinska dozvola, a koji kaže da most treba imati četiri prometna traka i raspon od 560 metara.

U vrijeme rasprave s vlastima BiH o rasponu mosta, s hrvatske strane često se moglo čuti kako BiH nameće sve veći raspon tog objekta. No, prema dostupnim informacijama BiH je bila zadovoljna rasponom središnjeg dijela mosta od 300 metara dužine i visinom od 50 metara. Ali u konačnici glavni je raspon narastao na čak 568 metara, i to na prijedlog hrvatske strane. Mnogi se stručnjaci slažu kako bi Hrvatska najvjerojatnije i dobila Pelješki most da se tom projektu nije prišlo megalomanski i da se gradio skromni gredni, a ne viseći most. Most je, kao i nova cesta preko Pelješca, od prvotno projektiranog dvotračnog narastao na četverotračni. Prema dostupnim podacima, to je dodatno povisilo cijenu gradnje mosta s ugovorenih 1,9 na gotovo 2,6 milijarde kuna plus PDV. Sve je to u konačnici dovelo do odustajanja od gradnje i raskida ugovora sa izvođačima.

Što će biti s kamionima

- Morali smo naći alternativno rješenje. Ugovor s izvođačima je poništen te smo teritorij odlučili povezati trajektima. - pojašnjava Kos. Trajektna veza bit će uspostavljena sve do izgradnje zatvorenog neumskog koridora, a onda, ovisno o odluci Europske komisije o korišćenju koridora, donijet će se odluka o daljnjem korišćenju trajektne veze Klek - Brijesta.

Ako bi Europska komisija dopustila kamionski promet bez ikakvih iznimki kroz neumski koridor, potrebe za trajektnim prijevozom na ovoj liniji više ne bi bilo. Riječ je o tome da se nakon ulaska Hrvatske u EU postavljaju novi carinski uvjeti za kamionski prijevoz robe prema državama koje nisu dio EU. Dakle, ako bi EU, primjerice, schengenska pravila za prijevoz živih životinja i prehrambenih proizvoda primijenio i na neumski koridor, Hrvatskoj bi bilo u interesu da to izbjegne tako da kamionima omogući prijevoz trajektom i dalje cestom preko Pelješca prema Dubrovniku.

Rotori na koridoru

Osim gradnje dvaju trajektnih pristaništa, potrebna je i dodatna rekonstrukcija postojeće ceste na Pelješcu te gradnja 2,2 kilometra nove ceste od trajektnog pristaništa do čvora Brijesta. Riječ je o cesti koja je projektirana i za koju je izdata građevinska dozvola, već u sklopu projekta mosta. Radove na toj cesti izvodi tvrtka Viadukt. Ta će se cesta spojiti na postojeću lokalnu cestu L69030 koja će se rekonstruirati i spojiti na državnu cestu u budućem čvoru Zaražde. I preostali dio ceste preko Pelješca bit će rekonstruiran i po potrebi proširen. Zasad se neće graditi obilaznica Stona. U planu je, ali tek za dvije do tri godine, obilaznica mjesta Ponikve. Tako rekonstruirana pelješka cesta, smatra Kos, bit će sasvim zadovoljavajuća za promet koji bi se, u najboljem slučaju, trebao odvijati dvije godine. Za prijevoz preko malostonskog kanala planira se u prvoj fazi gradnja najmanje dvaju trajekata koji bi prevozili putnike i vozila s kopna na Pelješac i natrag. Vožnja bi trajala oko 10 minuta, a cijena

jednog broda je oko 60 milijuna kuna. Prema dosad poznatim podacima, svaki trajekt imao bi kapacitet oko 150 vozila i 2000 putnika. Prvi trajekti trebali bi biti naručeni ove godine. U konačnoj varijanti predviđa se gradnja ukupno četiri trajekta te veličine koja bi stajala oko 30 milijuna eura.

Godine 2015., u vrijeme kada bi Hrvatska trebala ući u schengenski sustav nadzora granice, trebao bi biti završen neumski koridor. Kakav će se promet njime odvijati, ovisi o stavu Europske komisije. Ministarstvo prometa ovaj je tjedan Vladimiru Drobnjaku, šefu Misije Republike Hrvatske pri EU, predalo dokument "Slobodni koridor kroz Neum za putnički prijevoz" koji će on predati nadležnim tijelima Europske komisije. Riječ je o hrvatskom prijedlogu izgleda i načina funkcioniranja tog koridora. U hrvatskoj Vladi se očekuje da bi Europska komisija vrlo brzo mogla donijeti stav o ovom prijedlogu. Što stoji u službenom hrvatskom prijedlogu zasad je nepoznanica.

Prema dosad objavljenim informacijama, četverotračni koridor gradio bi se u zaleđu Neuma, 7 do 8 kilometara od sadašnje magistrale koja prolazi kroz grad. Prema idejnim rješenjima, koje je nedavno u Dubrovniku prezentirao pomoćnik ministra prometa BiH Izet Bajrambašić, koridor bi počeo i završavao na dva velika rotora koja bi se nalazila u Hrvatskoj. Putnici u tranzitu u Hrvatskoj koji samo žele proći prema Dubrovniku na tom bi se rotoru uključili na koridor i bez zaustavljanja te carinske i policijske kontrole prešli na drugi dio hrvatskog teritorija.

Koridor bi bio ograđen žicom sa sensorima te bi bio pod stalnim videonadzorom. Njegovu gradnju finansirala bi Hrvatska, koja bi na tu prometnicu dobila privremenu koncesiju, ali bi cesta ostala u vlasništvu Bosne i Hercegovine. Nadzor nad cestom imala bi hrvatska policija te bi je održavale hrvatske cestarske službe. Za putnike koji bi na spomenutom rotoru željeli iz Hrvatske ući u Bosnu i Hercegovinu ili obratno bio bi otvoren poseban izlaz na kojem bi prošli policijsku i carinsku kontrolu i potom ušli u Bosnu i Hercegovinu.

Kombinacija s trajektom

No, to je zasad samo prijedlog i tek treba vidjeti kakvo će biti konačno rješenje. Ideja o zatvorenom cestovnom koridoru kroz Neum u hrvatskoj stručnoj javnosti dobro je primljena. No, ostaju nedoumice hoće li i koridor i trajektna veza biti potrebni. - Ako oba rješenja nisu preskupa za realizaciju, ja ih podržavam. No, moglo bi se dogoditi da uspostavom trajektnih linija cestovni koridor postane suvišan. Moglo bi se dogoditi da većina prometa ode na trajekte i koridor izgubi promet, a time i smisao. - smatra Ivan Dadić, šef Zavoda za prometno planiranje zagrebačkog Fakulteta prometnih znanosti.

Prema njegovim riječima, tim trajektima moglo bi se odvijati 80 posto tranzitnog prometa.

(Objavljeno: 23.06.2012., Jutarnji list)



FOTO ODSLİK



SREBRENIČKA HIMNA - SREBRENIČKI INFERNO

Nije bilo televizijskog priloga iz Srebrenice, kako domaćih tako i stranih televizija, da za muzičku podlogu nisu uzeli Srebrenički inferno. Čak i naj-avne špice, oglasi, kao i reportažni i dokumentarni prilozi o genocidu u Srebrenici bez izuzetka koriste muziku Srebreničkog inferna.

Malo ko potpisuje autorstvo kompozitora, tekstopisca i izvođača. Srebrenički inferno se tretira kao narodno blago, kao da su ga sami srebreničani izmislili, tako da vrlo mali broj ljudi zna ko su stvarni autori te prekrasne srebreničke himne.

Smatramo da smo dužni javnosti kazati i istaknuti zaslužne tvorce ovog, gotovo je sigurno, povijesnog remek-djela za bošnjačku kulturu.

Džemaludin Latić je 2001. g. Napisao i objavio u Bosančica print prvo izdanje Srebreničkog inferna. Za motiv na naslovnici uzeta je slika Salima Obralića, podnijemljene i sjetne krajiške djevojke u dimijama. Nakon što je Inferno dobio pozitivne kritike, pokojni Radovan Merušić, „posljednji mohikanac“ srednjobosanskog duha i kova, predložio je da se od Inferna napravi pozorišni komad. Režiju je ponudio svom prijatelju Gradimiru Gojeru. Trebalo je samo naći novac za prjekat...

Tadašnji ministar za kulturu, Gavriilo Grahovac, prvi je donator ovog projekta. Pokojni Marušić je ponudio Đeli Jusiću da komponira muziku na Latićev tekst.

Rad i priprema na pozorišnom i muzičkom izvođenju Inferna potrajat će dugo. Nastali su problemi tipični za malo ozbiljnije projekte kulture. Tako su se čekala bolja vremena. U međuvremenu je Milenko Karović, dirigent Zeničkog hora, uvježbavao svoj muzički dio. Njegovom upornošću savladane su sve tehničko-finansijske peripetije tako da će samo muzički dio biti izveden prvi put kad je Bil Klinton najavio svoj dolazak u Srebrenicu. Suza predsjednika Klintonona nakon što je čuo glasić omalehne solistice Karovićevog hora, pokazala je da je Jusić napravio remek djelo. A da je Klinton znao koliko pati dijete, N.Š., koje pjeva stihove Inferna, Srebrenico mati..., i kakve ratne traume nosi u sebi, možda bi mu i srce prepuklo. Slijedeće godine, zahvaljujući razumijevanju novog direktora Narodnog pozorišta Hasana Džafića, u Zenici i Srebrenici će biti izvedene i pozorišne predstave u režiji Sanje Miletić.

Nažalost, samo je muzički dio Inferna zaživio, dok je pozorišni dio zastao zbog toga što više niko nema interesa da finansira ovu predstavu u smislu plaćanja bar glumcima i reditelju.

Zašto smatramo da je bilo važno iznijeti svjedočenje o nastanku Srebreničkog inferna? Zato što ova priča pokazuje odnos prema iskrenim pregaocima za dobrobit svom narodu, za razliku od mnogih koji se šepure na dan Srebrenice da bi im se klicalo kao spasiteljima. Dalje, na ovom projektu su radili muslimani, katolici i pravoslavci, jednako emotivno i s jednakim pijetetom prema onima kojima je namijenjen Inferno. Gospodin Marušić je preminuo, a nijedan od autora se nigdje nije pojavio na bini, niti se iko ikad igdje sjetio zahvaliti im. A šta bi Bošnjaci učili, pjevali ili svirali u spomen šehida Srebrenice pred jednim Bilom Klintonom, na primjer? Jedino su iz svoje tradicije mogli ponuditi mevlud ili neku ilahiju! I ta bi ilahija vjerovatno bila djelo istog autora, Džemaludina Latića, koji je napisao i Inferno.



NEMAM PRAVA DAVATI SAVJETE TAKO HRABROM NARODU KAO ŠTO SU BOŠNJACI

Dr. Murad Hofman, ekskluzivno za Pan Bošnjak govori o Redži Garodiju, Muhamedu Asadu, Aliji Izetbegoviću, Tariku Ramadanu, te tvrdi da su moralna načela kršćanstva i islama identična!

Bismillahir-rahmanir-rahim!

Dragi brate, g. Hofman,

Nadamo se da vas zatičemo u dobrom zdravlju. Naše dove su uz Vas. Dozvolite da Vam postavim nekoliko pitanja koje bismo objavili u našem mjesečnom časopisu Pan Bošnjaku.

Znamo da ste veliki prijatelj naše domovine i njenih naroda. S obzirom na Vaše dugogodišnje iskustvo obnašanja značajnih diplomatskih funkcija, u prilici ste uočiti globalne svjetske trendove. Kakvim vidite položaj BiH danas u EU i uopće na svjetskoj sceni.

HOFMAN: Zbog srpske agresije i osiguranog rata, u

očajnoj samoodbrani BiH je postala svjetski simbol hrabrosti.

PB: Njemačka je vodeća sila u EU. Kakvim Vas se danas doimaju odnosi Njemačke i BiH?

HOFMAN: Veze između Federalne Republike Njemačke i BiH su posebno bliske zbog nekoliko stotina hiljada bosanskih izbjeglica u Njemačkoj.

PB: Koliko znamo Vi ste u Budnestagu bili zaduženi da iščitajte djela Alije Izetbegovića i date svoje mišljenje o prihvatljivosti njegove politike, odnosno ideologije. Možete li reći šta ste tada rekli?

HOFMAN: Nikada nisam bio član Njemačkog

MURAD HOFMAN

jedan iz plejade velikih zapadnih teoretičara islama



Bundestaga. Ali je istina da jako cijenim djela Alije Izetbegovića, jer su otvorila novu viziju islama, mnogo dopadljivu Europljanima.

PB: Kakvo je Vaše, inače mišljenje o Aliji Izetbegoviću, i kao osobi, jer ste ga osobno upoznali, i kao političaru?

HOFMAN: Alija Izetbegović je bio izvanredna figura, kako u pogledu njegove lične hrabrosti, tako i njegovih prosvječenih pogleda na islam kao jednu evropsku religiju.

PB: Nedavno je umro naš Redža Garodi. Da li ste komunicirali sa njim i šta mislite o njemu kao islamskom teoretičaru?

HOFMAN: Komunicirao sam sa Roger Garaudyem sa ciljem da mu ukažem da je nemoguće razumijeti i prakticirati islam samo na osnovu Kur'ana, kako je on to vjerovao. Za to je jednako neophodno i znanje sunneta.

PB: Svakako uz g. Asada, spadate u najrefentnije poznavaoce islama. Kod gđin Asada, pisca briljantnog djela Put u Meku, u naknadnim djelima se može uočiti izvjesno razočarenje u muslimane. "Sreća je da sam prvo upoznao islam.", uzviknuo je. Kakvo je Vaše iskustvo sa islamom i sa muslimanima?

HOFMAN: Moj dobri prijatelj Muhammad Asad je u starosti postao razočaran u ummet, jer nije mogao, kako je on to ranije očekivao, da zamijeni umiruće kršćanstvo na Zapadu koji je prihvatio ateizam radije

nego islam.

PB: Postoje radikalne ocjene o stanju muslimana u Evropi. Vjerovatno Vam je poznato da je Tarik Ramadan rekao kako se danas muslimani u Evropi osjećaju kao Jevreji 1936. Koliko su takve ocjene realne?

HOFMAN: Razumijem gledište Tarika Ramadana, bez dijeljenja istog. Tačno je i da će ta pozadina 30-ih osigurati da muslimani u Evropi ne dijele sudbinu Jevreja.

PB: Šta mislite da li će se EU formirati kao kršćanska, sa Ustavom kakav predlaže Vatikan, u kojem su temeljne vrijednosti kršćanstvo, i kako će muslimani Balkana biti integrirani u takav Ustav?

HOFMAN: Osnovni moralni principi u kršćanstvu i islamu su identični.

PB: Vjerujete li u viziju da bi u Sarajevu 2014. Evropa mogla slaviti sto godina od Sarajevskog atentata, na način da se iz Sarajeva odašilje poruka u kojoj bi naredno stoljeće bio mir?

HOFMAN: Pitam se da li se dovoljno Europljana i dalje može sjetiti kako je počeo Drugi svjetski rat.

PB: Poručite nešto Vašoj braći Bošnjacima što bi im trebala biti deviza, ili zvijezda vodilja u budućnosti.

HOFMAN: Mislim da nemam prava davati poruke tako hrabrom narodu.



PANBOŠNJAŠTVO KAO NUŽNOST OČUVANJA BOŠNJAČKOGNACIONALNOG IDENTITETA

PANBOŠNJAŠTVO ŠTA JE TO?



„Panbošnjaštvo“ je neophodan i prijeko potreban metod terapije u cilju uspješnog savladavanja ove dramatične krize. Konkretno rečeno, to znači da je bošnjački nacionalni identitet na izdisaju, a da je „panbošnjaštvo“ možda posljednji i utoliko nužan način da se nacionalni identitet Bošnjaka očuva i spasi.

1. Naslov treba biti zgusnuti ekstrakt osnovne ideje teksta, tekst pak ekspanzija naslova! Šta nam kaže naslov? U prvoj, neposrednoj ravni značenja, kaže nam da je „panbošnjaštvo“ nužni uslov - *conditio sine qua non* – očuvanja bošnjačkog identiteta.

NACIONALNI IDENTITET NA IZDISAJU

2. U ravni detaljnije eksplikacije pojmova, izranjaju dva momenta. Liječničkim jezikom rečeno, to najprije znači da je već u naslovu dijagnostici-rana kriza bošnjačkog identiteta, i da je ta kriza, bez obzira da li je akutna ili hronična, sasvim sigurno, krajnje ozbiljna. Drugi momenat ukazuje da je „panbošnjaštvo“, već u naslovu indicirano kao *nužnost*, neophodan i prijeko potreban metod terapije u cilju uspješnog savladavanja ove dramatične krize. Konkretno rečeno, to znači da je bošnjački nacionalni identitet na izdisaju, a da je „panbošnjaštvo“ možda posljednji i utoliko nužan način da se nacionalni identitet Bošnjaka očuva i spasi. U cjelini naslov jasno sugerije da Bošnjaci imaju ozbiljan problem sa svojim identitetom, i da je prisutna kriza njihovog nacionalnog identiteta, ne samo u jednom dijelu nacionalnog korpusa, ni u okvirima samo jedne teritorije na kojoj žive, bilo u matičnoj državi, bilo u dijapsori, nego svugdje gdje god žive Bošnjaci. Zato je nužno ojačati oslabljeno osjećanje nacionalnog identiteta Bošnjaka upravo kroz potenciranje koncepta „Panbošnjaštva“ i to, s jedne strane *relativizacijom svih razlika u načinu manifestovanja njihovog identiteta* i okolnostima u kojima žive Bošnjaci (nacionalno, političko, kulturno okruženje, procentualna zastupljenost, teritorija, fragmentiranost, stepen kompaktnosti, odnosno kontingentnosti, tradicionalni stereotipi lokalnog identifikovanja Bošnjaka i njihovog samoidentifikovanja i td.), s druge strane pak, snažnim i argumentiranim *naglašavanjem svih ključnih elemenata zajedničkog identiteta* koji formiraju nacionalni identitet Bošnjaka!

BOŠNJAK NIJE NOVA KOVANICA

3. Ovaj zadatak, koliko god inače složen i dugotrajan, u osnovi je potpuno jasan u svojim bitnim tačkama. Ove tačke se svode na slijedeće korake: najprije treba podsjetiti, dokumentima pokazati i činjenicama dokazati da ime „Bošnjak“ nije neka nova kovanica, koja je tek prije dvadesetak godina

(1993) usvojena od grupe političkih aktivista da bi se forsirao nekakav separatizam ili unijela zabuna u svijest Bošnjaka koji su tokom minulih decenija bili označavani kao „neopredjeljeni“, a zatim, nakon što se nikako nisu u očekivanom broju i očekivanim tempom opredjeljivali ni kao Srbi, ni kao Hrvati, bili proglašeni za „Muslimane“ sa velikim „M“. Naprotiv, odluka o nacionalnom imenu „Bošnjaci“, samo je obnovila drevno nacionalno ime „Bošnjak“, koje je notirano u istorijskim dokumentima prije više od 800 godina (Povelja Kulina Bana, a i znatno ranije). Treba jasno ukazati na činjenicu da etnonim „Bošnjaci“ figurira kao jedina nacionalna odrednica čitavog nacionalnog korpusa kroz osam stoljeća, gdje god su se pripadnici ovog naroda nalazili (pisci sa naznakom *Bosnevi* sreću se od Alžira, do Samarkanda, i od Jemena do Krima) sve do najnovije istorije. U ovom kontekstu, treba istaći da se raširenost etnonima „Bošnjaci“ sve do novije istorije samorazumljivo odnosila na *cijelu Bosnu i Hercegovinu* i da je podrazumijevala *sve njene stanovnike u cjelini*, bez obzira na njihovu vjersku pripadnost! T0okom cijelog XIX vijeka, Bošnjaci su bili jedinstven, homogen narod ne samo u svojim očima, nego i u očima svih svojih susjeda. Čak i najljući protivnici samostalne Bosne i Hercegovine, koji su otvoreni težili okupaciji Bosne i Hercegovine i uključivanju cijele njene teritorije u sastav sopstvene države, i sistematski radili na asimilaciji Bošnjaka u Srbe, nisu imali nikakvih dilema u pogledu nacionalne posebnosti Bošnjaka. Upravo svijest o ovoj posebnosti naglašavala je temeljitost u pripremanju uspostavljanja nacionalne hegemonije nad Bosnom i Hercegovinom i postepene asimilacije Bošnjaka. Dovoljno je ukazati na do danas potpuno prenebregnut (namjerno ili nenamjerno) podatak ostavljen bez ikakvih komentara (?) da se čak i u notorno nacionalistički inspirisanom dokumentu „Načertaniju“ Ilije Garašanina iz 1844 godine, dakle u najuticajnijem dokumentu srpskog nacionalističkog programa, stanovnici Bosne bez izuzetka nazivaju **Bošnjaci!** U planiranju pridobijanja susjednih naroda za prihvatanje Srbije kao zajedničke države, Ilija Garašaniin smatra da je najvažnije ubijediti Bošnjake u ispravnost ovakvog rješenja. „Ako **Bošnjaci** ne bi ovo primili, to bi otuda kao sigurno sledovalo raskomadanje Srba na provincijalna mala knjaževstva...“, podvlači Garašaniin ali odmah ističe da se **Bošnjacima** nikako ne smije dati nikakva autonomija, nego da moraju bezuslovno biti pod vlašću Srba i Srbije: „Ko god dakle ovom narodu (Srbima, F.M.) dobra želi on ne sme **Bošnjacima** nasledstveno knjaževsko dostojinstvo

preporučivati... " Da Ilija Garašanin u Bosni ne vidi ne samo nikakve Srbe, ni Hrvate, nego ni Bosance, ni Hercegovce, nego samo i isključivo Bošnjake, eksplicite potvrđuje slijedeći navod: „Na istočnog veroispovedanija **Bošnjake** (dakle na Bošnjake pravoslavce koji su kasnije, pod uticajem jačanja srpske državne hegemonije, preimenovani u Srbe. Primjedba F.M.) veći upliv imati, neće biti za Srbiju težak zadatak. Više predostrožnosti i vnimanija na protiv toga iziskuje to, da se **katolički Bošnjaci** zadobijedu. Na čelu ovih stoje franjevački fratri.“ (Kao što ne spominja nikakve "Bosanske Srbe" nego isključivo Bošnjake pravoslavce, Bošnjake istočnog veroispovedanija, tako ovdje umjesto današnjeg pojma „Bosanski Hrvati“, Garašanin direktno koristi sintagmu „katolički Bošnjaci“, Prim. F.M.). Razumije se samo po sebi da Ilija Garašanin samo slijedi u to vrijeme ošteprihvaćenu istinu da Bošnjaci predstavljaju jedinstven, etnički homogen nacionalni korpus, podijeljen u tri vjerske zajednice: islamsku, pravoslavnu, i katoličku. U ovom kontekstu slijedi i preporuka: „Osim toga mogla bi se kao treći stepen štampati kratka i obšta narodna istorija Bosne u kojoj ne bi se smjela izostaviti slava i imena nekih **mu-hamedanskoj vjeri prešavših Bošnjaka**“. U potvrđi ovakvog Garašaninovog stava da su praktično svi stanovnici Bosne i Hercegovine etnički homogeni Bošnjaci sa tri vjere (kao što su to i danas Albanci), može poslužiti i navod iz jednog teksta u kom Musa Ćazim Ćatić, 1910 godine piše: "Pod uticajem propagande sada se naveliko spominju u Bosni i Srbi i Hrvati, iako do prije samo 15 godina (dakle, sve do 1885 godine! F.M.) u Bosni nije bilo ni pomena o nekakvim Srbima ni Hrvatima, nego se govorilo samo o Bošnjacima i to muslimanske vjere, Bošnjacima pravoslavne vjere i Bošnjacima katoličke vjere." Njegova pjesma *Ja sam Bošnjak*, ne ostavlja mjesta ni najmanjoj sumnji da je u vrijeme njenog pisanja pojam „Bošnjak“ bio jedina opšteprihvaćena i samorazumljiva oznaka za nacionalni identitet praktično svih stanovnika Bosne i Hercegovine. Ove činjenice nedvosmisleno afirmišu nacionalnu odrednicu **Bošnjaci**, kao istorijski neporecivu istinu o njihovom imenu i identitetu.

4. Iz perspektive današnje situacije, u kojoj se taj isti pojam bio gotovo sasvim izgubio, jasno je da je bila potrebna ogromna medijska i ideološka akcija podržana svim sredstvima države, da bi se ovaj isti hiljadugodišnji pojam „Bošnjak“ danas gotovo izbrisao iz kolektivnog sjećanja! Zar može biti slučajno da su svi dosadašnji srpski kao i hrvatski programi usmjereni na negiranje nacionalnog identiteta Bošnjaka, zaključno sa zloglasnim memorandumima SANU, direktno falsifikovali ovaj tekst na kom su se inače inspirisali, da su izbrisali upravo ključni pojam **Bošnjaci**, kod autora koji eksplicite

priznaje i afirmiše taj isti identitet označavajući ga isključivo upravo pojmom **Bošnjaci**, i primjenjujući ga doslovno na sve stanovnike Bosne i Hercegovine!?

RETUŠIRANJE POVIJESTI

5. Brisanje oznake nacionalnog identiteta nije bilo inspirisano nominalističkim motivima. *Brisanje imena, ravno je je brisanju imenovanog*. Ukidanje oznake ukida označeno! Tako je uslijedilo i brisanje pojma „Bosanski jezik“ - hiljadu godina dugog naziva nacionalnog jezika Bošnjaka - što je, kroz zabranu sintagme „Bosanski jezik“, zapravo bilo usmjereno na brisanje više nego hiljadugodišnje tradicije njegovog postojanja pod ovim imenom. (Prvi *Rječnik bosanskog jezika* štampan je 1124 godine, blizu 200 godina prije *Rječnika srpskog jezika* Vuka Karadžića i 200 godina prije *Rječnika hrvatskog jezika*, Ljudevita Gaja, dok je poslednji rječnik bosanskog jezika štampan 1898, svega 9 godina prije oficijalne zabrane upotrebe ovog naziva. Tek u poslednjih stotinjak godina počinje i sve do danas traje aktivna i intenzivna akcija inspirisana otvorenom namjerom da se retušira povijest Bosne i da se iz njene istorije potpuno uklone svi tragovi postojanja Bošnjaka, da se morem falsifikata ugasi vatra njihove državnosti, da se preoru svi zasadi njihove kulture, da se velom zaborava prekriju svi biljezi bošnjačkog etničkog korpusa, da se zauvijek zatomi ime bosanskog jezika i da se ono preinači u srpski, hrvatski, srpsko-hrvatski, hrvatsko-srpski...De-bošnjakizacija Bosne, planirana i sistematski realizirana kao delegitimiranje Bošnjaka od njihove državnosti, de-islamizacija Bošnjaka od njihove duhovnosti, de-nominacija njihovog jezika, promovisane u centralni ideološki cilj nacionalističkih strategija susjeda, pokazali su se kao veoma efikasno i gotovo letalno oružje za identitet Bošnjaka, pa čak i za njihov fizički opstanak! Cilj je bio jasan: kompletna anihilacija Bošnjaka svim sredstvima! U mirnim vremenima taj cilj izvršavan je sistematskom denacionalizacijom falsifikatima i propagandom u koju su bili uključeni svi kadrovi, od seoskog učitelja do akademika, i od žandara do ambasadora, a u burnim ili ratnim vremenima, fizičkom eksterminacijom i genocidom!

6. Toliko je bila efikasna ova akcija de-bošnjakizacije Bošnjaka da je nanijela mnoge kobne rane, koje do danas ne zacijeljuju. I stvorila traume zbog kojih se mnogi Bošnjaci i danas libe svog nacionalnog imena, krzmaju od njegove upotrebe i pribjegavaju teritorijalnim odrednicama kakve su floskule „Bosanci“, „Hercegovci“, ili što je osobito groteskno, karikaturalnoj sintagmi surogata nji-

Ime „Bošnjak“ nije neka nova kovanica, koja je tek prije dvadesetak godina (1993.) usvojena od grupe političkih aktivista da bi se forsirao nekakav separatizam ili unijela zabuna u svijest Bošnjaka koji su tokom minulih decenija bili označavani kao „neopredijeljeni“, a zatim, nakon što se nikako nisu u očekivanom broju i očekivanim tempom opredjeljivali ni kao Srbi, ni kao Hrvati, bili proglašeni za „Muslimane“ sa velikim „M.“

hovog nacionalnog identiteta u formi „Bosanci i Hercegovci“ koja se koristi čak i za singular, dakle za pojedinca, (Rahmetli Akademik Nijaz Duraković, Bošnjak, od članova svoje nekadašnje partije čiji je bio osnivač i Predsjednik, ispraćen je riječima „Bio si pravi Bosasanc i Hercegovac“ (??) a ne samo za nekakvu nebuloznu aluziju zlpja bio trebala ukazivati na nekakav kolektivno dualistički rascijepljen nacionalni identitet! Očito da su Bošnjaci dovedeni u situaciju da se osjećaju neprijatno pri samom pomenu svog nacionalnog identiteta i da, iz nekih apsolutno neprihvatljivih i neopravdanih razloga, pribjegavaju nacionalnoj mimikriji skrivajući se iza odrednice svoje građanske pripadnosti („citizenship“). Činjenica da ni *bosanski Srbi*, ni *bosanski Hrvati*, nikada i u nikakvu okolnostime ne pribjegavaju ovakvoj kameleonskoj taktici, dovoljno govori o izuzetno niskom stepenu nacionalne emancipacije Bošnjaka i ozbiljnosti krize njihovog nacionalnog identiteta.

OPSTANAK BOSNE I OČUVANJE NACIJE

7. Tri konstitutivne nacije u BiH jesu Bošnjaci, Srbi, Hrvati.

8. Ipak, Bošnjaci su još uvijek odrednica koja se rijetko koristi i teško prihvaća! Čak i u Bosni i Hercegovini, čak i od samih Bošnjaka! Šta je dovelo do takve uzdržanosti u pogledu sagledanja sopstvenog identiteta i njegovog prihvatanja? Duga je i gorka povijest *Bošnjačkih stradanja*, stradanja kojima su bili izloženi samo zato što su Bošnjaci! Uz žestoku medijsku propagandu, inspirisanu ideološkim strateškim ciljem da se odgodi, a po mogućnosti i da se trajno spriječi puno nacionalno samo-ostvaranje Bošnjaka i dovrši institucionalno konstituisanje bošnjačke nacije, značajan faktor je i strah Bošnjaka da isticanjem svoje posebnosti ne ugroze svoj opstanak i opstanak Bosne i Hercegovine. Sasvim neopravdan strah, mora se odmah istaći!

9. Jer, upravo suprotno je istina! Opstanak Bosne i Hercegovine kao države, može se garantovati jedino energičnom afirmacijom nacionalnog identiteta Bošnjaka! To je aksiom, to je alfa i omega, to je postulat i *conditio sine qua non* svake konstruktivne politike, to je temelj svake zdrave strategije, na kom se jedino može izgraditi čvrsta demokrats-

ka država i jasna građanska svijest na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine!

10. Prvi korak koji se mora preduzeti, jeste definitivno razgraničavanje kompozita „Bosna“ i „Hercegovina“ koji sačinjavaju ime države i koji se, iako su po svom karakteru isključivo teritorijalno i lokalno konotirani, potpuno neopravdano transponiraju kao navodne oznake etničke i nacionalne pripadnosti u rogobatnoj formi „Bosanci“ i „Hercegovci“ - od jedin korektne forme nacionalne odrednice koja glasi „Bošnjaci“. To znači da je nužno definitivno, sistematsko i potpuno brisanje pojmova „Bosanci“, „Hercegovci“, kao i „Bosanci i Hercegovci“ iz spiska referenci koje upućuju na nacionalni identitet Bošnjaka! Kao što Hrvati nikada neće reći da su *Dalmatinci, Slavonci, Zagorci, Istrani* itd. kada govore o svojoj nacionalnoj špripadnosti; i kao što Srbi nikada neće reći da su po nacionalnosti *Šumadinci, Piroćanci, Vranjanci*, (još manje da su *Gedže, Čokalije, Čarapani*); tako i Bošnjaci moraju najzad prestati sebe ponižavati izbjegavanjem sopstvenog nacionalnog imena i skrivanjem iza etnički i nacionalno apsolutno praznih odrednica. Oznake „Bosanci“, „Hercegovci“, „Krajišnici“, a pogotovo „Bosanci i Hercegovci“ namijenjena valjda za dvoglava čudovišta a ne za ljude, jesu ekskluzivno geografski konotirani leksemi koji ne sadrže apsolutno nikakvo etničko značenje i ne impliciraju ni jednu nacionalnu pripadnost! To se mora imati uvijek na umu! I upravo zato, ovi pojmovi se moraju definitivno izbrisati iz svake oficijalne, pa i kolokvijalne upotrebe, ukoliko je intencija takve upotrebe da se notira nacionalna, etnička i kulturna pripadnost Bošnjaka i svih drugih građana države Bosne i Hercegovine! Bosna i Hercegovina je multinacionalna država u kojoj su konstitutivna tri naroda: Bošnjaci, Srbi, i Hrvati! Na tom spisku nema nikakvih ni *Bosanaca*, ni *Hercegovaca*, pa ni *Bosanaca i Hercegovaca*! Ne postoji nikakva legalna, pravna, zakonska osnova da se oni spominju ni u oficijalnoj ni u svakodnevnoj upotrebi, osim kada se aludira na sve građane države Bosne i Hercegovine. U tom smislu, i samo u tom smislu, i Bošnjaci, i Srbi i Hrvati i Jevreji i Romi i svi drugi građani ove države jesu *Bosanci i Hercegovci*! Vrijedi se upitati, kako to da se upravo te dvije odrednice, koje kao takve ne postoje čak ni u ustavu države Bosne i Hercegovine, uporno koriste kao surogati za nacionalnu pripadnost upravo Bošnjaka i praktično isključivo samo od Bošnjaka i samo za Bošnjake,

dok je za identifikovanje svoje nacionalne pripadnosti, kao što smo već istakli, ne koriste ni Srbi ni Hrvati koji tkođe žive u Bosni i Hercegovini!? Tako us bošnjaci pristali da se čak i njihovi sunarodnici, žrtve genocida u Srebrenici, izvršenog nad Bošnjacima, u medijskim komentarima i oficijalnim izvještajima, najčešće imenuju kao *Bosanci i Hercegovci!*?? Mora se jasno reći: svi oni koji govore da je u Srebrenici pobijeno 8.400 *Bosanaca i Hercegovaca*, čine krivično djelo poricanja genocida! Jer, budući da *genocid* znači ubijanje, istrebljenje *gensa, roda, na-roda*, ispuštanje nacionalne odrednice, odnosno imena Bošnjaka kao naroda i zamjena njihovog imena sa pojmom državljanstva, u suštini predstavlja postupak denominacije žrtava, te utoliko ima efekat direktnog poricanja bilo kakvog genocida. Takva formulacija zapravo sugerira da u *Srebrenici nisu ubijani Bošnjaci, pa ni Muslimani sa velikim M, nego tek slučajno sabrani i zetečeni građani BiH, pri čemu njihova nacionalna pripadnost nije igrala nikakvu ulogu!*? Uporedite to sa genocidom/holocaustom. Ko bi se usudio reći da u koncentracione logore nisu odvođeni i ubijani nikakvi *Jevreji, nego Nijemci, Poljaci, Jugosloveni, Grci, Bugari, Mađari, Austrijanci, Francuzi, Rumuni*, jer su u Aušvicu, Osvjenćimu, Dahauu svi dovedeni *bili* državljani svih ovih i još nekih država!? Iako je poznato državljanstvo svih Jevreja žrtava holokausta, isticanjem zajedničkog imenitelja *Jevreji*, poentira se njihova etnička, nacionalna, vjerske pripadnost, na čemu se i temelji činjenica da je riječ o genocidu i holokaustu!

BITNO JE BITI BOŠNJAK!

Ali, reći će neko - u Srebrenici nisu jedine žrtve bili Bošnjaci! Moglo je biti i vjerovatno je bilo i pripadnika neke druge nacionalnosti! Sasvim nebitno. I u konc.logorima su kosti ostavili pripadnici mnogih

Tek u posljednjih stotinjak godina počinje i sve do danas traje aktivna i intenzivna akcija inspirisana otvorenim namjerom da se retušira povijest Bosne i da se iz njene historije potpuno uklone svi tragovi postojanja Bošnjaka, da se morem falsifikata ugasi vatra njihove državnosti, da se preoru svi zasadi njihove kulture, da se velom zaborava prekriju svi biljezi bošnjačkog etničkog korpusa, da se zauvijek zatomi ime bosanskog jezika i da se ono preinači u srpski, hrvatski, srpsko-hrvatski, hrvatsko-srpski...

drugih naroda a ne samo Jevreji, ali osnovni cilj zločinaca bio je tamo sakupiti i likvidirati Jevreje. Što je i učinjeno. Osnovni cilj zločinaca u Srebrenici bio je masovna likvidacija upravo Bošnjaka, a ne građana BiH, i upravo zbog toga se taj zločin i kvalifikuje kao *genocid!!* *Mnogi* Bošnjaci se, mora se to otvoreno reći, *uporno distanciraju od svog nacionalnog imena, pa čak i od cijele svoje nacionalne kauze*. Tako je nedavno, gost TV emisije mladi pjesnik Bošnjak čitao stihove posvećene Bošnjacima ubijenim u zločinima tokom agresije na BiH prekinuo ga je drugi gost, takođe Bošnjak, riječima: "Nisu ubijani samo Bošnjaci, ubijani su i Srbi i Hrvati!" Pogledajte vi samo taj nadobudni poriv! Pod plaštom *objektivnosti*, ova upadica skriva strah da se bude autentično svoj i da se punim integritetom slobodno i jasno brani sipstvena istina! Možete li zamisliti Jevreja koji bi, u ime *objektivnosti*, prekinuo svog sunarodnika usred TV emisije, da bi ga podsjetio kako nisu *samo Jevreji bili ubijani u Drugom svjetskom ratu, nego da su ubijani i Nijemci!*? Ko je ikada pokrenuo postupak protiv saveznika za civilne žrtve Nijemce, kojih je u tom istom Drugom svjetskom ratu bilo nekoliko miliona!? Ni jedno ni drugo se nije desilo i neće se desiti, jer je poštovan princip podjele na agresora i đrtvu, na osvjačaki i odrbranbeni rat. Samo u Bosni i Hercegovini se taj princip ne poštuje, iako Bošnjaci u ratu protiv agresora 1992-95 nisu ispalili ni jedan jedini metak izvan granica svoje države! I uprkos toga, upravo sami Bošnjaci u ime nekakve „objektivnosti“ uzimaju na sebe dio krivice što su bili šrtve!? Tako jedan eminentni pisac i naučnik Bošnjak predlaže projekat u kom će se istraživati negativni stereotipi koje Bošnjaci imaju prema Srbima i Hrvatima, da bi se bolje razumjela mržnja agresora kao jedan od razloga koji ih je naveo da počine zločine i genocid nad Bošnjacima!?? I opet, pokušajte zamisliti Jevreja, istaknutog pisca i naučnika, koji bi predložio projekt za istraživanje negativnih stereotipa koje Jevreji imaju o Nijemcima, da bi se bolje razumjeli razlozi zbog kojih su ih nacisti Nijemci izložili genocidu i holokaustu!? Ako podsjetimo da je ove godine manifestacija u Ajvatovici, na najgledanijoj BiH TV, predstavljena kao „mjesto sakupljanja muslimana BiH“ (??) . biće sasvim jasno koliko je i danas duboka kriza nacionalne samoidentifikacije Bošnjaka u BiH!

I pri tome je svima jasno da ni jedan jedini ubijeni Bošnjak nije bio ubijen zato što je bio građanin BiH, dakle apstraktni *Bosanac* ili *Hercegovac*, pa ni zato što je sebe deklarirao kao *Bosanac i Hercegovac*, nego upravo zato i samo zato što je bio Bošnjak! Zebnja da bi insistiranje na sopstvenom autentičnom nacionalnom identitetu Bošnjaka, njih ponovo dovela u poziciju da iritiraju nacionalna osjećanja sopstvenih dojučerašnjih dželata, predstavlja

Opstanak Bosne i Hercegovine kao države, može se garantovati jedino energičnom afirmacijom nacionalnog identiteta Bošnjaka! To je aksiom, to je alfa i omega, to je postulat i *conditio sine qua non* svake konstruktivne politike, to je temelj svake zdrave strategije, na kom se jedino može izgraditi čvrsta demokratska država i jasna građanska svijest na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine!

psihološki ključ za razumijevanje priklanjanja defanzivnoj praksi tipa *kraju lađu*, odnosno svih onih Bošnjaka koji se opredjeljuju za prećutkivanje svog pravog nacionalnog identiteta i koji insistiraju na etnički i nacionalno praznoj odrednici *Bosanci i Hercegovci*, kao navodno neutralnoj i integrativnoj formi zajedničkog identiteta svih građana BiH pa tako i samih Bošnjaka! Samo je duga povijest nacionalnog progona i stradanja, mogla dovesti do duboko tragične činjenice da jedan narod izbjegava javno prihvatiti svoje tradicionalno, historijsko ime kao samorazumljivu oznaku svog nacionalnog identiteta! Ali, koliko god to bilo tragično za Bošnjake i koliko god optuživalo one koji su nad Bošnjacima vršili pritiske s ciljem njihove de-nacionalizacije, takva inferiornost mora prestati a strah mora biti savladan. Jer svaki strah samo perpetuira strah, i svako skrivanje obnavlja psihološke razloge koji su naveli na skrivanje! Konačno, i zato što život počinje tamo gdje prestaje strah!

Time što, kao pripadnici najbrojnije nacije u BiH i dalje s rezervom gledaju na svoje nacionalno ime, i kriju se iza navodno integrišućih odrednica državne pripadnosti, Bošnjaci samo slabe i svoje pozicije i snagu sopstvene države. Naime, u takvim okolnostima cijela država postaje krajnje nesigurna i neurotična, jer nesigurnost jednih stimuliše druge da pojačaju svoju agresivnost, dok povećan strah onih protiv kojih je ta agresivnost usmjerena, vodi u duboko nepovjerenje, pa čak i otvoren animozitet potencijalnog agresora prema potencijalnoj žrtvi! Umjesto da postane istinska multinacionalna zajednica snažno integrisana na poštovanju i punom priznanju razlika u nacionalnom, kulturnom i vjerskom identitetu, takva država generira sve snažnije frustracije kod predstavnika sve tri konstitutivne nacije, zbog čega je uspostavljanje zajedničkih interesa cijele države praktično onemogućeno! A još kada je najbrojnija nacija dovedena u poziciju permanentne društvene marginalizacije, inferiornosti u djelovanju, i defanzivnosti čak i u jednoj tako samorazumljivoj građanskoj sferi kakav je slobodna afirmacija sopstvenog identiteta, kao što je to

slučaj sa Bošnjacima u Bosni i Hercegovini, problemima na koje je ukazano dodatno se komplikuju, dok šanse za uspješno zajedničko harmonično i koordinirano funkcionisanje ne postaju ni malo veće.

Stoga, i zato: Narod koji se plaši javno deklarirati svoju nacionalnu pripadnost nije ni slobodan ni emancipiran narod! Govorimo o tome u svakoj prilici i svuda zato da bismo shvatili koliko je duboka trauma koju su Bošnjaci pretrpili u minulih stotinu godinu, samo zbog javnog naglašavanja svog nacionalnog identiteta! Tolika da se još i danas mnogi Bošnjaci pa čak mnogi istaknuti intelektualci, dovoljno smjeli da kritikuju nepravdu bez obzira ko je počinio i moćnike, koji god oni bili, drže podalje od njega- zapravo, drže se podalje od sebe samih i od svoje frustriranosti što jesu oni koji jesu - libe se da ga prihvate, i izabiru liniju manjeg otpora, da o sebi govore samo kao o ljudima sa teritorije na kojoj žive a ne kao o narodu, ne kao o posebnoj naciji. Govorimo zato da bi smo razumjeli kako je moguće da se taj strah od javnog i eksplicitnog nacionalnog identifikovanja, kod Bošnjaka do danas zadržao! Strah koji obuzima mnoge i danas. Kao da ovaj tekst nije pisan 20 godina nakon obnovljenog (inače, hiljadu godina starog nacionalnog imena), kao da Bošnjaka više nema i kao da ih nikada nije ni bilo! Da ne bismo iritirali Srbe i Hrvate, sebe ćemo zvati *Bosanci ili Hercegovci, ili Bosanci i Hercegovci*, dok će Srbi sasvim rahat u po Bosne i to praktično na pola njene cijele teritorije, osnovati svoju administrativnu jedinicu i nazvati je *Republiku Srpsku!*? Ne samo ne obazirući se da li to nekoga iritira, nego upravo svjesni da to iritira! To što Bošnjaci mahom još zaziru da prihvate svoj nacionalni identitet (?) **kako za druge, tako i za sebe same**, ukazuje koliko je veliko bilo njihovo stradanje dok su se tog svog imena držali, ali pokazuje i koliko nam je velik i uzvišen zadatak ostao! Vratiti jednog čovjeka iz amnezije njemu samom, osvijestiti ga, obnoviti mu sjećanje na njegovu ličnu prošlost, na to ko je i kako se zove, znači ponovo uspostaviti njegov identitet, znači prosto, spasiti ga zaborava i vratiti ga ponovo među ljude. Vratiti jedan narod sebi samom, osvijestiti ga, obnoviti mu sjećanje na njegovu kolektivnu povijest, podsjetiti ga na njegovo ime, znači spasiti taj narod od zaborava i anonimnosti, znači vratiti taj narod među druge narode, uklopiti ga u neposrednu historijsku realnost.

Bitno je biti Bošnjak! Bošnjaci budite Bošnjaci! I opet, neka odjekuje: *Bitno je biti Bošnjak! Bošnjaštvo brani Bosnu u BiH! Panbošnjaštvo brani BiH u cijelom svijetu!* Naći smisao života znači: *Naći nešto za šta vrijedi umrijeti i onda živjeti za to!* Do sada su Bošnjaci umirali za svoj identitet, došao je dan da za svoj nacionalni identitet Bošnjaci počnu živjeti!!



II
D E K L A R A C I J A

DRUGO SAZVEDANJE ANTIFAŠISTIČKOG VEŠA NARODNOG OSLOBODILNOG JUGOSLAVIJE

U toku dve i po godine neprekidne narodno-oslobodilačke borbe protiv okupatora i njegovih pomagača narodi Jugoslavije postigli su krupne i odslužujuće uspehe kako u ustajanje-političkom tako i u spoljno-političkom pogledu. Pošto svakog neprijateljskog pokušaja da razbije našu Narodno-oslobodilačku vojsku, naše se vojske nisu povlačile, ustajanje učvrstivale i vojno-stručna podizale. Što se neprijatelj više trudio da uguši oslobodilački pokret naših naroda, to su se čvršće narodna masa ubijale u tom pokretu oko Vrhovnog Štaba i preoblečenog narodnog vođe drugu Tita, oko Antifašističkog Veša Narodnog Oslobođenja Jugoslavije i oko nacionalnih političkih predstavništva pojedinih naroda Jugoslavije. Stalno se povećavala naša oslobodjena teritorija, rasla su naše materijalne rezerve i uvećavali opskrbni izvori na našu Narodno-oslobodilačku vojsku i stanovništvo. Upravo se tim razvijali su se organi narodna vlasti i rami privredni i upravni organi u službi te vlasti.

Priznanje krupnih uspeha naše narodno-oslobodilačke borbe u inostranstvu s jedne strane, a s druge strane potpuno rasotkrivanje izdajničke uloge izbegličke jugoslavenske "vlade" postavili su pred rukovođe organe našeg narodno-oslobodilačkog pokreta potpuno nove zadatke. Nastala je potreba da se svi ti uspehi sistematski učvrste i iskrište za dalje uspešno vođenje naše narodno-oslobodilačke borbe.

U vezi s tim Sinjanišama Antifašističke Veše Narodnog Oslobođenja Jugoslavije, na svom Drugom sazvedanju održanom 29 novembra 1943 godine, k o n a t i t u j e :

1. Dve i po godine naše narodno-oslobodilačke borbe dokazale su čestitost svetu da su narodi naše Jugoslavije odlučno i čvrsto branili putem oružanog otpora protiv okupatora, putem koji je našim narodima ukazala Komunistička Partija Jugoslavije i po kome su zajedno s njom išle sve istinski rodoljubive snage i političke grupe naših naroda. Ograna većina narodnih masa Jugoslavije svrstala se u narodno-oslobodilačke redove i aktivno poduprela svoju Narodno-oslobodilačku vojsku. Zajedno s tim masama useli su aktivnog učesna u narodno-oslobodilačkom pokretu i njegovim organima svi rodoljubivi poštenji funkcioneri iz svih političkih partija i grupa i demokratskih organizacija. Sve to posjednake veći su sve narode Jugoslavije. Svojom aktivnošću u narodno-oslobodilačkom pokretu narodne mase Jugoslavije otvoreno i glasno su izrazile svoj protest protiv izdajnika, reakcionara i spekulanta u zemlji i u inostranstvu koji su se nasiljem i prevare držali na vlasti u staroj Jugoslaviji, po čemu potpuno pokušavaju - opirajući se na najreakcionarnije krugove da se dograte vlasti pomoću izdaje, prevare i spekulacije. Ali svi ti pokušaji ne mogu da sakriju činjenicu da je u toku narodno-oslobodilačke borbe stvoren

potpuno nov odnos političkih snaga u našoj zemlji, te da mora tekodje i u njenoj upravi i državnom vođstvu taj novi odnos snaga da našije odgovarajući izraz.

2. Jedan od najvažnijih izvora snaga naše narodno-oslobodilačke borbe jeste činjenica da su jedinstveni narodno-oslobodilački pokret naroda Jugoslavije i njegova Narodno-oslobodilačka vojska izrasli iz oslobodilačkog pokreta svih naših naroda. Narodima Jugoslavije se njihova borba protiv okupatora nisu bili potrebni prethodni sporazumi o ravnopravnosti itd. Oni su se latili oružja, počeli oslobodjati svoju zemlju, i time sebi sa same stekli snagu i obesbedili pravo na samoodređenje, uključujući pravo na otklapanje ili ujedinjenje s drugim narodima. Sve snage koje učestvuju u narodno-oslobodilačkom pokretu od prvog dana primaju našim narodima sve ta prava. I baš zbog toga narodi Jugoslavije još su se teže povrsali u zajedničkoj borbi. Kroz dve i po godine herojske borbe protiv okupatora i njihovih pomagača u narodnim masama Jugoslavije skriveni su ustasni valik srpske hegemonističke politike, razbijani su pokušaji da se u naše redove ubaci međusobna mržnja ili nezloga, a istovremeno su porušeni i ustasni reakcionarnog zaparivanja. Time su stvoreni ne samo materijalni i opšte-politički, nego i svi moralni uslovi za stvaranje buduće bratke demokratske federativne zajednice naših naroda, nove Jugoslavije, izgrađene na ravnopravnosti njenih naroda. I zbog toga, upravo danas, kada stoje pred konačnim isterivanjem okupatora iz svoje zemlje, narodi Jugoslavije opomno zahtevaju da se uspostavi takvo državno vođstvo, koje će i po svom sastavu i po svim program biti jamstvo da će svim narodima Jugoslavije u federativnoj Jugoslaviji biti i stvarno obešbedjena istinski ravnopravnost.

3. Uspesi naše narodno-oslobodilačke borbe promeli su slavnu naših naroda u životu sveta, vratili su našim predstavama koje su po zemlji neprijatelji naših naroda i anešmo učvrstili međunarodna politička pozicije Jugoslavije i njenih naroda. Veliki interes naših naroda u opštoj borbi protiv fašističkih osvajača izvan je već primat od svih snaga anti-hiliterovskog bloka. Ali to nije dovoljno. Narodi Jugoslavije u pravom su smislu odgovornosti i svih svojih prijatelja da bude priznata ne samo njihova borba protiv okupatora nego i njihova olobodna, demokratska volja. Kao Jugoslavije a pravom traže da bude ukinuta potpora koja se u inostranstvu donalke još daje izdajničkoj izbegličkoj jugoslavenskoj "vladi" i **okolo nje**. Istovremeno narodi Jugoslavije u pravom zahtevaju da organi njihove narodna vlasti, izmislili iz današnje borbe, budu u inostranstvu priznati i poštovani.

4. Dok su narodi Jugoslavije dve i po godine krvlju netapali ili svoje stadišine, da bi je oslobodili od uskih osvajača, reakcionarnog izbegličke vlade u inostranstvu, koje se naziva "jugoslavenskom vladom" uređili je sve što je mogla da ih istrgne oružje istinskih naroda. Lefim i Klevetama stvaravala je inostranstvo, pokušavala da sakrije prava volja naroda Jugoslavije, pokušavala da spreči svaki posud oslobodiljivih narodnih naroda. Lefim i Klevetama pokušavala je da ukrane naše narode a putu borbenog jedinstva, bratke saradnje i sloge, a putu stvaranja nove, bratke njihove zajednice. Zbogom svojih aganeta, a u prvom redu Draže Mihailovića, teje vlada stvarama i organizavala bratobilični rat u svim zemljama Jugoslavije u isto vreme dok je klevetnički na te besedi

Pan Bošnjak ekskluzivno objavljuje temeljni dokument Odluka AVNOJ-a po kojoj je Sandžak imao ravnopravan status sa ostalim republikama NFRJ

DOK SVIJET LEGITVORENIVU REPANTIFAŠISTIČKE

odgovornost za narodno-oslobodilački pokret. Ona nosi sva odgovornost za poraz i slom koji su vršili i još vrše četničke bande, koje zvanično nose ime "Jugoslavenska vojska u otađbini". Istovremeno je radila na tome da zavede narode Jugoslavije, da ih nakašaju na međusobno klanje. U tom izdajničkom poslu takozvana vojska te "vlade" - četnici Mihailovića - na život i smrt se povezala sa okupatorima i postala najžešće uporište fašističkih osvajača u borbi protiv naših naroda. Ta "vlada" bila je u procesu stalnog raspadanja. U značajnijem sastavu njenom ostali su najneagrijiviji velikoserpski elementi na čelu sa Dražom Mihailovićem iako formalno nije bila vlada - Petrom Živkovićem. To je vlada otvorenog bratoubilačkog rata i šovinističkog terora, vlada klasne fašističkih okupatora, vlada izvanite ustredemokratske, koja završno radi na razbijanju i cepanju Jugoslavije. Zbog toga narodi Jugoslavije s pravom postavljaju zahtev da se takvoj Jugoslavenskoj "vladi" u inostranstvu i formalno odzmu pravo da ih predstavlja.

3. Upravo s vladom nosi odgovornost za izdajničku politiku uperenu protiv osnovnih interesa naroda Jugoslavije i reakcionarna protivnarodna monarhistička klika. U ime kralja Petra i monarhije, velikoserpske i druge reakcionarne klike organizovale su i vršile najpodlije slobine protiv sopstvenih naroda. Kralj Petar je kroz dva i po godine zalagao sav svoj autoritet da bi podupro slobinski rad izdajnika. Desio se jedinstven primer izdajstva u istoriji: kralj je Vrhovni komandant izdajničkih četničkih bandi Draža Mihailović, koje su sastavni dio okupatorske vojske sa kojom se naši narodi bija na život i smrt. Pošto se propali svi protivnarodni pothvati reakcionarnih izdajničkih elemenata, kralj i monarhija ostali su poslednja stadišta, centar svih protivnarodnih snaga. Pod zastavom kralja i monarhije vrše se najgnusnija izdajstva i najstrašniji slohini protiv naših naroda. Priznaje se, prema tome, što narodi Jugoslavije traže da se i u pogledu kralja i monarhije preduzme mera koje odgovaraju njihovom odnoosu prema narodno-oslobodilačkoj borbi.

II

Antifašističko Veće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije u ime svih naroda Jugoslavije koje ono predstavlja kao njihovo vrhovno zakonodavno predstavničko telo daje izrazu toplim osudama prijateljstva koje narodi Jugoslavije gube prema narodima Saveta Sovjetskih Socijalističkih Republika, Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država kao i osudama divljenja i priznanja za herojsku borbu i slavne pobeđe Oružane Armije našeg Istočnog bojišta i savezničkih suvozemnih, pomorskih i vazdušnih snaga nad fašističkim osvajačima.

Narodi Jugoslavije čine sve znakke koji pokazuju da se u savezničkim zemljama danas sve pravilnije osuđuje borba koju naši narodi vode dve i po godine i uloga koju joj pripada u opštoj borbi slobodoljubivih naroda protiv fašističke kuge.

Narodi Jugoslavije prihvatili su sa zahvalnošću prvu pomoć u ratnom materijalu, opremi i hrani, koje im ukazane od strane Saveznika. Oni s re-

došću pozdravljaju uspostavljanje direktnih veza između Glavnog Štaba savezničkih oružanih snaga Srednjeg Istoka i Vrhovnog Štaba NOV i POJ, koje su omogućile početak bratke vojničke saradnje između snaga Narodno-oslobodilačke vojske i savezničkih oružanih snaga.

Narodi Jugoslavije s radošću prihvataju i pozdravljaju odluke Moskovske konferencije predstavnika vlade SSSR-a, Velike Britanije i SAD, koje su svim narodima obećavaju pravo da sami po slobodno izraženoj volji reše pitanje svog unutrašnjeg državnog uređenja. Te odluke od najveće su važnosti i za narode Jugoslavije koji su svojom upornom oslobodilačkom borbom pokazali svoju volju i spremnost da svoju zajedničku otađbinu sami isgrade na novim temeljima istinake demokratije i ravnopravnosti naroda.

Narodi Jugoslavije produče i još više pojačaju svoju borbu za konačnu punu pobeđu nad fašističkim osvajačima i odgovoreće svojoj dužnosti koju osjećaju prema zajedničkoj stvari za koju se bore svi slobodoljubivi narodi sveta. Zato oni očekuju da će njihovi napori, i priloge koji oni svojom borbom i žrtvama daju toj opštoj stvari, biti do kraja pravilno cenjeni, te da će savezničke vlade u interesu zajedničke stvari svojim daljnjim odlukama olakšati narodima Jugoslavije da do kraja ispunе veliku dužnost koju su na sebe dobrovoljno preuzeli.

III

S obzirom na sve te činjenice, antifašističko Veće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije, kao najviše i jedino pravo predstavništvo volje svih naroda Jugoslavije

o d l u b u j e :

1. da se Antifašističko Veće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije konstituiše u Vrhovno zakonodavno i izvršno predstavničko telo Jugoslavije kao vrhovni predstavnik suvereniteta naroda i država Jugoslavije kao celine i da se uspostavi Nacionalni Komitet Oslobođenja Jugoslavije kao organ, sa svim obavezama narodne vlade preko kojega će Antifašističko Veće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije ostvariti sva izvršna funkcija;
2. da se izdajničkoj Jugoslavenskoj izbegličkoj "vladi" odzmu sva prava zakonite vlade Jugoslavije, a napose da predstavlja narode Jugoslavije na gde i na pred kim;
3. da se pregledaju svi međunarodni ugovori i obaveze koje su u inostranstvu u ime Jugoslavije sklopile izbegličke "vlade" u cilju njihove poništenja ili ponovnog sklapanja odnosno odobrenja, i da se ne priznaju međunarodni ugovori i obaveze koje bi u buduću u inostranstvu eventualno sklopile takozvana izbeglička "vlada";
4. da se Jugoslavija integriše na demokratskom federativnom principu kao državna zajednica ravnopravnih naroda;
5. da se sva ta rešenja formulišu u posebnim odlukama AVNOJ-a.

Dne 30 novembra 1943
u Jajcu

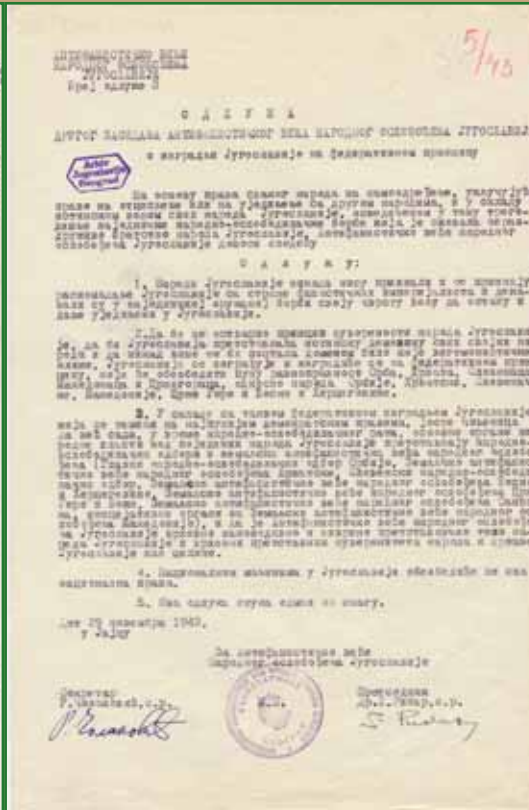
Za Antifašističko Veće
Narodnog Oslobođenja Jugoslavije

Sekretari

Predsednik i

R. Čolaković

ALIZIRA GENOCIDNU UBLIKU SRPSKU, DEROGIRA TEKOVINE SANDŽAKA



I najbanalnija potreba da se, makar preko društvenih mreža, informiramo o historiji Sandžaka, uočić će se nekoliko nepobitnih historijskih činjenica po kojima je narod, odnosno narodi Sandžaka historijsko-sudbinskim spletom okolnosti bio naslonjen i povezan sa narodom, donosno narodima BiH. Za to uopće nije potrebno čitati enciklopedije, dovoljna je i wikipedija, niti istraživati zamandaljene srpsko-turske arhive.

Iz najosnovnijih historiografskih podataka se uočava i činjenica koliko se današnji novi regionalni koncepti na Zapadnom Balkanu pokušavaju instalirati ignorirajući historijska iskustva, činjenice i prava naroda Sandžaka. Krucijalna nepravda koja se čini narodu Sandžaka je ignoriranje učešća u antifašističkom otporu NOB-u, što je izravno priznato AVNOJ-em, odnosno ignoriranje tretiranja genocida koji se desio tokom proteklog stoljeća u Sandžaku nad Bošnjacima. Naime, u Odluci drugog zasjedanja AVNOJ-a Antifašističko vijeće Sandžaka, jednako je tretirano, kao i svih drugih republika buduće Jugoslavije. Dok u toj jedinstvenoj antifašističkoj povelji nema ni spomena Vojvodine i Kosova, na primjer.

Isto tako, od jedanaest genocida koji su izvršeni nad Bošnjacima tokom proteklog stoljeća, sedam ih se desilo u Sandžaku, među kojima je najveći bio u Polimlju tokom Drugog svjetskog rata.

Bez obzira na sve druge akte, historijske (međunarodne) sporazume, pa čak i aktivnosti iz postkomunističkog perioda kada se narod Sandžaka plebiscitarno na referendumu izjasnio za autonomiju Sandžaka, s obzirom na licemjernu i marionetsku politiku te strana (SDA) te današnje uloge Sulajmana Ugljanina i Rasima Ljajića, te sporazuma Bonjačke stranke i njenog lidera Rafeta Husovića, sa crnogorskom političkom elitom, prije referenduma o Nezavisnosti CG, nepravda koju čini međunarodna zajednica prema Sandžaku je najgnusniji čin zatiranja antifašističkih zasluga jednog evropskog naroda.

Paradoks je da ista ta međunarodna zajednica priznaje i legitimira pravo na postojanje jedne genocidne tvorevine Republike Srpske, dok derogira nasvjetlije anfašističke tekovine Sandžaku. Ne, ne treba se pozivati na svjetske

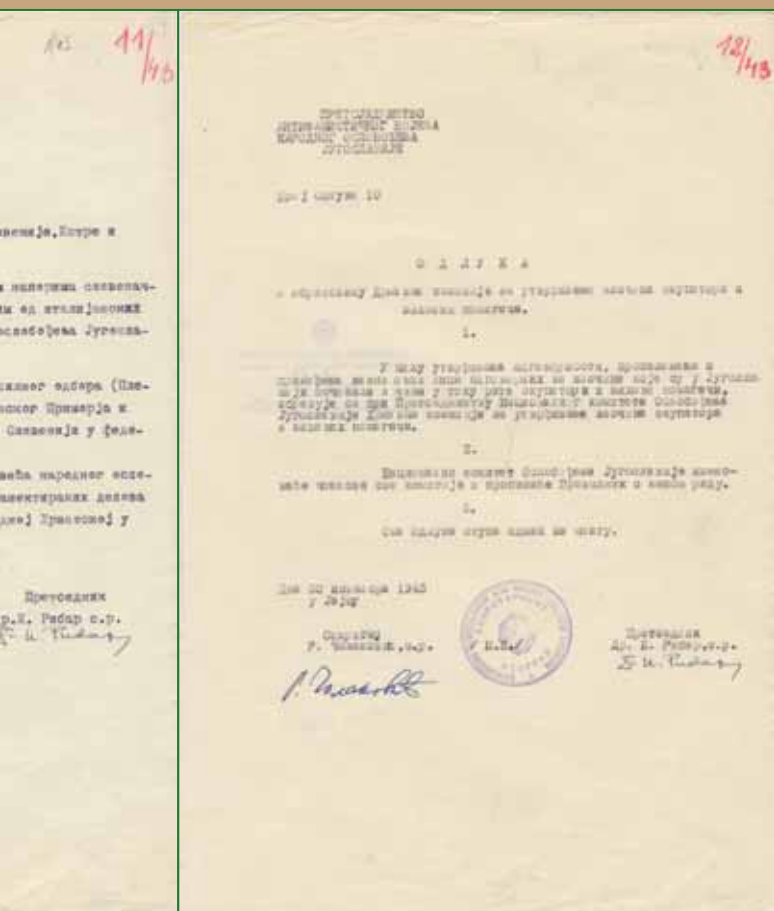
historičare i eksperte međunarodnog prava, te sazivati vanredne znanstvene skupove da bi se dokazala ova teza. Dovoljno je samo iščitati najelementarnije historijske dokumente, poput Odluke sa drugog zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu. Ili je možda vrijeme za to. Jer, toliko puta opetovana opredijeljenost kako nema izmjene AVNOJEVSKIH GRANIČA, nakon disolucije Jugoslavije, morala je uzeti u obzir i prava naroda Sandžaka.

Ipak, najodgovornija je bošnjačka politika, odnosno političari. Kako oni koji su dogovarali i potpisali mirovni sporazum u Dejtonu, gdje nije tretiran i) Sandžak, a još više oni koji su 2007. komformistički gledali na cijepanje zajednice Jugoslavije na Srbiju i Crnu goru. Treba izdvojiti samo 14 političara, na čelu sa Harunom Hadžićem, koji su poslani na robiju zbog pokušaja odupiranja politikama koje ignoriraju nacionalna prava Bošnjaka. I to je sve što se u novijoj historiji dalo od žrtve za nacionalna prava Bošnjaka u Sandžaku. Dok su za odbranu Sandžaka, teritorijalno pa i administrativno, i slobodu njegovog naroda mnogi robijali i živote dali, poput Rifata Burdžovića Trše, Kasima Hadžića itd.

NAROD BABUNA

Prije dolaska Slavena, na ovim prostorima su dominantno bili prisutni Iliri. Mnogi geografski pojmovi, kao što su rijeka i planina Tara te Limska dolina, ilirskog su porijekla. Poslije dugog ratovanja i mnogih pobuna, Rimljani su savladali Ilire 9. godine n.e.

Rimljani su sandžačko područje podjelili u dvije municipije, jedna blizu Pljevalja, a druga vjerovatno negdje oko Plavskog jezera. Nakon Dioklecianovih reformi 297.



mosta između Bosne i cijele države, a odvaja dvije neprijateljske države.

JEDINSTVENA ADMINISTRATIVNA CJELINA

Kada je tačno osnovan Novi Pazar ne zna se sigurno, ali se smatra da ga je 1456. godine osnovao Isa-beg sin Ishak-bega, odmah poslije osvajanja Rasa (1455). Već 1461. godine primjećuje se dolazak Dubrovačkih trgovaca u Novi Pazar. Kada su Turci osvojili Ras dali su mu naziv Pazar, jer se u Ras još od 1382. godine nazivao Trgovištem zbog trgovinskog sajma koji se organizirao u njegovoj blizini. Zbog toga su Turci novoosnovani grad nazvali Jeni Pazar (Novi Pazar), a Ras Eski Pazar (Stari Trg).

Sve do balkanskih ratova 1912. - 1913., Sandžak je činio jedinstveno-administrativnu cjelinu s upravom i kulturnim sjedištem u Novom Pazaru. Mirom u Bukresu 1913. godine Crna Gora dobija teritoriju od 5,000 kvadratnih kilometara sa gradovima: Pljevlja, Bijelo Polje, Berane, Rožaje, Plav, Gusinje, Tuzi i dio Skadarskog jezera. Srbija dobija slijedeće gradove u Sandžaku: Novi Pazar, Sjenicu, Tutin, Prijepolje, Priboj i Novu Varoš. Pred sami balkanski rat štampa u Srbiji, Crnoj Gori, Bugarskoj i Grčkoj svakodnevno objavljuje napise o navodno teškom stanju potčinjenih kršćana. Ona je isticala da je došao "posljednji tren obračuna između križa i polumjeseca." Prema tome, bošnjačko stanovništvo na Balkanskom poluotoku nije moglo očekivati nikakvo oslobođenje od armija balkanskih buržoaskih država. Neizvjesna situacija uslovljavala je da ono nas-

tavi sa iseljavanjem u Tursku. Poslije završetka balkanskih ratova nastavljen je proces iseljavanja bošnjačkog stanovništva u Tursku. Preko luke Bar u Tursku se iz crnogorskog dijela Sandžaka tokom aprila i juna 1914. godine iselilo 16.500, a iz srbijanskog dijela 40.000 stanovnika.

ANTIFAŠIZAM

Sandžački region je bio za vrijeme Drugog svjetskog rata pod upravom Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Sandžaka, koje je osnovano u Pljevljima 20. novembra 1943. Na zasjedanju u Novom Pazaru 29. marta 1945. ZAVNO Sandžaka zaključilo je da se područje Sandžaka priključi jednim dijelom Crnoj Gori, a dijelom Srbiji, i time raspusti taj organ uprave. Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Sandžaka poslužilo je svrsi rasplamsavanja narodnooslobodilačke borbe i širenja narodnooslobodilačkog pokreta, ali nije uspjelo da se afirmiše u federalnu jedinicu Nove Jugoslavije. Odluka o podjeli Sandžaka donijeta od Predsjedništva AVNOJ-a bez konsultovanja naroda, suprotno volji dijela političkog rukovodstva ove oblasti, utjecala je da jedan dio vodećih ljudi Sandžaka ne učestvuje u njenoj primjeni. Za dio manjine radilo se o »političkoj grešci«. [1] Sreten Vukosavljević, [1] predsjednik i Mirko Čuković, treći potpredsjednik ZAVNO Sandžaka, odbili su da prisustvuju posljednjem zasjedanju ZAVNO Sandžaka. Oni nisu ni potpisali odluku od 29. marta 1945., već su to uradili prvi potpredsjednik Murat Ševarović i drugi potpredsjednik Dušan Ivković.



AKTUELNO UNUTRAŠNJE UREĐENJE BOSNE I HERCEGOVINE KAO REZULTAT ZLOČINA GENOCIDA

OBA ENTITETA I FEDERACIJA I RS SU RATNE TVOREVINE



Ovo moje izlaganje nije izlaganje na temu Bošnjaka, jer ja nisam predstavnik Bošnjaka ni u političkom ni u bilo kom drugom pogledu. Nije ni izlaganje na temu Srba, jer to isto nisam ni u ime srpskog naroda. Nije ni izlaganje na temu odnosa Bošnjaka i Srba. Izlaganje je pokušaj objašnjenja, kao što i u samom naslovu stoji, Aktuelnog unutrašnjeg uređenja Bosne i Hercegovine kao rezultata politike i zločina genocida.

KOJE SU TO BITNE ČINJENICE KOJE SE TREBAJU UZETI U OBZIR PRILIKOM RAZMATRANJA OVE TEME?

Prvo, na Republiku Bosnu i Hercegovinu je izvršena klasična oružana agresija. Dokaz za to su, između ostalih, done-sene dvije rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a (752 i 757 iz 1992. godine, kojima su Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) označene i kažnjavane kao agresori na Republiku Bosnu i Hercegovinu.

Zatim, postoje i brojne presude Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju kojima se potvrđuje ova činjenica. Postoje relevantni dokumenti i nepobitni dokazi da su **agresija** na Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima isplanirani (intelektualno, ideološki, politički, vojno, ekonomski, medijski, obavještajno, psihološki, itd.).

NI UBIJENIMA NISU DALI DA BUDU BOŠNJACI

Genocid nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini je dobro osmišljen i izvršen planski, sistematski i organizovano, uz, nažalost, masovno učešće srpskog naroda. Samo u genocidu nad Bošnjacima Bosne i Hercegovine u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenici, jula 1995 učestvovalo je (po raznim osnovama i na različite načine), prema istraživanjima Vlade Republike Srpske, preko 25.000 ljudi.

Evo dijela presude Međunarodnog suda pravde u predmetu Bosna i Hercegovina protiv Savezne Republike Jugoslavije:

„Sud zaključuje da su djela počinjena u Srebrenici, koja spadaju pod član II (a) i (b) Konvencije, počinjena sa posebnom namjerom da se djelimično uništi grupa Muslimana Bosne i Hercegovine kao takva, te da su u skladu s tim bila djela genocida, počinjena od strane pripadnika Vojske Republike Srpske u i oko Srebrenice...“ (paragraf 297.).

Treba kazati da se termin Bošnjaci ne nalazi preciziran u presudi Međunarodnog suda pravde u Hagu, već je rabljen fluidan i iz negacije konotiran termin „bosanski Muslimani“, „muslimansko stanovništvo“.

Sljedeće dvije rečenice kao nepobitne činjenice nerado izgovaram jer nisam osoba koja uživa u tuđim nevoljama ili preciznije neprijatnostima. I volio bih da ih umjesto mene u ovakvim prilikama izgovara neko iz reda srpskog naroda. Dakle, entitet Republika Srpska je genocidna tvorevina velikosrpskog nacizma, nastala na teškim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava.

Obilježena i natopljena uglavnom, bošnjačkom krvlju, te omeđena i prekrivena brojnim masovnim grobnicama i koncentracionim logorima. Uvažavanje ovih činjenica ima, prije svega moralni značaj. Značaj kao preduslov na kojem će se graditi relaksirani ekonomski, politički, pa ljudski odnosi budućih generacija.

Brojni svjetski naučni autoriteti su saglasni u tome da je to bio genocid u Evropi, usred sveevropskog mira i blagostanja, negdje potkraj XX stoljeća. Stoljeća koji mnogi zovu i stoljeće napretka. Za počinitelje i sponzore lukavog genocida to je korisna referenca. Ulaznica koju zajednica evropskih naroda potražuje još od vremena koje je prepoznao Konstantin Gebert, a ponovio britanski politolog Garton Ash. Timoty Garton Ash, britanski lord i politolog, u knjizi „Historija sadašnjice“ kaže da su zapravo svi evropski narodi prije no što su ušli u vlastitu zajednicu, evropsku zajednicu reda i mira, počinili genocid. Dakle, u Evropsku Uniju ulaze „spremne nacije“, evropski zrele nacije, nacije zrelog genocidnog pedigrea.

Ne znam je li suviše ironično ali čini mi se logičnim pripitati: Mogu li države, nacije, narodi, postati članovima Evropske Unije ako nemaju genocidnu referencu?

SVE JE RAĐENO SMIŠLJENO I PLANSKI

Kada je riječ o „Dejtonu“, onda treba, između ostalog reći, da na mirovnoj konferenciji nije odlučivano o dvjema najvažnijim stvarima koje su se ticale Bosne i Hercegovine i njena tri naroda: prvo, nije odlučivano o odgovornosti Srbije, Crne Gore i Hrvatske za agresiju na Bosnu i Hercegovinu. Drugo, nije odlučivano o odgovornosti za genocid nad bošnjačkim narodom u periodu 1992.-1995. Da je odlučivano o ta dva pitanja, sigurno bi bili drugačiji sadržaji dokumenta iz Dejtona, pa i Ustava Bosne i Hercegovine, sadržanom u Aneksu 4. Ali, pitanje je da li bi uopće mogao da se održi taj mirovni sastanak da su ta pitanja na njemu postavljena.

Dejtonski sporazum, pa i Aneks 4, odnosno Ustav, je napisan i prihvaćen/potpisan izvan bilo kakve demokratske i pravne procedure. Bez znanja građana Bosne i Hercegovine i izvan teritorije Bosne i Hercegovine. U vojnoj bazi, u drugoj zemlji, i na drugom kontinentu. Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, a ni Parlamentarna skupština legalne Republike Bosne i Hercegovine nikada nisu donijeli nikakvu odluku o razmatranju, prihvatanju ili neprihvatanju, ratifikaciji Dejtonskog mirovnog sporazuma, odnosno nametnutog Ustava zemlje.

S tim u vezi akademik Muhamed Filipović predlaže „da bi bilo logično da u Bosni i Hercegovini nastane jedan pokret koji bi kod Međunarodnog suda pravde poveo jedan proces protiv autora Dejtonskog mirovnog

Entitet Republika Srpska je genocidna tvorevina velikosrpskog nacizma, nastala na teškim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava. Obilježena i natopljena uglavnom, bošnjačkom krvlju, te omeđena i prekrivena brojnim masovnim grobnicama i koncentracionim logorima. Uvažavanje ovih činjenica ima, prije svega moralni značaj. Značaj kao preduslov na kojem će se graditi relaksirani ekonomski, politički, pa ljudski odnosi budućih generacija.

sporazuma. Protiv svih koji su učestvovali u njegovom kreiranju, njegovom donošenju i njegovom potpisivanju.“

U donošenju Ustava Bosne i Hercegovine učestvovali su agresori na Bosnu i Hercegovinu. To je specifičnost mirovne konferencije i Deytonskog ustava. Međunarodna zajednica nije htjela pobjednika i pobijeđenog u ratu protiv Bosne i Hercegovine. I agresore je amnestirala od odgovornosti. Učinila ih mirotvorcima. I tako ih privoljela da budu aktivni učesnici mirovne konferencije i kreatori dokumenata usvojenih na njoj. Treba naglasiti da je Savezna Republika Jugoslavija predstavljala Republiku Srpsku u tim pregovorima. Svih 11 aneksa, pored Bosne i Hercegovine, potpisali su i predstavnici Federacije i Republike Srpske. Opći okvirni sporazum koji se sastoji od 11 članova potpisale su samo Bosna i Hercegovina, Hrvatska i SRJ, a svjedoci tog sporazuma su Evropska unija, SAD, Francuska, Velika Britanija, Njemačka i Rusija.

Dejtonskim sporazumom legitimirana je Republika Srpska, koja je nastala 9. januara 1992.

OBA ENTITETA I FEDERACIJA I RS SU RATNE TVOREVINE

U aktuelnom unutrašnjem uređenju Bosne i Hercegovine najteže pitanje je reintegracija bosanskog društva, koju treba da slijedi reintegracija države. Deytonski sporazum nije riješio pitanje povratka aneksom 7, jer nije osigurao sigurnost povratnika. Jedan od najvećih promašaja bošnjačke politike u proteklih dvadeset godina je pitanje povratka prognanih i izbjeglih. Ko se sjeća imena i jednog ministra za ova pitanja? Ko se sjeća i jedne markantne figure pronositelja bošnjačke politike u RS i dijaspori u proteklih dvadeset godina?

Danas postoji sigurnost povratnika, ali su presušile donacije i ljudi su u međuvremenu našli alternativna rješenja izvan Bosne i Hercegovine ili u Bosni i Hercegovini ali na nekim drugim mjestima.



U toku pregovora u Deytonu i neposrdno poslije potpisivanja sporazuma Bosni i Hercegovini je obećana velika pomoć za brzi ekonomski oporavak i razvoj. To je bio jedan od „mamaca“ za potpisivanje loše koncipiranog sporazuma. A upravo je najveći problem u Bosni i Hercegovini nerealiziran ekonomski održiv povratak Bošnjaka i Hrvata u RS i Srba u Federaciju.

Međunarodna zajednica je pogriješila kada, za ovih više od 15 godina od Deytona, nije uspostavila Bosnu i Hercegovinu kao funkcionalnu državu, prije nego što je pred nju postavila uslove za ulazak u EU jednake kao i drugim zemljama koje nisu imale razarajući rat i ogromne ljudske i materijalne štete.

Za to vrijeme su se domaći političari međusobno nadopunjavali i održavali na vlasti tako što su jedni, kao radili na ukidanju RS, a drugi su, kao intenzivno radili na raspadu i nestanku Bosne i Hercegovine. U teorijskom smislu bila je to situacija koju objašnjava *systemska teorija* Gregory Batisona, koja se posebno bavi pojmom šizmogeneze. Šizmogeneza stanje opšteg nepovjerenja koje može uništiti relacije između država, grupa, supružnika, prijatelja, itd.

U tom kontekstu, mnogi su mišljenja da je Deytonski mirovni sporazum programiran ka ostvarivanju velikosrpskih i velikohrvatskih ciljeva u Bosni, ali i određenih ciljeva totalitarnog globalizma rastakanjem i preobličavanjem bošnjačkog identiteta kao glavne prepreke definitivnog uništenja Bosne. U svemu ovome nema nikakve stihije ni slučajnosti. Ni bilo kakve teorije zavjere. Sve je tako jasno i očigledno.

Međutim, mišljenje mnogih eksperata ustavnog prava je da Deytonski mirovni sporazum, posebno Aneks 4 - Ustav Bosne i Hercegovine kao pravni i politički akt po svom sadržaju sam po sebi nije toliko loš kad bi se htjelo primijeniti ga u praksi. 2/3 mogućnosti koje on pruža nisu realizovane u praksi. „Ustav Bosne i Hercegovine sadržan u Aneksu 4 Dejtonskog mirovnog ugovora nije kvazi ustav. On je ustav mira, kojem je osnovni zadatak



da uredi državno uređenje Bosne i Hercegovine s kojim će se složiti i agresor i žrtva, kao i nosioci vlasti u entitetima koji su iskoristili rat da za sebe prigrabe značajna državna ovlaštenja koja je imala Bosna i Hercegovina“, navodi u knjizi „*Bosanski identitet i suverenitet*“, akademik Omer Ibrahimagić. I dodaje:

„Nije sve do Ustava Bosne i Hercegovine, već i do nas i naših političara kojima smo dali naše povjerenje. Nije naš Ustav kvazi ustav, već na našu nesreću, on je dospio u ruke naših kvazi političara da ga oni primjenjuju u praksi.“

ŠTA I KAKO DALJE?

Na kraju XX stoljeća u Bosni i Hercegovini Srbi su završili na 49% teritorije. Hrvati na 29%, a Bošnjaci kao najbrojniji narod na 22%. Bosna je i de jure i de facto podijeljena. To je uvod u nestanak Bošnjaka u XXI stoljeću jer su oni vezani za Bosnu i jer su narod koji je nastao na tradiciji bosanske države. Problem njihovog konačnog uništenja je ostao kao problem tehničke prirode.

Bosna i Hercegovina će još dugo (najmanje narednih 20-30 godina) biti „zasnovana“ na Deytonskom mirovnom sporazumu i „ustrojena“ prema Deytonskom Ustavu. Manje ili više revidiranom sporazumu, ali u svakom slučaju sa slabom centralnom državom. Jürgen Habermas tvrdi da „današnje države gube sve više svoju nezavisnost u globalnoj kapitalističkoj ekonomiji. Proces globalizacije sve više slabi sve elemente države.“ Zygmunt Bauman kaže da je misao o jednom globalnom neredu realna. „U takvoj situaciji države sadržavaju samo ono obavezno – aparat za nasilje, odnosno ponižavanje onih drugih, uglavnom manjina kao žrtvenih jaraca“, dodaje Bauman u svom djelu „*Globalizacija i ljudske posljedice*.“

Na lokalnom planu u gašenju požara od posljedica globalnih tokova, ali i posljedica destrukcije

U tom kontekstu, mnogi su mišljenja da je Deytonski mirovni sporazum programiran ka ostvarivanju velikosrpskih i velikohrvatskih ciljeva u Bosni, ali i određenih ciljeva totalitarnog globalizma rastakanjem i preobličavanjem bošnjačkog identiteta kao glavne prepreke definitivnog uništenja Bosne. U svemu ovome nema nikakve stihije ni slučajnosti. Ni bilo kakve teorije zavjere. Sve je tako jasno i očigledno.

bosanskohercegovačkog društva iz period 1992.-1995, donosioci odluka upotrebljavaju improvizirana rješenja. Političari prelijevaju iz „šupljeg u prazno“ i govore o „integralnim strategijama“, „evropskim i evroatlanskim integracijama“, „procesima za ulazak u NATO“, itd. To su procesi o kojima njih skoro pa niko ništa i ne pita. To su procesi u kojima oni prave uspješne karijere na neuspješnoj državi.

Naše izuzetno teško ekonomsko, političko i moralno stanje je izuzetna prilika za novi početak. „Krizno upravljanje zahtijeva brzo odlučivanje, a mi smo žrtve jednog izuzetno sporog, konsenzusom diktiranog (ne)sistema odlučivanja, u kojem se kod političara i nosilaca izvršne vlasti prioritet funkcije/vlast, a ne rješavanje sistemskih rješenja, ali i svakodnevnih rješenja običnih ljudi“, kaže profesor emeritus Hasan Muratović u svom radu „*Gdje smo 15 godina poslije Deytona?*“ Velike krize su i velike mogućnosti. Naš razvoj se može radikalno ubrzati kratkoročno i dugoročno. Malim sistemima i malim državama mnogo je lakše osigurati brze promjene nego velikim.

Prije svega neophodno je napraviti koncepciju nove faze obnove i rasta. To treba da bude skup planova i projekata po područjima. Potrebni su menadžeri koji će uspješno realizirati odluke državnih, entiteskih i lokalnih organa koji će kriznu situaciju pretvoriti u situaciju šanse za sve. Potrebno je uskladiti ekonomsku nauku i ekonomsku politiku. Država, entiteti i kantoni se moraju osloniti na kadrove sa univerziteta i one kadrove čija znanja nisu iskorištena.

Menadžere i poduzetnike, umjesto političara, treba staviti u fokus našeg razvoja i rasta. Ekonomija u odnosu na politiku treba da dominira. Stalni javni radovi u cijeloj zemlji, umjesto predizbornih raskopavanja ulica, moraju dobiti prioritet.

Možda se tu nalazi nada da Bosna preživi kao *Holio Bosona – Sunčana zemlja dobrih ljudi?*

(Izlaganje na Naučnoj konferenciji „Položaj Bošnjaka u Bosni i Hercegovini i zemljama regiona u kontekstu evropskih i evroatlanskih integracija.“



ZLATKO HASANBEGOVIĆ
JUGOSLAVENSKA
**MUSLIMANSKA
ORGANIZACIJA**
1929. – 1941.
U RATU I REVOLUCIJI 1941. – 1945.

Knjiga rahmetli Atifa Purivatre, Jugoslavenska muslimanska organizacija u političkom životu Krajevine Srba, Hrvata i Slovenaca, iz 1974. je sve do danas, i nakon gotovo četiri decenije, ostala kapitalnim i klasičnim djelom bosansko-hercegovačke i bošnjačke historiografije. Purivatrina knjiga obuhvatila je samo jedno razdoblje bošnjačke politike u prvoj jugoslavenskoj državi do 1929. te je trebala biti znanstvenom podlogom za daljnja istraživanja razvoja do 1941. i 1945. Spletom okolnosti, budući da je istraživanje povijesti JMO do 1941. tražilo višegodišnja arhivska istraživanja, rahmetli Purivatra nije uspio ostvariti prvotnu zamisao da napiše nastavak svoga kapitalnog djela u kojem bi se obuhvatio i razvoj do 1941. Time je u našoj historiografiji ostala ključna praznina bez koje nije bio moguć uvid u cjelinu bošnjačke političke, stranačke, društvene, kulturne i vjerske problematike u 20. stoljeću. Sam Atif Purivatra je 1999., malo prije smrti, izrazio žaljenje jer nije uspio ostvariti svoje želju da dovrši vlastiti opus i napiše knjigu o povijesti JMO-a od 1929. do 1941., te je izrazio nadu da će mlađi historičari napisati nastavak njegove knjige.

Ono što nije uspjelo rahmetli Purivatri, postalo je predmetom višegodišnjeg znanstvenog interesa i historiografskog istraživanja mlađeg povjesničara iz Zagreba dr. sc. Zlatka Hasanbegovića čija je upravo objavljena knjiga „Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929. (U ratu i revoluciji 1941.-1945.)“ konačno popunila jednu veliku historiografsku prazninu te bacila novo svjetlo na dosadašnje poglede na prošlost. Dr. sc. Zlatko Hasanbegović je rođeni Zagrepčanin i znanstveni suradnik Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar. U javnosti, kao i stručnim krugovima, poznat je kao

Po knjizi „Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929.
(U ratu i revoluciji 1941.-1945.)“

KORIJENI RASCJEP A U JUG MUSLIMANSKOJ ORGANIZACIJI

pisac zapaženog djela „Muslimani u Zagrebu 1878.-1945. Doba utemeljenja“ koje je doživjelo veliki uspjeh ali i izazvalo rasprave i brojne kontroverze, s obzirom na autorovo tumačenje događaja u Drugome svjetskom ratu i njegovo odbacivanje uvriježenih pogleda starije jugoslavenske komunističke historiografije. Pred nama je novo monumentalno djelo od gotovo hiljadu stranica i 400 uglavnom nepoznatih fotografija i slikovnih priloga. Hasanbegovićeva knjiga prelazi okvir obuhvaćen naslovom te pred-



stavlja dosada najopširniji prikaz bošnjačke povijesti u Kraljevini Jugoslaviji, Drugom svjetskom ratu i poraću nastao uglavnom na nepoznatim i dosada nekorisćenim arhivskim dokumentima iz Beograda, Zagreba, Sarajeva i privatnih arhiva. Recenzent knjige, ugledni hrvatski povjesničar prof. dr. Ivo Pilar o knjizi je, među ostalim, napisao:

„Djelo dr. sc. Zlatka Hasanbegovića izrazito je važan, po mojoj procjeni možda najvažniji doprinos povijesti južnoslavenskog dvadesetog stoljeća što se u hrvatskoj historiografiji pojavio posljednjih godina. (...) Autor je pokazao izniman trud u istraživanju svoje teme. Već duže vremena nije se pojavio ovako sveobuhvatan arhivski rad, na kojemu je autor radio u svim relevantnim arhivima Sarajeva, Beograda i Zagreba. Dokaz je to da je stagnacija u povijesnim istraživanjima došla kraju, te sa se u hrvatsku historiografiju povratio komparativistički i istraživački nerv u usponu. U tom smislu, teško mogu dovoljno pohvaliti sve vrline ove monografije. (...) Ne postoje adekvatna djela s kojima se rad dr. Zlatka Hasanbegovića može usporediti, a njegova monografija je izrazito uravnoteženo djelo, lišeno pristranosti bilo kakve vrste te dokaz zrelog razmišljanja jednog od naših najboljih povjesničara. (...) Pred nama je primjer najboljeg u tom žanru, primjer izvrsnosti u istraživanju, sintetiziranju i tumačenju vrela, te jasnoj poruci o ograničenjima politike u kompleksnim društvima“.

Nema nikakve sumnje da će nova Hasanbegovićeva knjiga pobuditi velik interes u bosansko-hercegovačkoj stručnoj i široj javnosti te da će kao i ranije izazvati velike kontroverze budući da dekonstruira uvriježene poglede na prošlost.

OSLOVENKSOJ ACIJI

Uredništvo Panbošnjaka uz autorovu dozvolu objavljuje jedno od poglavlja knjige „Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929.-1941. (U ratu i revoluciji 1941.-1945.)“. Poglavlje „Spahin akreba medžlis. Korijeni rascjepa u Jugoslavenskoj muslimanskoj organizaciji“ objavljujemo bez bilježaka i znanstvenog aparata koji se nalaze u knjizi, te uz odabrane fotografije. Svi zainteresirani za temu i knjigu, uz autorski popust, mogu se javiti autoru na mail: zlatko.hasanbegovic@pilar.hr

KORIJENI RASCJEP A U JMO

Među muslimanskim protivnicima JMO-a, ali i nezadovoljnicima unutar stranke, još u parlamentarnom razdoblju prije 1929. skovana je pogrдна krilatica o Spahinu „akreba medžlisu“ (rodbinskom savjetu), kojom je označavana prevlast u vođenju stranačkih poslova sarajevske muslimanske poslovno-trgovačke elite i užeg mjesnog stranačkog kruga snažno povezanog rodbinskim i tazbinskim vezama. Tako se u Sarajevu na općinskim izborima 1928. iz JMO-a, s određenim izbornim uspjehom, izdvojila skupina disidenata pod imenom „Muslimanska građanska lista Asimbega Dugalića“, a koji su u ime stranke pozivali sarajevske muslimane na borbu protiv Spahina „akreba medžlisa“, čije su djelovanje opisivali na sljedeći način:

„Među nama se je uvela jedna praksa, da nam nekolicina ljudi – usko povezanih rodbinskim i materijalnim vezama – kroji sudbinu i da nam u svima narodnim predstavništvima naturavaju samo sebe i ljude koji su njima po čefu (...) bez obzira mogu li to oni obavljati na opću dobrobit i zadovoljstvo. Ovi su nam ljudi uništili sve naše institucije, a rezultat njihovog rada vidi se najbolje po stanju naših Vakufa, i ne spominjući ‘Musl. [imansku] trg.[ovačku] banku’ koja je osnovana, da bude utočište našem malom obrtniku i zanatliji – koju su svojom sebičnošću i nesposobnošću uništili. Nama je jako žao, kao članovima ‘J.M.O.’ da smo morali istupiti s našom posebnom listom, ali pored najbolje volje, nije moglo biti drugačije, jer nijesmo mogli dozvoliti, da nam četvorica ljudi kroje sudbinu i da nas dijele na takozvane ‘jerlije’ [starosjeditelje] i ‘otudašnje’ kojih ima oko 60% u gradu Sarajevu. Ovu sramotu nijesmo mogli primiti, kad među prvih njihovih deset kandidata, nema nijednog naseljenog Sarajlije, dok vidimo sedmoricu bivših članova propale „Musl.[imanske] trg.[ovačke] i obrt.[ničke] banke“. Još nam je više žao kad je taj i takav rad sankcionisao predsjednik ‘J.M.O.’ i stavio se na čelo ‘akreba medžlisa’, s čime je sebe saglasio sa njihovim na svima stranama upropašćavajućim radom.

Prenošenje svih stranačkih poslova na najuži krug sarajevskog vodstva, koje je prije 1929. bilo donekle ograničeno odredbama stranačkog statuta i snažnim utjecajem Zastupničkog kluba JMO-a u Narodnoj skupštini, još više je došlo do izražaja u diktaturi kada je cijelo desetljeće izgrađivana stranačka organizacija u stvarnosti prestala opstojati.

Iako su se muslimanski dijelovi mjesnih odbora JRZ-a u značajnoj mjeri podudarali sa starim organizacijama JMO-a prije 1929., sama koalicijska narav nove stranke i njezin u Bosni i Hercegovini dvojni „srpsko-muslimanski“ značaj, još više su pridonosili neformalnom vođenju stranačkih poslova koje preuzima „akreba medžlis“, kao Spahin najuži sarajevski pouzdanički krug, čija je zamišljena kohezija, ojačana i višestrukim rodbinskim vezama i zajedničkim poslovnim intere-

sima, trebala jamčiti održavanje stranačkog jedinstva i među pristašama u pokrajini. Činjenica da su Spaho i sarajevsko vodstvo pridobili većinu mjesnih prvaka JMO-a za napuštanje oporbe, uz tek pojedinačne slučajeve disidentstva, ostavljala je dojam da u stranci ne postoje niti zameci razmimoilaženja o ključnim političkim pitanjima. Stranačku slogu trebali su ojačati i Stojadinovićeви ustupci, od Spahe postavljeni kao uvjet za pristupanje JMO-a vladi i JRZ-u. Kako je Spaho ulaskom u vladu na podlozi prihvaćanja diktatorskog ustava iz 1931. i upravno-političke podjele Bosne i Hercegovine između četiri banovine, barem privremeno odustao od autonomističkog programa, Stojadinovićeви ustupci JMO-u, osim Spahina preuzimanja konjunkturnog ministarstva prometa, u stvarnosti su ograničeni na raspodjelu dužnosti u sarajevskoj i ostalim komunalnim upravama, te na obnovu autonomije Islamske vjerske zajednice i povratak u diktaturi izgubljenoga stranačkog utjecaja u vjerskim i vakufskim ustanovama. Ipak, umjesto da posluže kao glavni dokaz opravdanosti ulaska u vladu, sarajevska komunalna politika i Islamska vjerska zajednica od samog početka postaju poprištem dalekosežnoga stranačkog, ali i šireg muslimanskog rascjepa, a koji će nakon Spahine smrti prerasti u podjelu stranke na dvije struje, međusobno suprotstavljene i u pogledima na ključna političko-nacionalna pitanja.

Stojadinović je već u studenome 1935. od bana Drinske banovine primio izvješće da je u Sarajevu došlo do sukoba između trgovca Uzeira Hadžihasanovića, kao predvodnika skupine „bliskih prijatelja g. dr. Spahe“, i odvjetnika Mahmuda Behmena, brata ministra Šefkije Behmena, koji su tražili da položaj predsjednika mjesnog odbora JRZ-a preuzme „neki intelektualac iz njihove sredine“. Hadžihasanovićeve pristaše od početka su nastojale ograničiti utjecaj Šefkije Behmena, za kojeg su vjerovali da se uz Stojadinovićevu potporu pokušava nametnuti za Spahinog neformalnog zamjenika i političkog nasljednika. Behmen je svoj utjecaj, osim na položaju u vladi, temeljio i na skupini odanih sljedbenika izvan Sarajeva, tazbinskoj vezi s posljednjim izabranim potpredsjednikom JMO-a Halidom Hrasnicom, čiji je bio zet, te posebice na činjenici da je sa svojim bratom preuzeo vlasništvo i isključivi nadzor nad obnovljenim stranačkim glasilom *Pravda*. Kao zastupnik u Narodnoj skupštini i ministar u kratkotrajnoj vladi Ljube Davidovića, od srpnja do studenoga 1924., i prije 1929. pripadao je užem stranačkom vodstvu, a svoj položaj u JMO-u dodatno je učvrstio u diktaturi, kada je u Beogradu otvorio odvjetnički ured i preuzeo ulogu Spahina svojevrsnog stalnog predstavnika u pregovorima sa srpskom oporbom. Prije 1914. s bratom je bio jedan od prvaka mostarske pravaške *Mladohrvatske* organizacije, a u parlamentarnom razdoblju Kraljevine SHS pripadao je skupini stranačke autonomističke inteligencije, školovane u Beču i Zagrebu, koja je zbog načelnog prihvaćanja hrvatske nacionalne ideologije,

Biračima grada Sarajeva!

Naša zemaljska kandidatska lista s nosiocem dr. Vladimirom Mačekom potvrđena je od Kasacionog suda u Beogradu.
Po § 47 izbornog zakona birać glas za listu javno imenujući nosioca i sreskog kandidata.

Nosioc naše zemaljske liste je

Dr. Vladimir Maček

a kandidati u Sarajevu

Dr. Mehmed Spaho

Dr. Halidbeg Hrasnica

Ova 3 imena treba svaki birač da dobro upamti i da ih pred biračkim odborom kaže. Stoga odmah upućujte birače, da ova imena upamte i nauče ih izgovoriti.

Predsjednik biračkog odbora dužan je pokazati svakom biraču sve kandidatske liste i pitati ga za koju listu glasa. Ako je birač nepismen, predsjednik ili jedan član biračkog odbora pročitaoće mu sva imena nosilaca i sreskih kandidata za taj srez.

§ 72 izabranog zakona: „Oni koji nasiljem ili prijetnjama spriječe jednog ili više građana da upotrebe svoje biračko pravo, kazniće se zatvorom od jednog mjeseca do dvije godine“.

Vi glasate na biralištu: _____

a upisani ste u spisku pod brojem: _____

Dr. Mehmed Spaho, s. r.

u srpskim političkim i kulturnim krugovima označavana „frankovačkom“. Ipak, Behmen je u diktaturi prošao kroz određenu političko-nacionalnu evoluciju u smjeru jugoslavenskog nacionalizma, kojeg nakon 1935. redovito ističe u svojim političkim nastupima. Dio njegovih protivnika u JMO-u bio je uvjeren da je upravo on izvršio presudan utjecaj na Spahu prigodom ulaska u vladu i JRZ, a koji po Behmenovu shvaćanju nije trebao biti samo privremena stranačka zajednica, već jedini temelj muslimanske politike koja je, prema njegovu mišljenju, svoje ciljeve, pa i one autonomističke, mogla ostvariti samo trajnim osloncem na Beograd i dinastiju.

U sarajevsko općinsko vijeće, imenovano u srpnju 1935., kompromisno su ušle obje suprotstavljene skupine u JMO-u, ali su pri raspodjeli komunalnih dužnosti prevlast ostvarile Hadžihasanovićeve pristaše, među kojima je bio i gradonačelnik Edhem Bičakčić. Hadžihasanovićeve premoć potvrđena je i njegovim izborom za prvog predsjednika sarajevskoga mjesnog odbora JRZ-a, izvan kojeg ostaju pojedinci povezani sa Šefkijom Behmenom. Ovakav odnos snaga među Spahinim pristašama u Sarajevu bio je poznat i izvan mjesnih okvira, pa je nešto kasnije, Hadžihasanovićeve utjecaj, iz zagrebačke muslimanske vizure opisao i Mehmed Alajbegović, sudac i blizak suradnik zagrebačkog muf-tije Ismeta Muftića:

„Stup njegove [Spahine] političke organizacije u Sarajevu, centru muslimanskog političkog života, bio je Uzeiraga Hadžihasanović, trgovac iz Sarajeva (...). Impozantna muška figura, obučen na bosansku, okretnog duha, pun dovjtljivosti, humora i ironije, neiscrpiv u komunikacijama, uvjerljiv u argumentiranju, on je vodio Sarajlije i držao grad za dr. Spahu, svoga prijatelja i partijskog druga. (...) Uzeiraga Hadžihasanović stvarao je u svom dućanu javno mnijenje u Sarajevu, dizao ljude na položaje, politički ih likvidirao, paralizirao akcije protivnika, potezao šahovske poteze u politici stranke tako, da su mnogi u nedoumici bili, da li Dr. Spaho drži u ruci Uzeiragu ili potonji Dr. Spahu“.

Poražena se struja povlači iz sarajevske stranačke politike, pa Mahmud Behmen preuzima dužnost predsjednika mjesnog odbora JRZ-a u Zenici, a Šefkija Behmen u Visokom, koje će od tada biti glavno uporište njegove političke akcije. Sarajevski rascjep među pristašama JMO-a na početku je ostao u sjeni srpskih ostavki u mjesnom odboru JRZ-a i općinskom vijeću, kojima je začeta prva stranačko-komunalna kriza okončana u svibnju 1936., kada je Spaho umjesto Hadžihasanovića preuzeo dužnost predsjednika stranačkog mjesnog odbora u Sarajevu.

SUKOBI MEĐU SPAHINIM PRISTAŠAMA

To je bilo kompromisno rješenje kojim se, osim Srba, trebalo zadovoljiti i obje suprotstavljene skupine unutar JMO-a. Sukob među Spahinim pristašama prvi put je dospio u javnost krajem lipnja 1936. na glavnoj godišnjoj skupštini sarajevske Gradske štedionice. Mahmud Behmen, u ime dijela nezadovoljnih muslimanskih općinskih vijećnika, optužio je Hadžihasanovića za nepotizam i nepravilnosti u poslovanju Gradske štedionice. Povod za konačni komunalni rascjep bilo je imenovanje Hadžihasanovićeve zeta i općinskog vijećnika Mustafe Softića za „personalnog referenta Gradske štedionice“, iako prema navodima suparničke struje njegove „školske kvalifikacije ne dostaju ni za (...) razvrstavanje u najnižu – treću – činovničku kategoriju“. Time su, prema njihovu tumačenju, „izvjesni krugovi forsirali personalnu politiku po najužim ličnim rodbinskim i partizanskim obzirima do te mjere da je reperkusija na takvu politiku bila od velike štete za prave i pozitivne ciljeve nove politike u ovim krajevima“.

Nakon Softićeva imenovanja, šestorica muslimanskih vijećnika predaju ostavke na dužnosti u sarajevskom općinskom vijeću i Upravnom odboru Gradske štedionice, među kojima, osim Mahmuda Behmena, i Mehmed Šahinagić, član banovinskog odbora JRZ-a i utjecajni brat Spahine žene. U ostavci koju su predali gradonačelniku Bičakčiću, bez izravnog prozivanja Hadžihasanovića i njegovih pristaša, stajalo je da su svi muslimanski vijećnici u sarajevskom općinskom



Izaslanstvo "El-Hidaje" u Banskim dvorima u kolovozu 1941.

Muhamed Kantardžić (1), Mustafa Varešanović (2), Ramiz Jusufović (3), Hakija Hadžić (4), Kasim Dobrača (5), Hasan Odžečkić (6), Erik Lisak (7), Slavko Kvaternik (8), Mehmed Handžić (9), Ahmed Karabeg (10), Ante Pavelić (11), Ademaga Mešić (12), Šaćir Mesihović (13), Atif Hadžikačić (14), Muhamed Pandža (15), Kasim Turković (16), Ibrahim Mehinagić (17), Milovan Žanić (18)

vijeću došli na svoje dužnosti „jednakim povjerenjem nadležnih faktora, dakle sa jednakim dužnostima i pravima, da rade zajednički i sporazumno na općem poslu“. Međutim, već na početku, „stvari su se razvijale posve obratno“, pa dio pristaša JMO-a u Sarajevu nije mogao ostvariti utjecaj u komunalnoj politici, već su u „glavnim stvarima stavljeni pred svršen čin“, i s obzirom da se „tražilo odobrenje već unaprijed donešenih i stvorenih odluka“. Prema njihovim navodima, u sarajevskoj općini vladao je nerad, općinske su financije bile u krizi, a općinska uprava „životari od zajmova u Gradskoj štedionici, pa je već spala u red loših dužnika“. Osim toga, općinskom vijeću onemogućen je nadzor nad poslovanjem Gradske štedionice, jer se nadzorni odbor „do danas (...) nije niti konstituirao“.

Spaho se na početku, iz tazijskih obzira prema Šahinagiću, a posebice zbog utjecaja Hadžihasanovića, na čijim je pristašama počivala stranačka organizacija u Sarajevu, nije miješao u sukob, očekujući dogovor kojim bi se izbjeglo produbljivanje rascjepa koji je slabio i njegov položaj u vladi. Osim toga, podjele u vodstvu imale su odjek i među muslimanima izvan Sarajeva, s obzirom na rasprostranjeno uvjerenje da je sarajevska muslimanska stranačka i trgovačka elita, kao „akreba medžlis“, bila jedini stvarni dobitnik političke nagodbe sa Stojadinovićem. Kako bi u komunalno-stranačkom sukobu pridobila Srbe u mjesnom odboru JRZ-a i

općinskom vijeću, Hadžihasanovićeve skupina je preko sarajevske srpske *Jugoslovenske pošte* svoje protivnike optužila za protusrpski smjer. Dokaz za to trebalo je biti stranačko glasilo *Pravda* koju je bez utjecaja stranačkog vodstva uređivao Mahmud Behmen, „sa svojim prijateljima“, a čije pisanje „otežava mnogo položaj Srba u JRZ i nije u skladu, ni po držanju ni po ličnostima koji je vode, sa osnovnim smjericama JRZ u Bosni“. Takve optužbe, bile su i jedan od razloga da su se „Srbi vijećnici (...) solidarisali sa grupom g. Hadžihasanovića iako i oni imaju svoje prigovore na opšti rad u opštini“. Behmenova *Pravda* odbacila je primjedbe o protusrpskom smjeru, kao intrige Hadžihasanovića i srpske šestosiječanjske oporbe JRZ-u, pozivajući se i na Stojadinovićeve pohvale uređivačkoj politici. Odbačeno je miješanje srpskih protivnika JRZ-a u odnose unutar stranke, jer će sukob biti „raščišćen i riješen od strane za to pozvanih, ALI SVE UNUTAR SAME NAŠE PARTIJE“ i bez „pomoći i učešća“ ostataka šestosiječanjskog režima i „njihovih pomagača u Sarajevu“.

Kako je sukob među pristašama JMO-a paralizirao rad općinske uprave, kojoj je zbog neusvajanja proračuna prijetilo raspuštanje, ban Drinske banovine je krajem siječnja 1937. o sarajevskom rascjepu službeno izvijestio i Stojadinovića. U njegovu izvješću stoji da je u općinskom vijeću od samih početaka postojala „teška atmosfera, stalna netrpeljivost između pojedinih grupa,

a naročito između prijatelja gradskog većnika g. Uzeirage [Hadži] Hasanovića i g. Dr. Mahmuda Behmena". Među njima je došlo i do otvorenog sukoba, „i to na jedan težak i nezgodan način, javno na sednici gradskog veća". Sukob je kulminirao podnošenjem ostavki dijela muslimanskih vijećnika, a svi pokušaji „izmirenja vršeni od strane gradonačelnika g. Bičakčića nisu uspeli i ovi većnici ostali su pri svojim ostavkama". Prema izvješću bana Drinske banovine, Mehmed Spahe je kao predsjednik banovinskog i mjesnog odbora JRZ-a tražio od muslimanskih vijećnika da povuku ostavke, ali „i pored svega toga oni su ostali pri svome, tražeći, da se celo opštinsko veće smeni i drugo u sporazumu sa njima postavi". S druge strane, Hadžihasanović je od Spahe zatražio „uklanjanje iz veća prijatelja g. Dr. Behmena", jer će u protivnom i njegove pristaše predati ostavke i „od toga praviti i svoj dalji politički stav". Svoje je protivnike Hadžihasanović optužio da se iz njihova držanja „jasno vidi 'frankovačko hrvatska politika' kojoj su ovi uvek pripadali, smetajući iskreni rad na zbliženju sa braćom Srbima". S obzirom da Spahini pokušaji izmirenja nisu urodili plodom, ostavke vijećnika su preko gradonačelnika predane i banskoj upravi u Sarajevu. Ban je prije donošenja konačne odluke pokušao „i lično da zavađene izmiri, ali bez uspeha".

Nakon toga, ban je pozvao mjesni odbor JRZ-a, u kojem je prevladavala Hadžihasanovićeva struja, da se izjasni o stanju u općinskom vijeću. Mjesni odbor je zatražio da se ostavke prihvate i imenuju novi vijećnici, a odbačen je prijedlog o raspuštanju cijelog vijeća, „jer bi to značilo da su Dr. Behmen i drugovi u pravu te se veće kažnjava razrešenjem". Banskoj upravi u Sarajevu iz mjesnog odbora JRZ-a predan je „spisak lica koje treba imenovati u veće" umjesto Behmenove skupine. Ban je zatražio i mišljenje od Mehmeda Spahe, ali koji se odbio izjasniti „jer veli: 'kad me nisu hteli poslušati neću o toj stvari da čujem'". Stojadinovića je izvijestio i da su svi novi vijećnici s popisa mjesnog odbora JRZ-a Hadžihasanovićevi sljedbenici, a što prema mišljenju banske uprave treba prihvatiti, jer je „jaz između ove dve zavađene grupe nepremostiv a sem toga grupa g. Dr. Behmena je i u građanstvu neznatna i kod pravoslavnih gradskih većnika nepoželjna". Ban je prijedlog za imenovanje novih vijećnika predao ministru unutarnjih poslova Antonu Korošcu, koji ga je uputio na Spahu, „ali on je ostao pri ranijem stavu ne davši svoje mišljenje".

Početkom veljače 1937. banska uprava u Sarajevu Stojadinovića je izvijestila da Korošec i dalje bez Spahina odobrenja odbija imenovati nove općinske vijećnike. Ban je sa Spahom „do sada lično u Sarajevu i Beogradu 3 puta razgovarao", ali je „on uvek vrlo energično odbijao, da se po istom dalje meša". Nekoliko dana kasnije, banska uprava u Sarajevu ponovno je intervenirala kod Stojadinovića, jer je Spahe „zavađene mirio mesec i po dana i nije postigao izmirenje". Stojadinović je upo-

zoren i da se odnosi među pristašama JMO-a „sve više zaoštravaju", te je „u interesu J.R.Z. da se ovo pitanje što pre okonča". Hadžihasanovićeva skupina i Srbi u JRZ-u od bana su zatražili da ispuni njihove zahtjeve, jer će u protivnom i oni predati ostavke u općinskom vijeću „i povući se i iz daljeg političkog rada". Stojadinović je obaviješten i da su se Hadžihasanoviću priklonili i „svi jevreji i Srbi gradski većnici (...) te je situacija vrlo teška i štetna po interese J.R.Z.", a ostavku je najavio i gradonačelnik Bičakčić.¹ Spahe je krajem veljače 1937. konačno presudio u korist Hadžihasanovića, pa je općinsko vijeće popunjeno s devet novih muslimanskih vijećnika, protivnika ministra Šefkije Behmena.

Raskol među Spahinim pristašama u Sarajevu nastavljen je i nakon popunjavanja općinskog vijeća. Skupina utjecajnih sarajevskih muslimanskih trgovaca i poslovnih ljudi, predvođenih Ahmedom Mešinovićem, koji nisu skrivali povezanost s ministrom Šefkijom Behmenom i suparništvo s Hadžihasanovićem, u travnju 1937. pokrenula je novine *Naša budućnost* kao „list za privredna i politička pitanja" koji je isticao političku pripadnost JRZ-u i odanost Stojadinovićevoj vladi i Spahinoj politici.

Osim kao poslovno glasilo, koje je zagovaralo muslimansku „ekonomsku obnovu", *Naša budućnost* je pokrenuta i s ciljem iznošenja sustavne kritike sarajevske komunalne politike i djelovanja Hadžihasanovićevih sljedbenika u JRZ-u. Mešinović je u tom smislu još u prosincu 1935. „prije pokretanja glasila, ustanovio da se politika u Bosni „i u riječi i radu političkih ljudi suprotno shvaća od n. pr. shvatanja te riječi i političke borbe u Srbiji, Sloveniji i Hrvatskoj". U ovim se krajevima politika vodi s ciljem gospodarskog napretka, pa zato u Sloveniji „nema niko nezaposlen, jer je sve uposlano u domaćim i stranim preduzećima". Hrvatski krajevi također su „u privrednom pogledu na zavidnoj visini", ali to nije zasluga hrvatskih političara, čije se djelovanje „svodi na razne parade i proslave (proslava rođendana dra Vladka Mačeka, 100-godišnjica hrvatske himne, isticanje hrvatskog trikolora i sl.) čime se opajaju hrvatske široke mase, dok stranci i strani kapitali (...) triumfiraju i polako ali sigurno uzimaju cjelokupnu privredu u Hrvatskoj u svoje ruke". Mešinović je isticao politički i ministarski autoritet Mehmeda Spahe, koji nije samo stranački prvak, već i „jak privredni stručnjak", pa zato može pridonijeti gospodarskom podizanju Bosne i Hercegovine. Međutim, umjesto da ga pristaše podupiru u takvim nastojanjima, „mi opet padamo u velike greške, koje se uopće mogu činiti i obraćamo se njemu za najneznatnije stvari". U skladu s takvim postupcima dijela stranačkog vodstva, od Spahe se kao „političkog vođe" očekuje da „namješta podvornike u raznim državnim nadležnostima ili pak sitne činovnike, (...) da čini slične beznačajne usluge". Time mu pristaše „otimaju dragocjeno vrijeme za (...) neznatne stvari, u kojem

¹ AJ, ZMS, 48 – 316/317. Izvješće bana Drinske banovine Milanu Stojadinoviću od 18. veljače 1937.

bi vremenu on mogao da pravi i krupne poteze *od opće koristi*". Mešinović je zaključio da mjesni prvaci JMO-a u Sarajevu griješe kada političku borbu usmjeravaju „u pravcu sitnih koncesija za pojedince“. Time je i „preko 150 hiljada pristaša g. dra Spahe pored još toliko drugih istomišljenika, koje on danas iz Bosne predstavlja u JRZ“ neprekidno „mobilizovano za te sitne koncesije (...)“.

Naša budućnost je već u prvom broju usmjerila kritiku prema Hadžihasanovićevoj skupini, kao nositeljima politike dobivanja „sitnih koncesija“, a u vezi sarajevske komunalne krize isticalo se da se ona ne može riješiti običnim „popunjenjem krnjeg općinskog vijeća“. Odabirom novih vijećnika stvoren je „još veći jaz među izvjesnim grupama“, pa rascjep više nije samo u okvirima komunalne politike „nego i u općim odnosima“. Hadžihasanovićeви protivnici, koji su ostali i bez Spahine potpore, opisani su kao „naši vrijedni i ugledni građani, ozbiljni i razboriti politički radnici“. Mešinović je istaknuo „da se vodilo računa o općim interesima grada, o političkim i partijskim momentima, nova grupa imenovanih vijećnika nije smjela da onako jednostavno, ne ispitujući razloge ostavki bivših vijećnika, bez daljnjeg uđe u općinsko vijeće i zauzme vijećničke položaje“. Zato je zaključio da sarajevska komunalna kriza uvođenjem novih vijećnika nije riješena „onako, kako su to opći i partijski interesi zahtijevali“.

VAŽNOST SARAJEVA ZA MUSLIMANSKU POLITIKU

Pored stalnih polemika s općinskim vijećem, u *Našoj budućnosti* rascjep među pristašama JMO-a opisan je i kao posljedica građanske i poslovne diskriminacije muslimana koji nisu rođeni u Sarajevu, potisnutih od starosjedilačke trgovačke i političke elite u JMO-u, a koja je bez odgovarajućih školskih i moralnih kvalifikacija preuzela potpuni nadzor nad stranačkim i komunalnim poslovima. S jasnom aluzijom na presudni utjecaj koji je na Spahu imao Uzeir Hadžihasanović, isticalo se da „pojedinci sa svojim ambicijama, koje prelaze dopuštene granice, sa svojom nedovoljnom spremom i nepoznavanjem duha vremena, a koji zauzimaju i važnija mjesta u partiji, kvare i oslanjajući se na svoje partijske i familijarne veze ispoljavaju svoju snagu, izazivaju neraspoloženje i otežavaju rad našega partijskog vodstva, kojemu se danas može odati samo priznanje“. Prema *Našoj budućnosti*, Sarajevo je samo „sticajem prilika“ postalo muslimansko kulturno i političko središte, koje zato treba „prednjačiti u toleranciji i pažnji prema onima, koji nemaju tu sreću da stanuju u gradu Sarajevu ili ako i stanuju, da ne spadaju u red starosjedioaca“. Važnost Sarajeva za muslimansku politiku ne dolazi samo od „građana grada Sarajeva“, već ona „počiva na pristašama iz cijele Bosne i Hercegovine, koji su možda brojčano 50 puta jači od pristaša koji su u gradu Sara-

jevu“.

Međutim, „postupak i nastupanje nekih partijskih pristaša koji zauzimaju vodeća mjesta u Sarajevu, ne odgovara ovom stanju“. Među muslimanima je obnovljena dioba na „ovdašnje i otudašnje“, a koja je vidljiva i u „slučajevima kreditiranja kod Gradske štedionice, u slučajevima namještenja, zaposlenja (...) gdje odlučuju i sudjeluju neki vodeći partijski faktori sarajevski“. U *Našoj budućnosti* je s tim u vezi objavljena i statistika kretanja muslimanskog i ostalog stanovništva u Sarajevu od 1878. do 1936., a kojom se dokazivalo da razmjernu većinu u gradu čine doseljeni muslimani koje se potiskuje kao „otudašnje“ i označuje pojmovima „Krajišnik, Posavljak, Hercegovac i.t.d., što odaje neki omalovažavajući stav“. Zato je u vezi stranačkog rascjepa istaknuto da „u partijskim i socijalnim pitanjima nema monopola“, a s aluzijom na Hadžihasanovića, zaključuje se da „nekvalificirani starosjeditelj“ nema „legitimacije da se služi snagom partije, a još manje ima pravo, da stvara razdor i truže društvene odnose“.

S obzirom da je nekoliko brojeva *Naše budućnosti* zaplijenjeno zbog kritike rada općinskog vijeća, Mešinović je u srpnju 1938. letkom obavijestio javnost da pod pritiskom obustavlja izdavanje svojih novina iako su bile odane Spahi, vladi i JRZ-u. Naglasio je da u uredništvu „nismo kritikovali izvjesne postupke radi nekih ljudi, nego smo sve to podvrgavali kritici radi toga, što su se razni ispadi tih ljudi uvijek svetili ili će se svetiti nama kao zajednici“. List je zbog toga redovito cenzuriran, pa je bilo nemoguće pisati o zloporabama općinskih vijećnika, prvaka mjesnog odbora JRZ-a i „lokalnih despota“ Uzeira Hadžihasanovića, Jozefa Baruha i Edhema Đulizarevića, a koje „ima gotovo svako naše provincijsko mjesto“.

Iako se rascjep na početku kretao isključivo u mjesnim sarajevskim okvirima, bez vidljive političko-nacionalne pozadine, ban Drinske banovine je tim povodom već u lipnju 1937. izvijestio Stojadinovića da se „u posljednje vreme u redovima bosanskih muslimana pojavljuje, naročito u političkom pogledu, jače strujanje, češći sukobi, koji se sve više zaoštravaju“. Prema njegovim navodima, muslimani više nisu „jedna kompaktna masa ni idejno-politički ni nacionalno“, već su podijeljeni u nekoliko političkih skupina koje je označio pojmovima „Spahinovci, Gajretovci, Muslimani biv.[ši] radikali i Muslimani Frankovci“. Najsnažniju i najutjecajniju skupinu predstavljaju pristaše JMO-a, koje predvode ministri Spaho i Behmen. *Gajretovu* skupinu oko Avde Hasanbegovića ocijenio je „neznatnom“ u odnosu na JMO, ali u njoj ima „znatan broj intelektualaca, ranijih pitomaca Gajreta“, pa je „cela grupa nacionalistički javno orijentisana ka Beogradu“. Tradicionalni sukob između *Gajreta* i pristaša JMO-a pojačan je nakon 6. siječnja 1929. „a pretvoren u borbu za vreme petomajskih izbora 1935. godine“. Pristaše *Gajreta*, iako odane Stojadinovićevoj vladi, optužuju „Spahinovce iznoseći,

sve do sredine 1936. obilježavala „jaka partiska disciplina“, pa se na njihovu „kompaktnost moglo (...) uvek osloniti, tim pre što je to masa gotovo samih zemljoradnika, zanatlija i malih trgovaca“, a intelektualaca je „srazmerno prema celokupnom broju, vrlo malo“. JMO je došao na vlast „posle tako dugo vremena“, pa je „prirodno došlo (...) do potrebe zadovoljenja zahteva mnogih članova, naročito u pogledu personalnog uposlenja i pomoći“. S obzirom da Spaho nije mogao udovoljiti svim zahtjevima svojih pristaša, to je bio „prvi pravi uzrok sumnjičenja i nezadovoljstva“. Nezadovoljnici u JMO-u optužili su Spahu da je „prvo uposlio svoju najbližu rodbinu“, pa je u prilog tome ban Drinske banovine za Stojadinovića sastavio i pregled različitih imenovanja u Sarajevu:

„1/ Za člana Upravnog odbora Gradske štedionice, člana odbora za izmenu Zakona o Islamskoj verskoj zajednici, potom za Naiba, a verovatno i za Reis-ulemu svog rođenog brata g. Fehima Spahu; 2/ Za senatora g. Dr. Halidbega Hrasnicu, rođenog ujaka svoje supruge; 3/ Brat g. Dr. Halidbega Hrasnice je takođe u Upravnom odboru Gradske štedionice; 4/ Sulejman Denišlić, zet g. Fehima Spahe postavljen takođe pri Gradskoj štedionici; 5/ Muhamed Hrasnica sin Abdulselambega ujaka gospođe Dr. Spaho postavljen u istoj Gradskoj štedionici; 6/ Edhem Bičakčić sadanji pretsednik opštine je zet g. Dr. Hrasnice (ima njegovu bratanicu za ženu); 7/ Rođeni brat g. Edhema Bičakčića, Asim Bičakčić, postavljen za višeg činovnika Gradske štedionice; 8/ Ethem Čejvanija zet g. Dr. Spahe postavljen za većnika opštine i člana Gradske štedionice; 9/ Dr. Ahmed Abadžić zet g. Bičakčića postao je većnik i član Upravnog odbora Gradske štedionice; 10/ Mehmed-Meho Šahinagić rođeni brat gospođe Dr. Spahe postavljen za većnika opštine i člana Upravnog odbora Gradske štedionice, koji je docnije podneo ostavku; 11/ Zet g. Dr. Mehmeda Spahe Rašid Rašidkadić u opštinskoj je službi; 12/ Stric g. Dr. M. Spahe, Seid Spaho takođe je u opštini; 13/ Sestrić g. Dr. M. Spahe Muhamed Rašidkadić, činovnik je opštine, 14/ Zet Seida Spahe Nanić činovnik je opštine; 15/ Zet g. Dr. M. Spahe Hamdija Afgan, postavljen je za pretsednika opštine Banja Luka; 16/ Najbliži prijatelj i suradnik g. Dr. M. Spahe trgovac Uzeiraga Hadžihasanović i ovoga zet Mustafa Softić većnici su opštine grada Sarajeva i članovi Upravnog odbora Gradske štedionice; 17/ Muhamed Softić brat zeta Uzeiraga Hadžihasanovića takođe je postavljen za činovnika u opštini grada Sarajeva“.

U izvješću se dalje nastavlja da su Spahine pristaše bile uvjerenе u njegovu svemoć, pa su „navalili (...) na njega sa mnogobrojnim zahtevima i kad nisu mogli biti zadovoljeni, počeli su protestovati“. Ban opisuje i komunalni sukob između skupine Uzeira Hadžihasanovića i Mahmuda Behmena, a koji je s vremenom prerastao i u borbu između Spahe i ministra Šefkije Behmena. Sarajevski rascjep prenio se i na muslimane izvan Sarajeva

kod kojih se „oseća veliko kolebanje koje iskorišćuju ostale grupe muslimanske, neprijateljski raspoložene prema grupi g. Dr. Mehmeda Spahe“. Naveo je i da je prekid između Spahe i ministra Behmena nastupio i u vezi borbe za prevlast u Islamskoj vjerskoj zajednici, a što je „znano u svima slojevima muslimanskih masa i opšte je mišljenje da će vrlo teško doći do izmirenja“. Ban je izvijestio Stojadinovića da je Spaho „podložan uticaju svoje okoline“, što se odnosilo na Hadžihasanovića, pa u borbi s ministrom Behmenom ne će popustiti. U izvješću se zaključuje da bi zbog skorih skupštinskih izbora „stanje kod muslimana trebalo raščistiti, jer ako se to ne učini teško će se moći orjentisati u izbornoj kampanji [i] još manje predvideti rezultat izbora“, pa zato i „iznenađenja mogu lako nastupiti“.

Kao odjek sarajevskoga komunalnog rascjepa, ali i sukoba u Islamskoj vjerskoj zajednici, pojavile su se i prve glasine da Spaho iz vlade želi ukloniti ministra Šefkiju Behmena koji je optužen za povezanost sa Stojadinovićem i neloyalnost prema stranačkom vodstvu u Sarajevu. Behmena bi u vladi zamijenio Džafer Kulenović, koji nije sudjelovao u sarajevskim sukobima, a čime bi se, s obzirom na njegova hrvatska političko-nacionalna uvjerenja, među muslimanima jače naglasilo da JMO nije odustao od izvornog autonomističkog programa, te da suradnja s Beogradom ima samo privremeni značaj. O tome je Stojadinovića već u rujnu 1937. izvijestio i ban Vrbaske banovine Bogoljub Kujundžić. Prema njegovim navodima, „o potrebi (...) zajedničke saradnje sa Muslimanima u Bosni i Hercegovini nema i ne može biti diskusije“, posebice jer je sporazumom između srpske „Udružene opozicije“ i Mačeka „stvorena sasvim nova politička situacija u zemlji“. Kujundžić je Spahu označio kao jedinog pravog vođu muslimana u Bosni i Hercegovini, pa su „prema tome sve sugestije, ma s koje strane one dolazile, u korist dra Behmena, apsurdne (...) kao što je apsurdna i sama pomisao da bi Dr. Behmen, bez dr. Spahe značio nešto u ovim krajevima“. Priznao je da bi ulazak u vladu Džafera Kulenovića „išao na našu štetu“, jer bi „Kulenović bio 'alter ego' dr-a Spahe, a s druge strane, Behmen je ipak bliži Beogradu od dr-a Kulenovića“. Kujundžić je od Stojadinovića zatražio da njegove primjedbe „ostanu u najvećoj diskreciji“, pa je iznio i mišljenje da u vladi što duže treba zadržati Behmena, ali „ako bi Spaho pravio od toga pitanje, onda je bolje žrtvovati Behmena nego Spahu“.

Stojadinović na početku nije prihvatio uvođenje Kulenovića u vladu, pa je Behmen zadržao ministarski položaj i nakon listopada 1937., kada je izvršena prva veća rekonstrukcija kabineta u sklopu koje je resor preuzeo i Kujundžić, s posebnom zadaćom okupljanja Srba u Bosni i Hercegovini, nasuprot Spahi i muslimanskom JRZ-u. Spaho se zato požalio smijenjenom ministru Kožulu da Šefkija Behmen želi „pod svaku cijenu da bude u Beogradu i ministar sa Srbima“. Kožul je o tome

razgovarao i sa senatorom Halidom Hrasnicom koji mu se također „tužio (...) na Šefkiju, svoga zeta“.

Behmenu su bile poznate Spahine namjere da u vladu uvede Kulenovića, pa je izravno od Stojadinovića zatražio političku zaštitu, iskazujući mu svoju bezuvjetnu odanost. U veljači 1938. izvijestio je Stojadinovića da ga je prigodom senatskih izbora u Sarajevu Uzeir Hadžihasanović u užem krugu članova stranke optužio za nerad, te najavio njegovu smjenu u prvoj rekonstrukciji vlade. Behmen je sebe opisao kao odanog Stojadinovićeve sljedbenika, još u „vrijeme teških dana kada su mnogi postali malodušni“, a kada je Hadžihasanović „o našoj partiji govorio ironično, a [sarajevskom nadbiskupu] biskupu Šariću javno na banketu u Hotel Evropi rekao o J.R.Z. da je to 'brak po šerijatu, koji se može lako svaki čas razriješiti'“. Stojadinovića je obavijestio i da ga je Hadžihasanović optužio za „izdaju JMO“, na što se nije osvrtao, jer je bio uvjeren da vrši „jedno dobro i patriotsko djelo“. Podsjetio je da je Hadžihasanović član užega Glavnog odbora JRZ-a i senator, pa njegovo djelovanje može imati „težih reperkusija i na našu partiju u ovim krajevima“. Ukoliko se napadi na njega ne obustave, Behmen će morati odgovoriti, ali „striktno se držeći obećanja Vama datog, da ne ću ništa poduzimati bez prethodnog sporazuma s Vama“. Zato je pozvao Stojadinovića da „autoritetom šefa partije i vođe narodnog“, intervenira „da se ta disciplina i na drugoj strani poštuje i održava“.

Behmen je uz to Stojadinoviću poslao i prijepis pisma koje je primio od svojih pristaša iz Rogatice, kojima je i Spaho najavio njegov odlazak iz vlade.² U Rogatici je od sredine 1937. trajao sukob između sarajevskog vodstva i mjesnog prvaka JMO-a i zastupnika u Narodnoj skupštini izabranog 1935. na Mačekovoj listi Ragiba Čapljića koji se, nezadovoljan provedbom vakufskih izbora i napuštanjem autonomističkog programa, uoči izbora 1938. odvojio od Spahe i priklonio Muslimanskoj organizaciji Hakije Hadžića. Spaho je s tim u vezi u razgovoru s pristašama iz Rogatice rekao da je vodstvo u Sarajevu prekinulo veze s Čapljićem kojem se ne će dozvoliti isticanje kandidature na novim izborima. Obavijestio ih je i da se priprema rekonstrukcija vlade koju će napustiti i Behmen, uz obrazloženje da „u narodu stvara razdor stvarajući svoju frakciju“, a osim toga zajedno s Čapljićem „radi s Hrvatima na štetu J.R.Z.“ Behmenove pristaše iz mjesnog odbora JRZ-a u Rogatici pozvale su ga da nastavi političko djelovanje „kako smatra najbolje“, a u čemu će ga slijediti, neovisno o njegovu sukobu sa Spahom.

Isticanje navodne Behmenove „veza s Hrvatima“, u stvarnosti je predstavljala spletku sarajevskoga stranačkog vodstva, kojom se pred Stojadinovićem opravdavao zahtjev za njegovo povlačenje iz vlade. Zato je Behmen u ožujku 1938., nasuprot takvim prigovorima, upravo

svoje stranačke protivnike optužio za prikrivene veze s hrvatskim nacionalističkim krugovima izvan HSS-a, a kao dokaz za to naveo je stalnu novčanu potporu općinskog vijeća u Sarajevu i Gradske štedionice sarajevskom hrvatskom muslimanskom nacionalističkom glasilu *Muslimanska svijest*. Behmen je Stojadinoviću poslao nekoliko brojeva *Muslimanske svijesti* za koju je naveo da je „organ hrvatskih muslimana“, te da ju uređuje Munir Šahinović Ekremov kao „član Hrvatske Stranke Prava“. Naveo je da *Muslimanska svijest* „piše strogog u frankovačkom duhu“ i „stalno napada pisanje 'Samouprave' i 'Vremena'“, kao stranačkih i vladinih glasila. Stojadinovića je upozorio da je Šahinovićev list redovito „finansiran od strane današnje opštinske uprave u Sarajevu /Edhem Bičakčić, Uzeir Hadžihasanović“, a što „vrlo loše deluje na iskrene prijatelje Jug.[oslavenske] Rad.[ikalne] Zajednice u našim krajevima“. Behmen je podsjetio i da sarajevsko općinsko vijeće nije izabrano na izborima, već je postavljeno ukazom ministra unutarnjih poslova, pa činjenica da muslimanski prvaci JRZ-a podupiru muslimansko „frankovačko“ glasilo „veoma revoltira sve naše prijatelje“. Zato je predložio da u „interesu naše opšte stvari (...) nadležna upravna vlast ovome stane na put“.

IZBOR BRATA ZA REISA

Neformalna potpora koja je *Muslimanskoj svijesti* stizala od Spahinih sarajevskih prvaka, prethodio je Šahinovićev prekid s Hadžićevom političkom akcijom protiv JRZ-a, a trebala je, kao i uvođenje Džafera Kulenovića u vladu, među pristašama poslužiti kao svojevrsni dokaz da stranačko vodstvo nije odustalo od autonomističkog programa i da suradnja sa Stojadinovićem ima tek privremeni značaj.

Povod za konačni prekid između Spahe i Behmena nastupio je krajem travnja 1938. zbog izbora Fehima Spahe za reis-ul-ulemu Islamske vjerske zajednice. Behmen se suprotstavljao izboru brata Mehmeda Spahe, o čemu je Stojadinovića izvijestio i pomoćnik bana Drinske banovine. U njegovu izvješću stoji da je uoči početka zasjedanja izbornog tijela za izbor reis-ul-uleme, prvi naib (povjerenik) u Islamskoj vjerskoj zajednici Salih Safet Bašić „poklonio (...) muslimanskoj sarajevskoj sirotinji 100.000 dinara“. To je bio „bio gest grupe oko Ministra g. Dr. Behmena, koji su radili da Naib g. Bašić bude kandidat za Reis-ul-ulemu, ali ovoj grupi nije uspjelo jer su članovi izbornog tela bili svi za g. Spahu“. Pomoćnik bana je obavijestio Stojadinovića da je izbor Fehima Spahe za reis-ul-ulemu „još više pogoršao hrđave odnose“ između Mehmeda Spahe i Šefkije Behmena. U Sarajevu se zato šire glasine da će Spaho „kategorički tražiti izlazak iz vlade Ministra g. Dr. Behmena“.

Ove su glasine potvrđene već 1. svibnja 1938. kada je Spaho u pismu Stojadinoviću najavio da će predati os-

² AJ, ZMS, 31 – 31v. Pismo Šefkije Behmena Milanu Stojadinoviću od 19. veljače 1938.

tavku i napustiti vladu ukoliko se ne udovolji njegovu, već ranije postavljenom zahtjevu da se Behmen ukloni s ministarske dužnosti. Spaho je podsjetio Stojadinovića da je Behmen postao ministar tek kako bi mu pomagao „u raznim narodnim poslovima“, a na konačni prekid je prisiljen zbog njegova „nelojalnog držanja“. Budući da više ne može očekivati Behmenovu pomoć zatražio je da se u vladu imenuje zastupnik u Narodnoj skupštini Džafer Kulenović.

Stojadinoviću je bila jasna pozadina Spahina zahtjeva, pa se još neko vrijeme kolebao oko Behmenove smjene. Ponudio mu je, uz Spahinu suglasnost, položaj predstavnika Kraljevine Jugoslavije u Egiptu, što je Behmen odbio kao pokušaj njegovih sarajevskih protivnika da ga trajno uklone iz političko-stranačkog života. Nakon toga, ministar unutarnjih poslova Anton Korošec javio je Stojadinoviću da se u Beogradu susreo s Behmenom, koji je tražio da se nakon objave ukaza o njegovu umirovljenju „istog dana postavi za senatora ili za bana u Sarajevu ili Banja Luci“. Korošec je o tome obavijestio i Spahu koji je odbio Behmenovo imenovanje za bana u Sarajevu i „kazao (...) da bi bilo za njega vrlo nezgodno da on odmah postane i senator“. Spaho na početku „nije bio jako protiv ideje da postane dr. Behmen banom u Banja Luci, ali u toku razgovora i to je odbio“. Zato je Korošec pozvao Stojadinovića da prije konačne odluke zatraži Spahinu suglasnost „da ne nastanu nove poteškoće“. Stojadinović je, s obzirom na skore skupštinske izbore i odnose unutar JRZ-a u Bosni i Hercegovini, na kraju ipak prihvatio Spahin zahtjev, pa je 15. svibnja 1938. „ukazom Kraljevskih Namjesnika, uvažena (...) ostavka g. Dr. Šefkiji Behmenu“, a isti dan za novog ministra bez lisnice imenovan je Džafer Kulenović koji je ministarsku prisegu položio pred beogradskim imamom Abdulahom Hadžićem.

Behmenov izlazak iz vlade među prvacima HSS-a protumačen je kao znak Stojadinovićeve slabosti. Šutej je krajem svibnja 1938. u Zagrebu prenio Trumbiću da se Behmen „potpuno priljubio uz Stojadinovića i Srbe“, pa je Spaho „nastojao da ga izgura iz vlade, ali nije mogao [sve] do sada“. Stojadinović je nevoljko popustio Spahi samo zato „jer mu je situacija nalagala“. Osim toga, Behmen je „radio zubim i noktim protiv Fehima Spahe da ne postane reis ul ulema (...) a to je želio i Stojadinović“. Prema Šuteju, u slučaju imenovanja Behmenova kandidata u Islamskoj vjerskoj zajednici, reis-ul-ulema „bi bio sluga vlade i Šefkije“. Krajem svibnja 1938. banjolučki dopisnik vladinog dnevnika *Vreme* Namik Kulenović poslao je u Beograd Dragomiru Stojadinoviću, direktoru lista i bratu Milana Stojadinovića, povjerljivo izvješće u kojem je opisao mjesne odjeke Behmenove smjene. Dragomir Stojadinović izvješće je prenio bratu, kao „objektivno napisano“, a u njemu stoji da se u Banjoj Luci Behmenov izlazak iz vlade „smatra posve razumljivim, jer je bilo ranije poznato da se g. dr. Behmen želi da nametne

nad g. Dr. Spahu, što su svi podjednako osudili“. Prema Namiku Kulenoviću, „poznata je stvar“ da Behmen među muslimanima „ne pretstavlja ništa, sem što ima pristalica u svome izbornom srezu Visoko“. Behmen je „smatran kao sastavni deo g. dr. Spahe, a naročito na selima“, dok u gradovima „za sobom ima mali broj inteligencije“. Zato je zaključio da je Behmenovim odvajanjem od Spahe „njegova politička karijera zauvek zapečaćena“.

Bez obzira na način i stvarnu pozadinu svoje smjene, Behmen je i dalje javno iskazivao odanost Spahi, pa je uz Stojadinovićevu potporu nastavio politički djelovati u okvirima Glavnog odbora JRZ-a, dodatno prenoseći političku akciju u kotar Visoko, gdje je i dalje zadržao dužnost predsjednika kotarskog odbora JRZ-a. Nekoliko dana prije izlaska iz vlade poslao je pismo gradonačelniku Visokog Esadu Oruču u kojem ga je obavijestio da više ne će biti na položaju na koji je došao „svojim radom i narodnim povjerenjem“. Vladu mora napustiti jer se borio „protiv nevaljalosti i nevaljalaca u našoj zajednici“. Nakon smjene bit će „lišen svih obaveza“, pa će se „još otvorenije i kuražnije boriti (...) protiv ovog truleža koji se zavukao u naše redove“. Oruču je napisao i da je odbio „visoki položaj ministra u Kairu“, a kako bi među pristašama nastavio političko djelovanje, te je zaključio da će ga u tome poduprijeti „sva poštena muslimanska javnost, kojoj se toliko pljuje u lice“.

Behmen je nakon izlaska iz vlade krajem svibnja 1938. iskoristio svečanost postavljanja temeljnog kamena za školu u Gračanici kraj Visokog kako bi se obratio okupljenim muslimanskim seljacima, neupućenim u odnose u sarajevskom vodstvu. Na svečanost je pozvan i Mehmed Spaho, koji je izbjegao susret sa svojim bivšim najbližim suradnikom, i kao izaslanika poslao sarajevskog gradonačelnika Edhema Bičakčića. Behmen je okupljene pozvao da „čuvaju složene redove“, ne daju „smutljivcima da mute (...) slogu“, te da i dalje slijede stranku čiji je i on „vjerni pristaša“. JRZ je „velika stranka“ koja „imade svoje vodstvo u koje se može i treba imati i dalje povjerenje kao i do sada“. Naglasio je da muslimani idu „samo jednim putem, putem jugoslavenskog nacionalizma“, te da je „prošlo vrijeme vrludanja i cik-cak linija kojima je išla naša politika“. Iako je pozivao na stranačko jedinstvo, prema izvješću kotarskog načelnika, Behmen je ipak „kritikovao izvesne partiske stvari“ koje se „u zadnje doba pojavljuju u stranci“. Tako je okupljenim pristašama rekao da su se u stranku „uvukli ljudi koji nemaju nikakvih zasluga“, ljudi koji bi „trebali biti na poslednjem mestu (...) sada [su] na prvom mestu“, a najzaslužniji stranački prvaci „zapostavljaju se i stoje u zadnjim redovima“. Behmen je ustvrdio i da se Sarajevo koje je „na petomajskim izborima dalo mnogo manje glasova za stranku, danas (...) više pita nego Visoko koje je na izborima dalo 9000 glasova“.³ Banska uprava u Sarajevu je i Stojadinovića

3

ABH, KBUDB, Pov. D.Z. 1938/1.11.; „Ministar n.r. Dr

izvijestila o svečanosti u Visokom na kojoj je Behmen „bio vrlo umeren i nije nikoga napadao“, ali je ipak „pomenuo ‘nekoga’ koji treba da je na poslednjem mestu a sada je na prvom“, a što se „sigurno odnosi na Uzeiragu [Hadžihasanovića]-senatora“.

Spaho i ostali njemu odani stranački prvaci u javnosti se niti jednom izjavom nisu osvrnuli na razlaz s Behmenom, nastojeći među pristašama očuvati privid neokrnjenoga stranačkom jedinstvu, a o čemu su se pronosile različite glasine. Behmen je i nakon izlaska iz vlade zadržao vlasništvo nad stranačkim listom *Pravda* koja je još više poprimila obilježje njegova osobnog glasila, ali i dalje prikrivala rascjep, te pisala u duhu odanosti Spahi, Stojadinoviću i JRZ-u. Behmenovi stranački protivnici još su u prosincu 1937., u komunalno-stranačkoj polemici sa sarajevskim muslimanskim poslovnim glasilom *Naša budućnost*, pristašama uputili obavijest da „sarajevski mjesni odbor JRZ nema nikakve veze sa sarajevskim tjednim listom ‘Pravda’, a ni ostali organi stranke nemaju sa tim listom nikakve veze“. Zato je Mehmed Spaho nakon Behmenove smjene obavijestio brata reis-ul-ulemu u Sarajevu da je potrebno pokrenuti novo stranačko glasilo, „jer izgleda da na preuzimanju ‘Pravde’ ne bi mogli u dogledno vreme računati“. Predložio je da se list zove „Stara Pravda“ ili „Prava Pravda“, a „direktive za pisanje“ i „po koju hiljadu dinara“ Spaho i Kulenović bi izravno slali iz Beograda.

Novo stranačko glasilo nije pokrenuto, ali je u sklopu razlaza s Behmenom, odmah nakon njegove smjene, iz službe otpušten sarajevski dopisnik Centralnog presbira Maksim Svava koji je od studenoga 1937., poslije smrti Mahmuda Behmena, preuzeo i uredništvo *Pravde*. Zato se Behmen požalio Stojadinoviću, navodeći postupak prema uredniku *Pravde* kao „dokaz više kako g. Spaho u svim granama drž.[avne] uprave, pa i u Vašem resoru vrši ličnu samovolju“. Upozorio je da će u slučaju da se ne povuče ukaz o Svarinu otpuštanju obustaviti izlaženje *Pravde*, koja je „dosta doprinela popularisanju Vašeg imena u našim krajevima“. Svava je nakon ove intervencije vraćen u Centralni presbira, a *Pravda* je ostala pod Behmenovim nadzorom sve do Stojadinovićeve pada, kada je 10. veljače 1939. prekinuto njezino izlaženje. Spaho je nakon toga uspio privremeno preuzeti nadzor nad uredništvom, pa je *Pravda* 21. travnja 1939. obnovljena, a od 28. veljače 1940. ponovno je u rukama Behmenovih pristaša, sada suprotstavljenih Džaferu Kulenoviću.

Iako je Spaho trajno prekinuo svaki dodir s Behmenom, zaokupljen onemogućavanjem produbljivanja stranačkog rascjepa, na skupštinskim izborima u prosincu 1938. ipak je odobrio njegovu kandidaturu na Stojadinovićevoj listi. Behmen je istaknut kao jedini kandidat muslimanskog JRZ-a u kotaru Visoko, gdje je i izabran za zastupnika u Narodnoj skupštini. Nastavio je

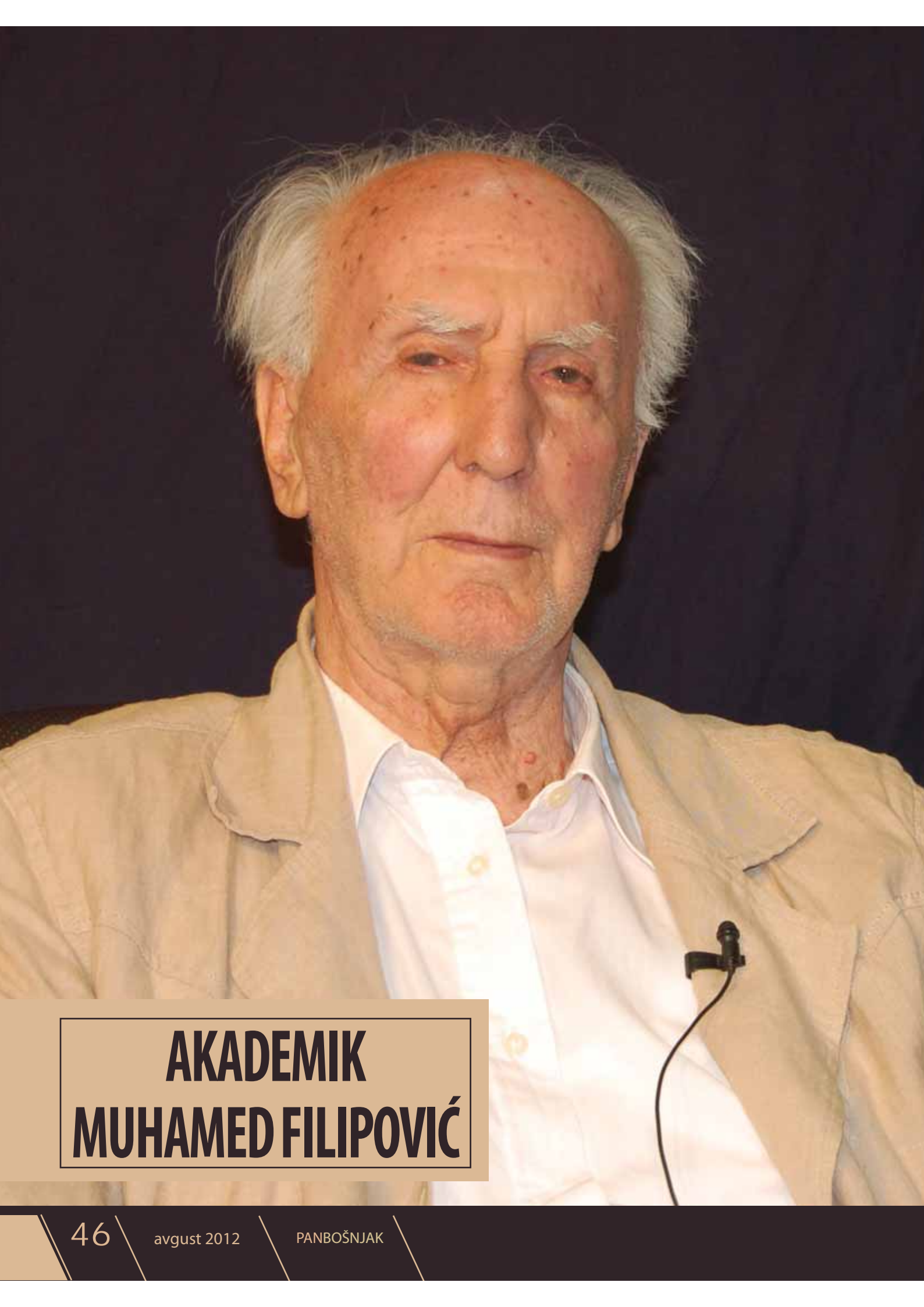
Behmen govori“, *Pravda* (Sarajevo), 3. VI. 1938.



održavati bliske veze sa Stojadinovićem, kojeg je uoči izbora izvijestio da se „situacija u narodu svakim danom okreće u Vašu korist“, dok oporbene pristaše „nemaju nikakvih ubedljivih parola i bez ikakvog su elana“. Behmen je naveo i da je obilazeći svoj izborni kotar naišao na Stojadinovićeve slike „i u najzabitijim kafanama i to u čisto muslimanskim selima“. Zato je, kao jedini od muslimanskih kandidata JRZ-a, dao tiskati vlastiti ćirilčno-latinični predizborni letak na kojem se nalazi i njegova zajednička fotografija sa Stojadinovićem u Beogradu. Behmen je Stojadinovića izvijestio i da „omladina u Visokom traži košulje i uniforme“, jer kad su se pojavile fotografije s vladinog predizbornog zbora u Novom Sadu, svi su „čisto zaraženi i traže košulje pod svaku cijenu“. Bez obzira na Spahu, koji je odbio prihvatiti stranačke omladinske odore, Behmen je obećao Stojadinoviću da će u „omladini [u Visokom] imati najbolju gardu“.

Stranački rascjep je i nakon Stojadinovićeve pada, koji je dodatno oslabio Behmenov položaj, i dalje ostao u sjeni Spahina neupitnoga političko-stranačkog autoriteta. Ipak, njegova neočekivana smrt u lipnju 1939. označila je početak bespoštedne borbe za političko naslijeđe u kojoj će se njegovi sljedbenici trajno razdvojiti u dvije nepomirljive stranačke frakcije.

(Nastavit će se...)



**AKADEMIK
MUHAMED FILIPOVIĆ**



Akademik Muhamed Filipović za Pan Bošnjak govori o stogodišnjici balkanskih ratova, buđenju bošnjačkih intelektualaca šezdesetih godina dvadesetog vijeka, počecima stvaranja bosanske državnosti i patriotizma, procesu 1981. godine, Svebošnjačkom saboru, ratnoj politici i diplomatiji, odnosima Sandžaka i Bosne...

U SANDŽAKU SE RAĐA NOVI BOŠNJAČKI DUH

PB: Uvaženi profesore, s obzirom da se aktualizira tema o stogodišnjici Balkanskih ratova, mogli bismo početi razgovor sa Vašim osvrtom na te ratove. Tim prije što mi nismo imali pravo baviti se i govoriti o tako krupnim historijskim događajima?

BALKANSKI RATOWI SU TREBALI BITI ZAVRŠNI AKORD U PROJEKTU RAZARANJA OSMANSKOGA CARSTVA

FILIPOVIĆ: Balkanski ratovi su trebali biti završni akord na dugotrajnoj sinfoniji razaranja Osmanskog carstva i eliminacije muslimana, odnosno u tadašnjem žargonu *turaka*, na Balkanu. Evropa je bila neprijateljska prema muslimanima od samoga početka, još od Španije, pa preko Sicilije, Italije i Balkana. Bosna i Hercegovina i naš svijet, u kojeg uključujem naravno i sandžačke Bošnjake, uspijevali su da stotinama godina brane zapadne granice Bosne i Hercegovina, odnosno Osmanskog carstva i to je trajalo sve do Berlinskog kongresa 1878. godine.

ZAŠTO I KAKO JE ISPROVOCIRAN BERLINSKI KONGRES

Berlinski kongres je provociran na taj način da su Rusija, Austrija, Srbija i Crna Gora organizirale upad paravojnih formacija na našu teritoriju u Bosanskoj krajini i Hercegovini, što je u zapadnoj štampi proglašeno kao hercegovački, odnosno bosanski ustanak, da bi stvorili pretpostavku da Berlinski kongres postavi zahtjev Osmanskom carstvu da dozvoli okupaciju Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske. Naravno to je bilo bez ikakvog pravnog osnova i bez ikakvog faktičkog osnova. U BiH nije bilo, ako se izuzmu te intervencije iz vana, a i Vi u sandžaku vrlo dobro znate kako su vam ubacivane četničke grupacije da vrše paljevine i stvaraju nemir kako bi opravdali intervenciju iz vana. Dakle, nije bilo nikakva razloga da se to dešava. Međutim, program zapadnih sila, koji je koincidirao sa programom balkanskih novostvorenih država Srbije, Crne Gore, Grčke, Bugarske, Vlaške odnosno Rumunije, bio je da se eliminiira Osmansko carstvo, a s njime i muslimani sa ove teritorije.

EFEKTI BALKANSKIH RATOVA

Prvi Balkanski rat 1912. godine uspio je da postigne određene efekte. Sandžak je okupiran od strane srpske vojske, i dijelovi Sandžaka su okupirani od strane crnogorske vojske; Kosovo je okupirano od strane srpske vojske, i dio Makedonije; a dio Makedonije je opet bio okupiran od strane bugarske i grčke vojske. Tu se nije radilo ni o kakvom oslobađanju teritorija, tu s radilo o otimačini teritorija na kojima su živjeli muslimani u velikim grupacijama.

Balkanski rat je trebao da bude završni akord te kampanje. Međutim vrlo brzo se pokazalo da zavjerenici ne mogu dugo zajedno, i već 1913. godine su se posvađali oko teritorija koje su prigrabili i izbio je Drugi balkanski rat između Bugarske i Srbije i ubrzo nakon toga je došlo i do svjetskoga rata u čijem izazivanju je Srbija igrala značajnu ulogu.

JUGOSLAVIJA PO UZORU NA OSMANSKO CARSTVO

Balkanski ratovi su, bar se vjerovalo, da je to zadnja epizoda nasilnog stvaranja određenih država na Balkanu. Nažalost sve što se misli ne obistini se, tako da je Prvi svjetski rat koji je nastao između sila antante i sila osovine organiziran tako da su Njemačka, Austrija, Bugarska i Turska bile u formaciji sila osovine, a u antanti su bile Srbija i Grčka. To je rezultiralo činjenicom da su tvorci *versajskog mira*, tvorci nove Evrope nakon pobjede sila antante odlučili da stvore jednu državu po uzoru na Osmansko carstvo, jer Jugoslavija nije bila nacionalna država. Tu su živjele različite nacije: Slovenci, Hrvati, Bošnjaci, Crnogorci, Srbi, Makedonci, Albanci, Nijemci u Vojvodini, Mađari itd.

SRBIJA KAO ŽANDARM NA BALKANU

Kraljevina Jugoslavija nije bila nacionalna nego multinacionalna država, ali je putem postavljanja srpske dinastije na čelo te države antanta stvorila jednu formaciju za koju su željeli dvostruku ulogu. Prvo da bude žandarm na Balkanu. Osnovu uloge Srba u staroj Jugoslaviji su postavili tako da oni budu vladajući sloj, njihova dinastija vladajuća dinastija, a njihova vojska žandar. Ali, istoivremeno i da bude nosilac ideje, da tako kažem, kordon, sanitet prema Rusiji, prema revoluciji u Mađarskoj.

BOŠNJACIMA, MAKEDONCIMA, ALBANCIMA I CRNOGORCIMA BIO JE NAMIJENJEN NESTANAK

Balkanski ratovi su defakto završili 1918. godine stvaranjem Jugoslavije na jednoj strani i G85rčke, Bugarske i Rumunije na drugoj strani. Ono što je bilo karakteristično, da oni koji su stvarali Jugoslaviju nisu priznali ni Makedonce, ni Bošnjake ni Crnogorce ni Albance kao narode, nego su oni tretirani kao ostaci osmanske vladavine i namijenjena im je uloga nestajanja. Kasnija istorija je potvrdila te teze.

RAVNOTEŽU USPOSTAVLJAJU DEMOKRATIJA I SLOBODA

PB: To je ono što Vi nazivate narušavanje ravnoteže. Upravo je to jedan od tih trenutaka?

FILIPOVIĆ: Da. Oni su mislili da će uspostaviti ravnotežu na taj način što će uspostaviti jednu silu koja je trebala da bude žandarm. Ali, nikada policijska i represivna snaga ne može uspostaviti društvenu i historijsku ravnotežu. To mogu samo uspostaviti slobodni i demokratski odnosi među narodima, i zbog toga to nije imalo budućnosti.

Ta Jugoslavija se mijenjala. Prvo 1929. godine kralj Aleksandar je uveo diktaturu. Zatim je promijenila ime, umjesto Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, u Kraljevina Jugoslavija. Kralj je uveo banovine kao osnovne upravne jedinice.

PRVI POKUŠAJ PODJELE BOSNE

Kasnije su Srbi i Hrvati, na poticaj Engleza, napravili sporazum između sebe kojim su podijelili Bosnu i Hercegovinu. To je prvi slučaj da se BiH dijeli. Ona je dijeljena tako da je o tome kome će pripasti određena teritorijalna jedinica ovisilo od toga koliko ima Srba ili Hrvata, odnosno koliko ima pravoslavnih ili katolika. Ako je bilo 50 plus 1 katolik to je pripalo Hrvatskoj, ako je bilo obrnuto to je pripalo Srbiji. Muslimani tada nisu uopće uzimani u obzir. Oni su bili faktor koji je bio izvan historije. Njima nisu priznavana ni državotvorna ni historijska ni nacionalna prava. Zbog toga je ta zemlja, Kraljevina Jugoslavija u sebi nosila klicu svoje propasti, čim su Nijemci napali ona se raspala.

AUTONOMIJA SANDŽAKA

Zahvaljujući činjenici da je komunistička partija imala strategiju kojom je pokušala promijeniti unutrašnje odnose, proglašavajući ravnopravnost svih naroda, ona je stvorila i Autonomiju Sandžaka. Dakle, imala je namjeru da stvori jedan novi model države. Međutim, vrlo brzo poslije rata počeli su Srbi opet kao najaktivniji faktor na ovom prostoru da djeluju protiv, pa su 1946. ukinuli Autonomiju Sandžaka.

PRAVI RAZLOG SUKOPA HRVATA I SRBA DEVEDESETIH JE PODJELA BOSNE

Kasnije su insistirali na unitarnoj strukturi države, koja je na kraju krajeva, ta njihova koncepcija o takozvanoj državnosti, o jugoslovenstvu, dovela do toga da je nastao sukob 1992. godine između Hrvata i Srba, a u stvari pravi razlog tog sukoba je bila podjela Bosne.

PB: Dalise zbog toga šesdesetih godina dešavao svojevrstan bunt bošnjačkih intelektualaca? Konkretno mislim na 1967. godinu kada izlazi esej „Bosanski duh u književnosti – šta je to?“ i na sve ono što ste Vi, kao jedan od intelektualaca, doživjeli lično, ali preko Vas, kao personifikacije, i cijeli bošnjački narod. Možete li nam iz te historijske perspektive približiti šta se tada zapravo dešavalo?

FILIPOVIĆ: Radilo se o tome da je odmah poslije rata počela represija prema muslimanima i njihovim institutima. Ukinute su sve muslimanske institucije i Islamska zajednica je svedena isključivo na vjersku funkciju. Vakufi su oduzeti, ukinuta su sva muslimanska prosvjetna, kulturna i humanitarna društva. Počeo je progon muslimana, prikriven, pod firmom otklanjanja feudalnih ostataka u našoj zemlji. To je prvo bila agrarna reforma koja je po drugi, odnosno treći put nasrnula na muslimane. 1919. i 1923. bile su izvršene agrarne reforme koje su otele ogromnu količinu muslimanske zemlje i podijelile je srpskim seljacima. 1946. donešena je nova agrarna reforma koja je također pogodila najviše muslimane. Pa je onda donešen Zakon o nacionalizaciji građevinskog zemljišta, gdje su muslimani opet najviše stradali jer su živjeli u gradovima, bili većinsko stanovništvo u gradovima, i imali su tamo najviše zemljišta. Pa je onda izvršena nacionalizacija radnji i kuća. Sve represivne mjere su išle kontra muslimana.

ZATIRANJE KULTURNE BAŠTINE BOŠNJAKA

Onda je donešen Zakon o zaru, pa je počelo rušenje Bašćaršije, rušenje Mostarske čaršije, Bezistana u Banja Luci, rušenje Vezirovog konaka u Travniku pod firmom uklanjanja feudalnih ostataka. To je ustvari trebalo da zatre kulturnu baštinu muslimana. To je moralo kod nas izazvati revolt.

Ja sam već pedesete godine (1950) na Beogradskom univerzitetu reagirao jednim govorom u kojem sam govorio o tome kako je donošenje Zakona o zaru čisto nasilje, jer država nema prava da se miješa u to. Oni dugo nisu bili zainteresirani. Njih nije to interesiralo. Srbi nisu imali odnos prema zaru kao mi u Bosni i Hercegovini jer su naše majke morale kao oguljene kokoši da hodaju po čaršiji. Moja majka više nikada poslije nije htjela izaći. Oni su donošenjem takvog zakona uhapsili more muslimanskih žena. Stvar je u ovome da ljudska prava podrazumjevaju kao elementarno pravo nošenje odjeće. E sad, vi se miješate i zabranjujete jednu odjeću. I to zabranjujete je zato što ona stoji u vezi sa pravilima vjerskim, ali istovremeno ne zabranjujete ni popovima ni kaluđerima ni kaluđericama ni redovnicama katoličkim da oblače odjeću koja je definirana vjerskim razlozima. To je imalo klasični antimuslimanski karakter i naravno da smo reagirali.

CIJENA SLOBODARSKOG DUHA

Ja sam držao taj govor. Taj govor me je koštao. Ja sam bio najbolji student na Beogradskom univerzitetu i slika mi je bila u Rektoratu. Iako sam dobio nagradu za naučni rad studenata, nisam mogao dobiti radno mjesto kad sam završio studij zato što je za mnom išao taj rep da sam promuslimanski orijentiran i da sam konzervativac. U Sarajevu gdje sam nastavio da živim, nisam dvije godine mogao dobiti posao; i kad sam ga dobio, kasnije sam ga gubio. Dva puta sam ga gubio.

POČELI SMO DA TEMATIZIRAMO PROBLEM

Ali, ono što je ključno jeste da smo počeli da razmišljamo i tematiziramo problem. Pa ne može se tako postupati sa jednim narodom. Ako eliminiraš muslimane tadašnje, odnosno Bošnjake, koji su imali svoje historijsko i nacionalno ime od vajkada, ono je glasilo Bošnjak, ako ih eliminiraš, u Bosni onda ostaju samo Srbi i Hrvati. Bosna je onda srpska i hrvatska zemlja, i onda se ona logično dijeli između Srba i Hrvata. A mi smo, kao što je to bilo 1939. godine, u sporazumu Cvetković-Maček veličina koja se apsolutno zanemaruje.

1965. GODINE: „MUSLIMANI SE MORAJU PRIZNATI KAO NACIJA“

Šezdeset pete godine je bila jedna velika televizijska debata, i ja i rahmetli Hamdija Kapidžić smo istupili s tezom da se muslimani moraju priznati kao ravnopravna nacija i da više nema nikakvog smisla da se postupa s njima kao da su izvan historije, da nemaju potencijal da

grade historiju, da su oni sirova masa kojoj neko drugi treba da pravi historiju. Mi smo prošli teške dane.

„BOSANSKI DUH U KNJIŽEVNOSTI – ŠTA JE TO“

Ja sam znao da se mora izazvati veliki skandal u komunističkom režimu da bi nešto moglo da prođe. I napisao sam „Bosanski duh u književnosti – šta je to“, gdje sam rekao da Bosna postoji, da bosanski duh postoji, da je to veličina koja prožima cijelu našu historiju i da se ne može poigravati s njom i eliminirati je. Doživio sam strašan napad. To je grozno. To šta sam ja doživio, kako su me napadali iz Beograda, Zagreba... Cijele povorke su išle u centralni komitet da traže da se mene hapsi i progoni. Nisu mogli zato što je istina bila ono što sam napisao. Samo je trebalo strpljenja i vremena da se to pokaže. nakon godinu dana promijenila se situacija, i oni su odlučili da priznaju muslimane.

NACIJA NE MOŽE NOSITI VJERSKO IME

Nisam prihvatio priznavanje nacije koja se zove muslimani. To je nepravilno. Nacija ne može nositi vjersko ime. Ime musliman pripada svim pripadnicima islamske vjeroispovijesti u svijetu. Ja sam i tada govorio da se takozvani muslimani moraju priznati pod njihovim pravim nacionalnim, etničkim i historijskim imenom Bošnjaci. Mogu Vam reći da niko nije bio ni za ovu tezu. Svi su nekako bili bojažljivi.

SLUČAJ HAMDİJE KAPIDŽIĆA

Ispričat ću Vam jedan slučaj. Bio jedan divljak, tamo neki Rade Petrović na Filozofskom Fakultetu koji se uvalio u partiju, pa onda bio sekretar i tamo maltretirao ljude. On je jedan dan na sjednici Vijeća napao opasno i vrlo grubo rahmetli profesora Hamdiju Kapidžića. Hamdija je bio fini čovjek i veliki naučnik. Niko nije reagirao, i onda sam ja reagirao. Napravio sam se da ga ne znam i rekao: „Ko ste vi?“ „Pa ja sam taj i taj“ „A šta Vi ovdje radite?“ „Ja sam sekretar partije.“ „A znači partija ovdje nama komanduje je li? Vi ste ovdje došli da nam komandujete!?“ Ja sam njemu održao govoranciju i on se ušutio. Kasnije kad smo izlazili iz sale, meni je prišao rahmetli Hamdija i rekao: „Da ti čestitam beže! Bez mlada bega nema gospodara!“ Onda sam ja njega pitao šta to znači, pa kaže: „To je rekao vladika Zimonjić kad je razgovarao sa kotarskim predsjednikom, pa uvijek protestirao. Kotarski predsjednik pozove Muhamed-bega Ljubovića, mladog bega iz Gacka. Kad je vladika rekao: ‘Mi protestiramo. Mi ne prihvatamo.’ Njemu Ljubović-beg reče: ‘Sa pedeset forinti povećajte im dažbine na 100 forinti.’ ‘Mi prihvatamo!’ – reče vladika. Onda ga predsjednik upita: ‘Vaše preosveštenstvo, kako to Vi meni uvijek oponirate a gospodinu Ljuboviću pristajete odmah?’ ‘E, – kaže – ‘bez mlada bega nema gospodara.’“

PREBIJANJE KIČME

Onda ja pitam: „Pa dobro, Hamdi-efendija, šta je to s

Vama?“ Kaže: „Mi smo svi konviktaši. Nama je prebijena kičma. Mene kad je babo odveo u Mostar i upisao me u gimnaziju, u konvikt me odveo i onda mi rekao: ‘Hamdo, sine, ući ćeš u ovu kuću. Glas da nisi digao, pobunio se ni za što. Slušaj, pokoravaj se. Ako te odavde istjeraju, nema ti druge nego u šumu za ovcama.’ I svi naši intelektualci koji su bili po konviktima... Evo, iz Sandžaka su mnogi bili u Skoplju u Medresi kralja Aleksandra... Svi su oni imali na neki način slomljenu kičmu, osim onih koji su se pobunili, kao Rifat Burdžević, koji su otišli u lijevo.

ODBIO SAM BIJEDIĆEV PRIJEDLOG DA PIŠEM REFERAT ZA NACIJU MUSLIMAN

Ja sam bio svjestan da se mora napraviti skandal... Nakon godinu dana oni su došli do zaključka da se ne može tako da sav svijet počinje govorit i protestirat protiv mog progona. Onda su odlučili... Mene je baš pozvao rahmetli Džemal Bijedić. Kaže: „Hoćeš li ti napisati referat?“ Rekoh: „Ne, ja nikada nisam zastupao neistinu. A da postoji nacija muslimana to nije istina. Postoji samo nacija Bošnjaka.“ „Pa ne možemo mi to proglasiti zato što ne daju Srbi i Hrvati.“ „E pa,“ – rekoh – „fino Vi njima recite: ‘Zašto mi Vama nismo smetali kad ste se proglašavali Hrvatima i Srbima. I vi ste bili kao i mi Bošnjaci nekada katoličke ili pravoslavne vjere. Mi smo Vas pustili da se opredijelite onako kako vi to želite. Vi nemate nikakva prava da nama osporavate da se mi opredijelimo onako kako mi želimo.’“

KORAK NAPRIJED KA IZGRADNJI NACIONALNOG IDENTITETA

Iako sam bio protiv toga, moram priznati da je to bio jedan korak naprijed. Stvorena je mogućnost da se izgrađuje nacionalni identitet. Jeste da on nije imao institucija, da on nije imao dovoljno slobode, da je svaki čas nekakav srbenda ili neko drugi mogao da optužuje naše ljude i književnike, kao Aliju Isakovića rahmetli kad je onaj Mladen optužio kad je objavio Biserje. Ali, bio je to značajan pomak.

RAZVIJALA SE BOSANSKA DRŽAVNOST

I počela se u Bosni izgrađivati jedna situacija, razvijala se bosanska državnost, osjećanje da Bosna postaje država. Počeo se razvijati patriotizam bosanski. Počele su da cvjetaju umjetnosti, nauka, akademija likovna, muzička akademija, film počeo da se razvija, galerija stvorena... To malo slobode donijelo je veliki napredak nama, Bosni i našem narodu. Naravno, to Srbima nije išlo u prilog i oni su iskoristili priliku s onom aferom Agrokomerc, oni su je i montirali, da od jedne finansijske afere naprave političku i državnu aferu s ciljem da se eliminiira Hamdija Pozderac kao budući predsjednik predsjedništva SFRJ i dovede na njegovo mjesto ličnost koja je uvijek i do dana današnjeg povlađivala Srbima. Eto, to je ta historijska pozadina naše situacije.

Upravo zbog toga što smo mi uvijek trpili udarac čim bi

malo digli glavu, nismo uspjeli da do kraja izgradimo ni osjećaj državnosti ni osjećaj nacionalnog identiteta ni patriotizam bosanski i to je razlog zašto kod nas imate ljude koji vole da nađu pribežište pod okriljem srpstva ili hrvatstva, kao što vi u Sandžaku imate ljude koji saraduju i provode srpsku politiku jer nemaju ni snage ni osjećanja odgovornosti ni sposobnosti da vode politiku u korist svoga naroda. Oni vode srpsku politiku protiv svoga naroda. I u Bosni je mnogo takvih ljudi i danas ih ima upravo zbog toga što nismo uspjeli to razviti.

BOSNA NIJE POKAZALA INTERES ZA POLOŽAJ BOŠNJAKA U JUGOSLAVIJI

Mi smo imali situaciju da ni Bosna, kao matična država svih Bošnjaka, nije pokazala interes za položaj Bošnjaka u Jugoslaviji, pa čak ni u Bosni i Hercegovini ne pokazuje interes za one Bošnjake koji žive pod hrvatskom ili srpskom upravom. To je jedno prokletstvo koje moramo ukloniti. Moramo od naših ljudi insistirati na strogoj odgovornosti prema narodu i nacionalnom interesu. Ljudi pobjegnu pod okrilje Amerike, Evropske Unije, Hrvatske, Srbije, da ne bi morali formulirati i provoditi politiku koja će iznići iz analize i definicije interesa njihovog naroda. To je katastrofalno za nas.

DA BI KRENULI U BUDUĆNOST, MORAMO SE OBRAČUNATI SA PROŠLOŠĆU

Mi tek sada pokušavamo da stvorimo neke elementarne uvjete. A da bi to mogli, mi se moramo obračunati s našom prošlošću. Moramo sebi postaviti pitanje, analizirati i presuditi zbog čega smo doživjeli to što smo doživjeli... da nas 150.000 pobiju, da nam unište i podijele zemlju, da nas rasele. Kad provedemo to, mi ćemo imati čistu situaciju. Onda ćemo moći reći svima: „Vi to želite, izvolite niko vam ne brani! Ali, nemojte onda da se miješate u ono što je pitanje našeg bošnjačkog nacionalnog interesa i budućnosti.“

KOD VAS U SANDŽAKU SE RAĐA NOVI BOŠNJAČKI DUH

PB: Da li bi sprovedba toga što ste kazali mogao biti uvjetno kazano neki bošnjački duh danas?

FILIPOVIĆ: Kako ne! Pa vidite da on nastaje. Ja sam u svom tekstu napisao da on prodire kroz sve pore. Evo kod vas u Sandžaku se pokazuje taj bošnjački duh. On je eklatantan primjer čovjeka koji je iz duha bošnjaštva počeo da postavlja pitanja i vodi borbu. I to vrlo pametno i dobro, jer on stvara institucije.

Naš narod je strahovito mnogo izgubio što nije ni jednu instituciju napravio. Srbi imaju institucije stotinama godina. Hrvati imaju institucije, akademije, univerzitete, institute, škole pozorišta, mi nemamo ništa. Mi smo sad stvorili BANU za koju se nadamo da ćemo moći da je izgradimo u jednu instituciju koja će raditi u interesu našeg naroda. Ali, ne samo da ona radi u interesu našeg naroda nego da njena djelatnost stvara pretpostavke da

naš narod bude aktivan.

FORMIRANJE BOŠNJAČKE KULTURNE ZAJEDNICE JE KORAK NAPRIJED

Ne može narod biti aktivan ako nema pretpostavke. Ako nema institucije, ako nema organizacija koje će njegovu energiju kanalisati. Zbog toga je i stvaranje Bošnjačke kulturne zajednice jedan vrlo važan korak naprijed. Zašto? Jer ta zajednica treba da stvara pretpostavke za aktivizaciju i mobilizaciju bošnjačkoga duha i naroda. Ta zajednica treba da se brine za jezik, treba da se brine za književnu tradiciju, treba da se brine za narodnu tradiciju, i da na taj način omogućava ljudima da se bave time. A kao drugo, da razvijaju svoj duh, patriotizam i odanost narodu. Mislim što se toga tiče uvijek će se javljati, samo je važno da prestane da se javlja pa da nestaje, nego da se produži...

PB: Ćamil Sijarić ima jednu priču voda promuklica, o vodi koja se javlja pa gubi, pa se opet javlja...

FILIPOVIĆ: Eto, Ćamil je, recimo, veliki književnik. Nije važno šta je on uradio, šta je rekao, šta je učinio... Nije to uopće važno. Važno je ono šta je on stvorio, a to je strahovito veliko uporište za naš narod bošnjački ovdje u Sandžaku i inače na cijelom području balkanskom.

OBRADOVALA ME MUFTIJINA STRATEGIJA STVARANJA INSTITUCIJA

Kod nas je važno da počnemo. I tu je mene obradovala strategija koju je Muftija postavio. On nikada nije razvio strategiju otimačine o političke položaje i pozicije nego strategiju stvaranja institucija koje će biti nosioci progresu. Stvaranje Univerziteta je ogroman korak naprijed u životu bošnjačkog naroda. Stotine i hiljade mladih ljudi će na tom Univerzitetu završiti i odgojiti se. Tu će nići naučnici. Tu će nići mislioci. Tu će nići književnici koji će raditi, čak nije ni bitno hoće li u nekoj organiziranoj formi biti, koji će u kontekstu svoga interesa i interesa svoje sopstvene afirmacije djelovati u skladu sa interesima bošnjačkog naroda.

RAIF DIZDAREVIĆ JE ZAHTIJEVAO DA NAS SE HAPSI

PB: Ono što meni sada struji kroz glavu jeste pitanje institucionalizacije. Čini mi se da sam negdje pročitao da je proces koji je vođen 1981. protiv mladih muslimana trebao biti upravo protiv bošnjačkih intelektualaca koji su htjeli institucionalizirati bošnjaku duhovnost kroz državni sistem. Koliko su ovakve tvrdnje tačne?

FILIPOVIĆ: Raif Dizdarević je na sjednici Centralnog komiteta zahtijevao da se nas hapsi. Rekao je tom prilikom: „šta hapsite ove hodžice koji se sastaju tajno!? oni nisu važni! Što ne hapsite Filipovića koji slobodno hoda po gradu i propovjeda svoj muslimanski nacionalizam.“ Eto, to je to naše prokletstvo. Uvijek među nama ima neko ko će raditi za drugoga.

SRPSKA INTELEIGENCIJA JE SMATRALA DA SU LJUDI S RELIGIOZNYM IDEJAMA PO NJIH BOLJI OD ONIH SA POLITIČKIM IDEJAMA

PB: Ono što je obilježilo devedesete, taj pokret bošnjačkog buđenja, kako vi rekoste, jeste priznavanje nacije Musliman kao prva etapa i korijen da se dalje nastavi. Vi ste isto tako pomogli i pokret bošnjačkog buđenja koji je tada predvodila SDA rahmetli Alije Izetbegovića. Koliko je za Bošnjake taj međaš bio bitan?

FILIPOVIĆ: Vrlo važan. Na žalost, ono što je bilo karakteristično za Izetbegovića je da ta cijela koncepcija nije bila dovoljno promišljena. Izetbegović, sticajem okolnosti, nije imao ni dovoljno znanja ni dovoljno informacija, ni dovoljno veza s ljudima. On je imao veza sa srpskim intelektualcima.

VELIKA JE GREŠKA ŠTO SE NIJE PRAVIO SAVEZ SA PROBOSANSKIM KOMUNISTIMA

Na žalost, Alija Izetbegović i njegovi su napravili dvije velike greške. Prvo, oni su odbili da prave savez sa bivšim komunistima koji su bili probosanski orijentirani jer je najveća zasluga komunističke partije BiH stvaranje bosanske države. I ona nije mogla a da ne brani tu državu. Mi smo morali znati da će čim Srbi i Hrvati dobiju ulogu u vlasti odmah početi raditi na podjeli Bosne. Na provođenju svog programa iza kojeg stoje stotinu godina, a to je podjela Bosne između Srba i Hrvata. I šta se dešava? Odbijajući da sarađuje sa Nijazom Dizdarevićem Alija Izetbegović se izručio srpskim i hrvatskim nacionalistima i nije imao kud. Vezao se s njima, a oni su ga mic po mic uveli u situaciju iz koje nije više bilo izlaza. I kad nije htio pristati na njihove ucjene, on je doživio rat.

ZA JEDAN POKRET NAJVAŽNIJA JE DUBINSKA I KVALITETNA STRATEGIJA

Prema tome, nije važno da li se neki pokret javi, nego je važno da li je promišljena pozicija tog pokreta. Sad se javlja jedan novi pokret bosanski, koji je da tako kažem svebosanski, on ima centar ovdje. Za nas je sad važno da promislimo što dublje i što kvalitetniju strategiju. Da dobro analiziramo ko nam je perspektivno u budućnosti prijatelj ko neprijatelj. S kim možemo, s kim ne možemo. Kako možemo, kako ne možemo. Šta možemo dozvoliti, šta ne smijemo dozvoliti. Na žalost, mi toga nismo imali uopće i zato smo izgutali.

BOSNA JE TREBALA SLOVENIJOM I HRVATSKOM IZAČI IZ JUGOSLAVIJE

PB: Čini mi se da ste u jednom intervjuu govorili da je Bosna prilikom svoje nezavisnosti trebala to učiniti zajedno sa Hrvatskom i Slovenijom?

FILIPOVIĆ: Jeste. Ja sam putovao u Sloveniju i Hrvatsku. Kad sam se vratio, ja sam Aliji rekao da sam sa njihovim rukovodiocima razgovarao i da nam je predloženo da zajedno idemo iz Jugoslavije. Ja sam Aliji zahtijevao

da idemo zajedno da sve pripremimo. Argumenti su bili sljedeći: Evropa će lakše primiti tri države koje se izdvajaju nego jednu. Drugo, veliki utek su Slovenija i Hrvatska kao katoličke zemlje. Ta činjenica bi neutralisala animozitet prema nama kao muslimanskoj zemlji. I treće, što je važno, bit ćemo jači, vojnički, logistički i na svaki drugi način povezani sa zapadom. Alija je glatko to odbio. On je meni rekao direktno: „Profesore ja ima garancije Vrhovnog štaba da se Bosni neće ništa dogoditi.“ „Odakle ti garancije? Ko ti ih je dao?“ Kaže: „Ja sam poslao Ganića u Beograd. On je bio tamo i on se uvjerio da je to tako.“ Ja sam mu rekao: „E moj Alija, neka ti bude...“

MOGLI SMO IZBJEĆI RAT

PB: Mislite li da bi se izbjegao rat da je tako urađeno?

FILIPOVIĆ: Bi se izbjegao. Nama je bilo, pazite, najvažnije da ne dopustimo da budemo uvučeni u rat. Pod svim varijantama. Ili da se udružimo sa Hrvatskom i Slovenijom u jednu konfederaciju pa da nas Evropa zaštiti, ili da ostanemo u Jugoslaviji, pa da stisnemo zube i kao Crnogorci čekamo priliku kada ćemo reći zbogom. Ali, za nas je zadnja i najgora solucija bila da dozvolimo da nas uvuku Srbi u rat, jer nismo imali nikakve pretpostavke da ga dobijemo. Nismo imali prijatelja vani kao što su oni mali. Nismo imali arsenale oružja kao što su oni. Nismo imali broja vojnika kao što su oni. Mi smo se borili s ledine, naši su ljudi masovno ginuli.

ZULFIKARPAŠIĆ I JA SMO DEVEDESETE POKRENULI PITANJE VRAĆANJA IMENA BOŠNJAK

PB: U trenutku rata, Vi uspjete da vratite jednu historijsku nepravdu a to je povratak imena bošnjak na Svebošnjačkom saboru...

FILIPOVIĆ: Ja sam lično sa Adilom Zulfikarpašićem devedesete godine pokrenuo vraćanje imena. Alija je to odbio, a onda je u ratu pristao. Mislim da je on računao da Evropa neće dozvoliti da se stvara muslimanska država, ali bošnjačka može biti da će dozvoliti. To je odgovaralo i Srbima i Hrvatima. Da se stvori jedna mala bošnjačka država koja će kasnije biti poput Gaze da nestane. I zato je on pristao da se organizuje taj Sabor.

POKUŠAJI ZLOUPOTREBE SABORA

Za divno čudo, on je mene zvao i molio me svakako da dođem. Ja sam rekao: „Neću ja Alija u to da se petljam. To što vi radite, to je petljivina. Ti imaš svoje ljude u tim društvima, i ti preko njih želiš da provedeš svoje ideje.“ On meni: „Molim te, ti moraš biti! Ti si protagonista bošnjačkog identiteta.“ Rekao sam: „Dobro, ja ću doći, ali pod uvjetom da Sabor ne raspravlja ni o čemu drugom osim o našem identitetu. Da usvojimo rezoluciju o našem imenu i da objavimo cijelom svijetu da postoji narod Bošnjaka koji je star koliko i Bosna.“ On je rekao: „U redu.“

Međutim, kada sam došao, vidio sam da su mu njegovi ljudi pripremili varijantu po kojoj bi tada bila proglašena bosanska država. Neki ljudi, kao što je Atif Purivatra, pa Bakir Tanović, napravili su kao neki prijedlog ustava, pa granice iscrtali, pa rezoluciju u kojoj se Bošnjački sabor proglašava za konstitutivnu skupštinu BiH, a Alija Izetbegović se bira za prvog predsjednika te nove države. Ja sam oštro ustao protiv toga, ali ne samo ja. Moram reći da je jedan cijeli niz finih i poštenih ljudi tada ustao. Eto, Nijaz Duraković, profesor države i prava u Sarajevu je ustao i govorio o tome. Alija je ružno reagirao na to, čak im je i prijetio. Onda sam ja ustao i rekao: „Nemaš, Alija, pravo da mijenjaš ustav! Ti si se zakleo na ustav i ti ga moraš poštovati! Jedino možeš predat ostavku, pa da raspišemo nove izbore. To je jedna stvar. Druga stvar, ti, Alija, nemaš pravo da oduzimaš našoj vojsci pobjedu. Mi smo tri godine pozivali naše vojnike da se bore za nedjeljivu i jedinstvenu Bosnu, i sad je ti dijeliš. Pa zašto smo varali ljude? Zašto smo tolike žrtve podnijeli? Zašto nismo u početku, odmah podijelili? Onda je on odustao.

Ja i on smo imali jedan vrlo težak razgovor. Ja sam mu rekao: „Prestani Alija obmanjivati, govoriš o jedinstvenoj Bosni a dijeliš je. Pozivaš ljude da se bore i da brane tu zemlju, a već si ih prodao. Brineš se za to da stvoriš sebi neku državicu.“ On je rekao da su to ti ljudi, ovo ono, nisam za to odgovoran. „Nemoj, Alija, tako da govoriš. Zna se da se ništa ne zbija bez tebe. I da ti sada kažem, meni su došli Avdo Hebib, Mujo Kafedžić i Arif Tanović da mi kažu da su oni sve s tobom utanačili. Sve oko formiranja države. Ja ne vjerujem da oni govore neistinu. Oni su meni došli da kažu da je s tobom utanačeno da ja ne bih eventualno...“ Međutim, oni su krivo mene procijenili. I na njegovu žalost, mi smo to pokvarili. A tu je bilo svašta. Tu je bilo i hapšenja ljudi, terora i tako dalje.

DEŠAVANJA NA SKUPŠTINI BIH U ZENICI 1995. GODINE

Međutim, on nije odustajao. Devedest pete godine (1995) održano je u Zenici zasjedanje Skupštine. Ja sam bio poslanik cijelo vrijeme i šef jedne poslaničke grupe, takozvane *udružene opozicije*. Predložio sam da skupština donese rezoluciju kojom se zabranjuje bilo kojem funkcioneru BiH da sklapa aranžmane koji podrazumjevaju podjelu Bosne. Onada je Alija poslao onoga svaga ministra iz Amerike Muhameda Šaćirbegovića da on kao meni odgovori nešto. A ja sam njemu rekao: „Ko ste Vi?“ A on: „Pa ja sam ministar...“ „Niste Vi ministar! Prvo Vi ne možete biti ministar moje države jer ste građanin Amerike. Druga stvar, Vi ne možete biti ministar vanjskih poslova moje države, jer Vas nije imenovala skupština. Vi možete biti ministar onog čovjeka,“ – ja ovako pokazujem na Aliju – „ali to je privatni ministar. Neću da govorim sa Vama, privatni ministre.“ Onda njemu Alija da mig i on se povuče i pošalje Silajdžića. Silajdžić je počeo neku govoricu, budi Bog s nama, kao imamo sad to nam je na stolu, 49-51% mi smo bolje prošli. Ja gledam i slušam ga i kažem: „Harise, doveo si me u duboku sumnju u svoju inteligenciju. Molim te lijepo, pa nije Bosna pita da se metne na sofru, pa ajte režite koliki kome komad zapadne! Sram vas i stid bilo!“ Ja se pokupim i odem. Tu ja smatram sukrivcima

one ljude koji su bili u Predsjedništvu i Skupštini BiH jer se nisu suprostavili. Poslije su svi od reda kritikovali Aliju, te ovo te ono, te nisu znali... Nije tačno, svi su znali samo niko nije imao petlje.

POSLALI SU ME U DIPLOMATIJU, JER MI NISU MOGLI GARANTIRATI SIGURNOST U BIH

PB: U knjizi „Bio sam Alijin diplomata“ govorite da su Vas i poslali u diplomatiju da se ne bi ste suprostavljali...

FILIPOVIĆ: Jeste. Poslije toga Sabora, Alija me je pozvao i rekao mi: „Ja i Haris smo razgovarali. Mi ti ne možemo garantovati sigurnost ovdje. Molim te, predložimo ti da ideš vani u diplomaciju. Pa eto, ima u Švicarskoj mjesto.“ Onda sam ja rekao: „Dobro Alija, u redu ako ti kažeš tako. Ako postoji mogućnost da me neko ubije ovdje, onda volim otići da ostanem živ svojoj djeci i ženi.“ Ja sam ženi rekao, a ona mi je rekla: „Haj ti.“ I ja sam tako otišao, ali sam napisao kako je jedan veliki turski književnik za vrijeme Kemala Atatürka, on je bio protivnik Kemala, ali toliko je bio popularan da ga Kemal nije htio ubiti, ali ga je poslao u diplomaciju. I ovaj u svojim uspominama piše: „I tako sam ja jednog dana dobio pismo od predsjednika moje države. U pismu je bila putna karta za jednu srednjoevropsku malu državicu. Sjeo sam na voz orijent ekspres i krenuo. Ta mala državica bila je Švicarska, a njen glavni grad bio je Bern. Jedna mala kuća u koju sam došao, bila je Ambasada Turske Republike.“ Ja sam htio time reći da je on mene poslao tamo da ja nema šta raditi.

ŠVICARSKI PARLAMENT JE ODRŽAO DEBATU O BOSNI

Međutim, rahmetli Irfan Ljubjankić je shvatio da ne može tako. Mi smo u Londonu imali ambasadora koji je bio Palestinac. Totalno kontra! Onda je on mene zamolio da odem u London, i ja sam otišao. Ali, i u Bernu sam napravio velike stvari. Napravio sam da Švicarski parlament održi debatu o Bosni. Da se pozove Reis da se pozove kardinal, da se pozove jedan eparh SPC i nakon toga je skupština Švicarske konfederacije zaključila da treba otvoriti diplomatsku misiju u Bosni. Ja sam puno toga postigao u Švicarskoj, a kad sam došao u Englesku ja sam strašno mnogo učinio na polju diplomatije.

PIREDILI SU MI DIPLOMATSKI GAF U LONDONU

Na žalost, to njima nije godilo i oni su načinili jedan gaf prema meni. Kad je bila Druga londonska konferencija o Bosni u oktobru devedeset pete (1995), mene Alija nije uvrstio u državnu delegaciju iako sam bio ambasador. Pozvao me je tadašnji ministar vanjskih poslova Velike Britanije Rifkind i rekao mi: „Ovo je grozno! Ovo je takav diplomatski gaf! Ovo se nije desilo u historiji diplomatije da jedna država ovako postupa prema svome izuzetno kvalitetnom i vrijednom ambasadoru!“

BIO SAM PERSONA GRATA U ENGLESKOJ

Ja sam u Engleskoj bio persona grata. Ja sam kod kraljice bio. Ja sam bio kod princa Čarlsa. Ja sam princa Čarlsa doveo u BiH. Ja sam i prije bio u Engleskoj, kad sam radio doktorat, imao sam dosta prijatelja, profesora i kolega tamo, znao sam odnose u Engleskoj politici. Otišo sam kod Dagleasa Meklina u Škotsku da mu kažem: „Kakvu vi to politiku vodite!? Zajedno smo se borili protiv četnika Draže Mihajlovića, ustaša Pavelića, a sad Vi saradujete sa njima!?”

SANDŽAK JE KLJUČ DEMOKRATSKOG NAPRETKA NA BALKANU

PB: Skoro cijelog života, a reklo bi se najviše u periodu intelektulanog vrhunca prisutni ste u Sandžaku, poznajete Sandžak, volite Sandžak, putujete Sandžakom i pišete o Sandžaku. Kako biste s Vašim sintetskim sposobnostima i ogromnim znanjima i iskustvima, a naročito iz donekle odmaknute perspektive opisali Vaš doživljaj Sandžaka i Sandžaklija?

FILIPOVIĆ: Smatram da je Sandžak izuzetno važan, ne samo za nas Bošnjake nego za cijeli Balkan. Sandžak je ključ demokratskog napretka na Balkanu. Jer ako se ne pronađe jedno adekvatno rješenje za Sandžak, koje će se temeljiti na priznavanju nacionalnih, jezičkih, kulturnih i drugih političkih prava sandžačkih Bošnjaka, podrazumijevajući pod time oba sandžaka, tada se ne može govoriti o budućnosti Bošnjaka u opće na Balkanu, a to znači da se opet situacija razvija kao u onoj formi kada se kaže Balkan je bure baruta.

JOŠ SEDAMDESETIH SAM VIDIO REPRESIJU U SANDŽAKU

Ne može se jedan narod beskrajno terorizirati. Ja sam još sedamdesete godine doputovao i putovao po Sandžaku i obilazio od grada do grada, proučavajući i htijući da vidim u čemu je problem. Vidio sam da je problem u strahovito velikoj dozi represije i da je prvorazredni zadatak da se ta represija na neki način zaustavi. Na žalost do toga do današnjeg dana nije došlo.

Sandžak je dosta ruiniran. Veliki broj njegovih stanovnika je otišao vani, u Tursku, u Zapadne zemlje. Da vlast srbijanska i vlast crnogorska ima ružne namjere prema Sandžaku očituje se u tome što ona nastoji na sve načine da destruiira Sandžak. Ona ga nastoji destruirati ekonomski, prvo. Npišta ne ulaže a ne razvija ni infrastrukturu. Drugo, ona ga nastoji destruirati kulturno i obrazovno. Ne razvija se školstvo i ne priznaju se unutar školstva nacionalni jezik i književnost, to se ne proučava. Treće, ona nije za toliko godina osnovala ni jednu visokoškolsku instituciju u regiji gdje živi nekoliko stotina hiljada ljudi i koji su svi orijentirani ka svom centru. Novi Pazar je najveći grad ove regije i on je podjednako bitan i za Dolinu Lima i za Plavsko jezero i za Pešter. Tu se radi o potrebi jedne vrlo energične i hitne akcije na rehabilitaciji prava sandžačkih bošnjaka.

ISTA PRAVA ZA BOŠNJAKE IZ SANDŽAKA U BIH, KAO ZA SRBE IZ BIH U SRBIJI

Na žalost, BiH kao država koja je trebala da se brine za status Bošnjaka u Srbiji recipročno tome kako se Srbija brine za status Srba u BiH, odbila je da to uradi. Mogu reći da je moj prijedlog Rezolucije, koji sam ja podnio skupštini, a u kojem sam zahtijevao da BiH zahtijeva ista prava za sandžačke Bošnjake kakva ima Srbija u odnosu na Srbe u Bosni. Taj moj prijedlog je odbijen, i i čak me nije ni Vaš čovjek odavde Ejup Ganić htio podržati. On mi je rekao, kad sam tražio da me podrži: „Pa Vi hoćete od mene da napravite lokalnog političara!” Ja sam rekao: „Oprosti, Ejupe, Boga ti, ja sam zaboravio da si ti svjetski političar.” Političar se ne može biti nego lokalni. Dakle, o tome se radi.

E sad kako mi da se postavimo tu? Srbi su da tako kažem vrlo radikalno, i uz saradnju određenih krugova muslimana, uspjeli 1946. da likvidiraju Sandžačku Autonomiju, ali je historijski gledano taj model postojao i nije uništen zato što nije davao rezultate nego što je davao rezultate. To je jedna stvar. Druga stvar, danas se situacija u Evropi i ovdje mijenja u tom smislu da Evropa uvodi vrlo široko praksu stvaranja autonomija. Kulturnih, jezičkih, vjerskih autonomija u slučajevima kada jedan narod živi na teritoriji više država. Pogotovo ako je teritorija na kojoj taj narod živi povezana, kao što je slučaj sa Sandžakom. Srpska politika ide za tim da razbije tu povezanost. Oni hoće da Prijepolje učine čisto srpskim da se razbije veza sa Pljevljima, Bijelim Poljem, tako da ostane jedna mala zona na Pešteru i oko njega. Mi moramo sve te faktore uzeti u obzir i razviti jednu strategiju, uč u Evropu, zatražiti podršku i pomoć evropskih snaga i to možemo, za to postoje ozbiljni izgledi da dobijemo prvi korak. Da bude u Evropi legalizirana jedna autonomija koja je ogrničenog karaktera.

EVROPSKA AUTONOMIJA SANDŽAKA. ŠTA JE DALJA BUDUĆNOST?

Ako se bude Evropa razvijala u kontekstu ideja koje tamo vladaju, a to znači ako budu sve više, regionalne i lokalne vlasti dobivale u svom značaju i funkciji, onda će i mnoge političke ovlasti prelaziti na takve institucije tako da se mogu očekivati dobri izgledi za budućnost. Zbog toga želim da podržim orijentaciju muftije Zukorlića. On je čovjek koji stvarno ozbiljno i dalekovidno misli. To se ne da usporediti sa uskim i načinom mišljenja nekih sandžačkih političara koji ne vide dalje od noša. Koji su zadovoljni da imaju udio u beogradskoj pljački Sandžaka.

MUSLIMANSKI NACIZAM I VOĐA KOJI TERORIZIRA SVOJ NAROD

PB: Vi ste devedesete godine bili na osnivačkoj skupštini SDA Sandžaka 1990. godine u Novom Pazaru. Kako možemo sad poslije 22. godine tumačiti ponašanje tadašnjeg predsjednika SDA Sulejmana Ugljanina i njegovog generalnog sekretara Rasima Ljajića?

FILIPOVIĆ: Ja sam već tada rekao na onom zboru u



Pazaru... Adil (Zulfikarpašić) i Alija (Izetbegović) su sjedeli do mene... Ja sam rekao: „E vidite, ovdje se rađa naš muslimanski nacizam. Ovdje se rađaju vođe koje će terorirati svoj narod!“ Ja sam to vidio. Pa sjetite se te skupštine šta su govorili. To su relacije koje su apsolutno izvanpolitičke. To su primitivne vjerničke relacije. Ja sam znao da to nema budućnosti.

NE MOGU SEBI OPROSTITI ŠTO SAM UGLJANINA PREPORUČIO ALIJI

Žao mi je što to moram konsatirati, jer na kraju krajeva moram i to da kažem, da je Rasim Muminović, moj nekadašnji student, meni doveo Ugljanina u Sarajevo da mi ga preporuči kao pogodnu osobu da se angažira na stvaranju SDA u Sandžaku. Ja sam njega poslao Aliji i preporučio. Ne mogu to sebi oprostiti, ali tad nisam mogao da znam šta će se dešavati.

Ljajić je bio totalni anonimus i samo je izvršavao naređenja, ali je bio lukav i uhvatio je priliku kada je njegov gazda bio na jednoj nozi da se ubaci.

MUFTIJA ZUKORLIĆ JE NAJISTAKNUTIJA LIČNOST NAŠEG JAVNOG ŽIVOTA

PB: U posljednje vrijeme jako ste puno pisali, a i u razgovoru spominjemo, fenomen Muftije Zukorlića kao vjerskog i nacionalnog lidera Bošnjaka?

FILIPOVIĆ: Mislim da je on u ovom momentu najistaknutija ličnost našeg javnog života. On ima jedno izrazito i kvalitetno bošnjačko nacionalno osjećanje. Ima moral i superiornu inteligenciju. Moram reći da nisam u Sandžaku sreo nikog ko toliko brzo hvata u zraku ideje, misli, i ko ih zna formulisati. Tako da ako mu ne zasmetaju,

ne spriječe ga kao što sad pokušavaju razni ljudi iz Islamske zajednice i iz bošnjačkog političkog života, on će odigrati jako značajnu ulogu, i ja ću ga podržavati.

PB:Šta mislite gdje će ta njegova uloga biti najizraženija?

FILIPOVIĆ: Najizraženija njegova uloga će biti u tome da dinamiku procesu emancipacije Bošnjaka u Sandžaku. On je odigrao vrlo važnu ulogu u stvaranju BANU. Mi sad imamo određene teškoće, ali ćemo te teškoće prebroditi i BANU će biti jako važan instrument te emancipacije. BANU, Univerzitet, razne druge institucije, kao što su listovi časopisi itd, to će biti sve instrumenti kojima ćemo i da mobilizemo, kanalizemo i orijentisemo naš narod da dobijemo rezultate. Ja sam uvjeren da ćemo ih dobiti.

SVEBOŠNJAČKI A NE PANBOŠNJAČKI PROJEKT

PB: Sve pristupnija ideja panbošnjaštva, umrežavanja svih Bošnjaka svijeta – koliko je po Vama relana?

FILIPOVIĆ: Tu treba biti malo kritičan, znate. Nama iz Turske dolazi teza kao mi smo svi Bošnjaci. Ja sam neki dan rekao Turcima: „Budite Vi malo skromniji i tiši. Imate vi načina da se pokažete da podržavate Bošnjake i Bosnu. Uložite u Bosnu i Sandžak i druga mjesta gdje žive Bošnjaci.“ Ono što je važno kod nas je to da mi želimo Bošnjaštvo ne pan. To je jedna začkoljica. Mi smo imali te **panislamističke**, **pan-turske** itd. **panpokrete**. To je sve otišlo u historiju. Zato je ta stvar meni drugačija. Mi moramo se držati da tako kažem svebošnjačkoga projekta. Da svi bošnjaci koji se očituju kao Bošnjaci i koji žive kao Bošnjaci, koji pripadaju našoj zajednici da se povežu i međusobno sarađuju. Da stvaraju jednu jedinstvenu i duhovnu i političku misao i atmosferu.



Bez obzira na politiku, narod se opredijelio na život. Nikad čuo, i nikad vidio da jedna šaka Bošnjaka živi i uživa tako u svojim tradicionalnim adetima. Puni nostalgije, zaboravljeni od svih na svijetu, odsječeni od svoje matice Bosne i Hercegovine, koju i da hoće posjetiti ne mogu, jer nemaju prava na vize sa nepriznatim kosovskim pasošom, Bošnjaci iz Prizrena i okolice, Župe, Riječana i Gore, žive i uživa "punim plućima." Razlikuju se od komšija samo po tome što zборе na svom maternjem jeziku!



Put za Prizren preko Sandžaka i Kosova

U PRIZRENU SE ZA JEDAN DAN OSUNETILO STOTINU BOŠNJAČKIH DJEČAKA

Od kada sam septembra devedesetih putovao u Trebinje, a preko Foče, Čemernog i Gacka, i vidio barikade, na kojima su me legitimirale neuredno ljudske spodobе, nikad se ne osjećam lagodno na graničnim prijelazima kad putujem u susjedstvo.

Tako je to sa našim životima koji smo rođeni tamo gdje su od barikada nastajali granični prijelazi. Od kada sam septembra devedesetih putovao u Trebinje, a preko Foče, Čemernog i Gacka, i vidio barikade, na kojima su me legitimirale neuredno ljudske spodobe, nikad se ne osjećam lagodno na graničnim prijelazima kad putujem u susjedstvo.

SPODOBE NA PUNKTOVIMA

A u februaru kad sam po snijegu putovao preko Novog Pazara i Ribarića za Prištinu, a preko Zubinog potoka i Mitrovice, vidio sam nešto što me podsjetilo na sve ono grozomorno što sam vidio na svom posljednjem putu za Trebinje. I to je bilo na dan kad su novinske agencije javljale vijesti da su barikade uklonjene zbog pregovora u Briselu o statusu Srbije u EU. Sručena stabla na putu, stare olupine kamiona pored njih, mala brda pijeska i neuredne spodobe koje izlaze iz nekakvih stračara, skovanih brvnara, da nas upute kako ćemo preko šikara, po snijegu, kozijim stazama preći "granični prijelaz." U povratku sa Kosova je bilo još jezivije na punktu kod Raške. Pored bureta iz kojeg je sukljao dim grijala su se dvojica stražara obučena u vunene kape i gunjeve, a ispred njih, na panju, čuture i flaše rakije. Radi sto metara blokiranog "graničnog porijelaza", morali smo obići, preko Kopaonika, dvadesetak kilometara.

Sad, kako je ljeto, i kako nema nekih ekstremnih političkih odluka o Kosovu, proći preko graničnog prijelaza iz Srbije u Kosovo, ostvalja isti dojam improvizacije kontrole dokumenata na rampi sa dva-tri kontejnera. S druge strane su strani naoružani vojnici sa tenkovskim divizionom, plus kampanjole i džipovi.

Kroz Kosovo polje, od Mitrovice do Prištine, bila je pripekla jara. Strnika i bale slame od pokošene pšenice čija se zlatasta boja presijavala i caklila na suncu, još više podstiču osjećaj vreline i žege. Takav je sav pejzaž Gezimestana. Niko nikad ne bi rekao da su sa tih tri-četiri brdašceta potekle najveće holuje koje će stoljećima dizati kovitlace balkanske povijesti.

RUGOVINA CRKVA

Priština polahko postaje prenapučen grad. Glavna ulica koja se zavaršava kod hotela Grand, Nacionalne biblioteke i Filozofskog fakulteta, dobila je nove kupole pravoslavne i katoličke crkve. Katoličku crkvu smatraju Rugovinom zaostavštinom. A, nedaleko od njih projektovan je plan za izgradnju najveće džamije u Prištini. Poster Ibrahim Rugove, novi spomenici u bronzi, mladih heroja UČK-a, rijetki su transparentni simboli nove historije Kosova.

Bezbroj novih radnji moderniziranih šiptarskih slastičarnica i pitara u kafetarnice i donere okupljaju prištinsku mladost. Izgleda da su Alabanci najnestrpljiviji narod na Balkanu. Zarad ostvarenih ideala o nezavisnom Kosovu, spremni su trpjeti socijalnu bijedu od koje hronično boluje najmlađa država u Evropi.

Nešto se radi na putevima na prilazu Prištini. Međutim, tek je od Suve rijeke izgrađen moderan autoput. U narednih dvije stotine kilometara, sve do Tirane, može se voziti savremenim autoputom.

ŠAKA BOŠNJAKA

Moje odredište je bio Prizren. Haman da se ništa nije promijenilo u gradu u proteklih dvadeset i pet godina kad sam zadnji put boravio u njemu. Opet, samo novi restorani sa vrlo raznovrsnom i ukusnom hranom, kakve se ne bi postidio ni Istanbul, jedina su pozitivna promjena koja se može uočiti golim okom.

Tek ovaj put primjećujem koliko munare i otomanska arhitektura, hamam, barovi, zidine i mostići, čine prizrensku čaršiju, staro jezgro grada, sličnom sarajevskoj. I ljudi, naravno Bošnjaci, čišće govore bosanski od Bošnjaka u Novom Pazaru. A i džamije u Novom Pazaru su malo tubaste, nisu tako vitke kao prizrenske.

Skup posvećen dijaspori organiziran je u Domu kulture. Skupu su prisustvovali ministar i njegov zamjenik. Naravno, bitnije je prisustvo Čerima Bajramija, Bošnjaka, koji u svom govoru objašnjava da pola bošnjačke populacije sa Kosova živi u dijaspori. Stoga Vlada Kosova ovakvim skupovima pokušava razviti odnose sa dijasporom i pomći joj u očuvanju identiteta.

Uporedo sa tim skupom u Prizrenu narod je organizirao u Župi, spletu bošnjačkih sela, manifestaciju sunetluka. Toga dana je u Župi osunećeno (obrezano) stotinu i jedan dječak. Tim povodom je organizirano narodno slavlje koje traje tri dana. Jede se, pije i gosti, uz muziku i nadmetanja u sportskim vještinama. Bez obzira na politiku, narod se opredijelio na život. Nikad čuo, i nikad vidio da jedna šaka Bošnjaka živi i uživa tako u svojim tradicionalnim adetima. Puni nostalgije, zaboravljeni od svih na svijetu, odsječeni od svoje matice Bosne i Hercegovine, koju i da hoće posjetiti ne mogu, jer nemaju prava na vize sa nepriznatim kosovskim pasošom, Bošnjaci iz Prizrena i okolice, Župe, Riječana i Gore, žive i uživaju "punim plućima." Razlikuju se od komšija samo po tome što zборе na svom maternjem jeziku!



Na sceni Narodnog pozorišta u Sarajevu izvedena je predstava "Gazi Husrev-beže: ili Bukagije", povodom 550 godina od osnivanja grada Sarajeva



BUKAGIJE

Svskog umnog i razboritog čovjeka će se dojmiti da je ovaj svijet prolazan i zavičaj dosade i nesreća. Nije svijet ni kuća ni stan. On je tek prolaz, kroz koji se ulazi u kuću spašenja, ili pakao. A za to je pametan onaj koji se na ovome svijetu ne prevari, koji mu ne vjeruje, koji ga ne gleda ljubavnim očima, te mu se ne prilagodi. Sretan je onaj čovjek koji na sebe priliku uzima te današnji dan na jučerašnji primjeni i koji, čekajući vrijeme smrti, u svome radu ne pogriješi. Dobra djela gone zlo, a najuzvišenije od dobrih djela je milodar; najuzvišeniji milodar je onaj koji ostaje zauvijek, a od dobrotvornih djela opet je najljepše ono koje jest, odnosno, koje će se trajno ponavljati. Jasno je da je od takvih dobrotvornih djela najdulje zajamčeno dobročinstvo vakuf. Dok je svijeta i vijeka korist vakufa ne prestaje niti se njegovo djelovanje do Sudnjeg dana završava.

(Gazi Husrev- beg, prva vakufnama, novembar, 1531.)



Svršetkom mjeseca juna skupina bosanskohercegovačkih glumaca na sceni Narodnog pozorišta u Sarajevu izvela je predstavu "Gazi Husrev-beže: ili Bukagije", povodom 550 godina od osnivanja grada Sarajeva, u režiji Gradimira Gojera. Nakon Zenice i Goražda, ovo je bilo drugo izvođenje ove drame u Sarajevu.

Predstava je nastala prema izvornom dramskom tekstu bosanskohercegovačkog pisca Džemaludina Latića. Sama predstava izričito je domoljubnog karaktera koja je kod publike naišla na zadivljujući prijem. U centar zbivanja smješten je lik najznačajnijeg bosanskohercegovačkog namjesnika Gazi Husrev-bega (prva polovina 16. stoljeća), velikog vojnog stratega i vakifa koji je imao veliki doprinos u razvoju Bosne, a naročito grada Sarajeva.

Publika je s punom pažnjom pratila porodično i lično dešavanje u porodici i oko nje prvog čovjeka tadašnje Bosne, u čijoj se ulozi našao Aldin Omerović, a značajnije uloge igrali su Izudin Bajrović, Alija Aljović, Muhamed Bahonjić, Ljiljana Čekić. Gojer je (za medije) istakao da je te ljude samo okupiti, a kamoli s njima mjesecima raditi i ugravati, bio posao koji je mogao odraditi samo isto tako fascinantan probosanski tekst, kakav je napisao Latić. Latić je napravio djelo koje govori i o onom i o ovom vremenu, što je, po ocjeni stručnjaka, bio i ključ da predstava uspije.

Narav ličnosti Gazi Husrev-bega, za kojom je tragao Latić, posebno dolazi do izražaja kroz Husrev-begov odnos prema Bogu, porodici, domovini, saradnicima, podanicima i susjednim državama. Osim što je bio veliki vojni strateg, iza sebe je Gazi Husrev-beg ostavio čuvenu Gazi Husrev-begovu džamiju u Sarajevu, biblioteku, medresu, sahat-kulu, bolnicu i mnoge druge poznate zgrade.



Cilj ovoga rada jeste da se uvidom u dostupnu literaturu i poznavanjem prilika na terenu da slika zajednice kosovskih Bošnjaka, čime će se u jednom dokumentu povezati neka dosadašnja tematska istraživanja o ovoj zajednici, te sagledati sadašnji politički, ekonomski i društveni život kosovskih Bošnjaka. S obzirom da je radova ovakve vrste veoma malo na prostorima Bosne i Hercegovine, sve to razlog je zašto sam se opredijelio za ovu temu.

Studija o kosovskim Bošnjacima

ZAVISNI BOŠNJACI NA

Budući da građani Bosne i Hercegovine, a i šire, nisu dovoljno upoznati sa identitetom, kulturom i tradicijom Bošnjaka Kosova, to daje povoda za pisanje ovakvih i sličnih radova u cilju upoznavanja i zbližavanja Bošnjaka na prostorima bivše Jugoslavije. S obzirom da i sam pripadam toj zajednici, smatram da je prioritetno dati svoj doprinos i ovim radom predstaviti zajednicu Bošnjaka Republike Kosova, a posebno Bošnjake u regionu Prizrena.

BOŠNJACI NA KOSOVU DO NEZAVISNOSTI

Historijski posmatrano, na području bivše Jugoslavije, Bošnjaci nisu samo stanovnici današnje Bosne i Hercegovine, nego i stanovnici Sandžaka, Kosova i nekih crnogorskih predjela (Nikšića, Podgorice, Kolašina, Plava i Gusinja). U osmanlijskoj arhivi kao i književnosti, 'Bošnjacima' se nazivaju svi muslimani sjevernog i središnjeg Balkana koji govore slavenskim jezikom. Granica dopire do krajnjeg juga Kosova, gdje su u Bošnjake ubrajani i muslimanski stanovnici prizrenске planinske regije Župe i Gore.

Većina onih koji su se za vrijeme bivše Jugoslavije izjašnjavali kao Muslimani su, nakon Drugog bošnjačkog sabora¹ u Sarajevu održanom septembra 1993. godine, donijeli jednoglasnu odluku da se odbaci dotadašnje izjašnjavanje 'Musliman' u nacionalnom smislu i da se prihvati staro, historijsko ime 'Bošnjak'. Osim u Bosni, to ime prihvata i većina muslimana u Srbiji (uglavnom u Sandžaku), Kosovu i Crnoj Gori.

Što se tiče Bošnjaka na Kosovu oni se mogu podijeliti u dvije glavne grupe prema porijeklu. Prvu grupu čine oni koji su se doseljavali tokom 18. 19. i 20. vijeka, u periodu Prvog i Drugog svjetskog rata. Dolazili su iz Sandžaka, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Srbije, Hrvatske. Oni su koncentrisani u Pečko-istočnoj i Kosovsko-mitrovačkoj regiji, a nešto manje u Prištini. Najviše su se naseljavali u središtu grada Peći i okolnim naseljima (Vitomirica, Dobruša i druga sela u okolini), u Dečanima i susjednim selima (Rastavica), u Đakovici, Ferizaju, Mitrovici, Prištini, Istoku. Bošnjaci iz ove grupe su se, uglavnom, nacionalno i jezički asimilirali u albansku većinsku zajednicu, mada u skorije vrijeme se vraćaju svom porijeklu i očuvanju uspomene na tradiciju i jezik.²

Drugu grupu čine Bošnjaci starosjedioci autohtonog porijekla koji žive uglavnom u regionu Prizrena: Župa, Gora i Podgora, te u samom gradu Prizrenu.³ Oni se međusobno oslovljavaju imenom lokalne geografske pojmovnosti kao Gorani/Goranci, Župljani, Podgorci/Podgorani.

1 Septembra 1993. godine, Drugi bošnjački sabor je donio deklaraciju o vraćanju historijskog imena Bošnjak i ponovnoj afirmaciji bošnjaštva. Od 1993. godine, ovaj naziv je prihvaćen i van same Bosne i Hercegovine, od strane onih koji su se izjašnjavali kao Muslimani u drugim bivšim jugoslavenskim republikama uključujući i Bošnjake Kosova.

2 Alija Džogović, „Kratki pregled dijalekata bosanskog jezika na Kosovu“, Alem, br. 165. 2006, str. 31.

3 Bošnjaka u prizrenskom regionu najviše ima u selima Župe: Gornje Selo, Donje i Gornje Ljubinje, Draičići, Jablanica, Lokvica, Manastirica, Mušnikovo, Nebregoste, Pousko, Planjane, Rečane, zatim u selima Podgore: Lubizda, Grnčare, Skorobište, Novo Selo i u selima Gore: Rapča, Radeša, Orčuše, Vranište, Globočica, Mlike, Ljubovište, Kukulijane, Zli Potok, Brod i Restelica, kao i u samom gradu Prizrenu.



Postoje dvije teorije koje se koriste o porijeklu i pripadnosti bošnjačkog naroda na teritoriji Bosne i Hercegovine. Prva teorija navodi da su bosanski muslimani nasljednici Južnih Slavena koji su u toku četiri stotine godina vladavine Osmanskog carstva promijenili vjeru, a prema drugoj teoriji bosanski muslimani koji su prešli na islam bili su sljedbenici Crkve bosanske i bogumilske vjere. Prema Enveru Imamoviću, arheološka, antropološka, historijska, etnološka i druga ispitivanja pokazuju da današnji bosanski narod rasno ne pripada slavenskoj skupini naroda, nego da svoje korijene vuku od Ilira, bosanskih starosjedilaca.⁴ U srednjem vijeku pokret bogumila prvi put dolazi u Bosnu u 12. stoljeću i širi svoje

4 Prof. Enver Imamović, tvrdi: „Slaveni su na Balkanski poluotok došli u VII stoljeću iz euroazijskih stepa i pustara, ali nisu naselili Bosnu jer su je starosjedioci odbranili. S obzirom da su svuda uokolo bili slavenski naseljenici, Bosna se tokom stoljeća sve više slavenizirala i na kraju postala tipična slavenska zemlja“, Selman Selhanović, Bošnjački odgovori 2, Sarajevo: Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, 2004, str. 131.

NEZAVISNOM KOSOVU

Uz Bošnjake u Bosni, bogumilsko porijeklo vode i druga grupa Bošnjaka spomenuta u ranijem tekstu, a to su Bošnjaci starosjedioci autohtonog bogumilskog porijekla koji žive u oblasti Župe, Gore i Podgore i u samom gradu Prizrenu. Ovaj narod egzistira u oblasti Šar-planine i smatra se da je autentična, etnička zajednica jedna od najstarijih na Balkanu, bogumilska po kulturi i načinu života i društvene svijesti. Cjelokupno stanovništvo područja (Gora, Župa, Podgora) su dobili ime „torbeši“ po bogumilskom pokretu.



djelovanje putem misionara. Neki historičari zagovaraju teoriju da je učenje crkve bosanske bilo identično bogumilstvu. Bogumilska vjera se znatno razlikovala od vjere susjednih zemalja te su bili zvanično proglašeni krivom vjerom od strane i katoličke i pravoslavne crkve i bili proganjani. Dolaskom Osmanskog carstva bogumili su masovno prelazili na islam i to svojom voljom bez ikakve prisile.⁵

Uz Bošnjake u Bosni, bogumilsko porijeklo vode i druga grupa Bošnjaka spomenuta u ranijem tekstu a to su Bošnjaci starosjedioci autohtonog bogumilskog porijekla koji žive u oblasti Župe, Gore i Podgore i u samom gradu Prizrenu. Ovaj narod egzistira u oblasti Šar-planine i smatra se da je autentična, etnička zajednica jedna od najstarijih na Balkanu, bogumilska po kulturi i načinu života i društvene svijesti.

Cjelokupno stanovništvo područja (Gora, Župa, Podgora) su dobili ime „torbeši“ po bogumilskom pokretu. Naziv „Torbeš“ potiče iz ranijeg vremena, tj. iz perioda širenja bogumilskog pokreta na Balkanu. Ovu tezu zastupa Nazif Dokle, inače i sam porijeklom iz albanskog dijela Gore.⁶ Također Alija Džogović za „torbeše“ prizrenskog Podgora i Gore,⁷ i Biljana Đurđević-Stojković⁸ koja tvrdi da „Još uvijek ima bogumila u Makedoniji i Srbiji...“...postoji duhovni pokret koji gasi žed sa gnostičkog bogumilskog izvora.“⁹

Riječ „torbeš“ prevedena na na turskom jeziku znači „ubijeđene, lojalnost“, jedan društveni sloj koji nikada nije stvarao probleme i koji je u vrijeme Osmanske imperije odigrao ulogu pomagača u najrazličitijim okolnostima. Također, turski istraživači vežu naziv „torbeš“ za perzijsku riječ „torbekeš“ što znači „torbar“ koji hoda sa torbom na ramenu.¹⁰ Prof. Malić Osi tvrdi da su „torbeši“ mijenjali mjesta življenja i vjeru četiri - pet puta.¹¹

Postavlja se pitanje šta je to ostalo osim imena kod današnjih torbeša i da li je što ostalo od njihovog pogleda na svijet, od stare vjere njihovih pradjedova bogumila. Običaji i praksa

5 Selhanović, Bošnjački odgovori 2, str. 132.

6 Sadik Idrizi, „Gora kroz stoljeće“, Alem, br. 9. 2001, str. 39.

7 Alija Džogović, „Je li boškački žargon tajni govor bogumila“, Selam, br. 17. 2000, str. 25.

8 Biljana Djurđević - Stojković, Verske sekte leksikon, Beograd: Narodna knjiga, 2002, str. 12.

9 Djurđević - Stojković, Verske sekte leksikon, str. 55.

10 Omer Turhan, „Pomaci, njihova prošlost i sadašnjost“, Selam, br. 6. 1996, str. 27.

11 Malić Osi, Prizren drevni grad utvrđenja i njegova najneposrednija sela Jablanica i Pouško, Prizren: bez izdavača, 1996, str. 151.

Na popisu stanovništva na Kosovu održanom 1981. na Kosovu je živjelo 1.584.440 stanovnika. Od toga Bošnjaka (tadašnjih Muslimana) 38.562. U narednom popisu 1991. godine prema procjenama Statističkog Zavoda SFRJ na Kosovu je živjelo oko 1.955.000 stanovnika, od toga 57.408 Bošnjaka (Muslimana)

(Popis stanovništva iz 1991. godine je bojkotovao od strane Albanaca i jednog dijela Bošnjaka na Kosovu tako da se popisi iz 1991. godine na Kosovu smatraju nevažeći.)

lokalnog stanovništva ukazuju da bogumilizam, bez obzira na velike progone, nije iskorijenjen.¹² Bogumilsko nasljeđe, učenje i prakticiranje se najbolje može danas dokazati u albanskom dijelu Gore.¹³

U ovoj zoni sa visokim planinskim vrhovima i uskim kanjonima, „torbeši“ su dislocirani u prvoj polovini XIII stoljeća. Van očiju i ušiju crkve, u formalnim okolnostima zakašnjele islamizacije,¹⁴ oni i danas čuvaju mnoge kultne obrede, praksu, vjerovanja i materijalne ostatke, učenje njihovih bogumilskih pradjedova. Tako da njih nije mogao da iskorijeni ni komunistički režim u Albaniji.

Ovi običaji, koji se najviše primjećuju kod torbeških žena, koje prakticiraju običaje koje skoro da nemaju ničega od kršćanstva i islama. Kada govorimo o islamskoj kulturi, malo ko od muškaraca zna i ispunjava uslove da bi bili muslimani. Kod žena, osim masovnog posta, nekim „deformisanim“ molitvama, pričama i ukopavanjem kao muslimanke, također je vrlo malo prisutan islam. Međutim, iako je od islama prihvaćeno vrlo malo, poštuju se bajrami i velike noći. U praksi žene vjeruju u magiju i magijske rituale. Tragovi hrišćanstva su ostali samo na imenima godišnjih praznika (npr. Đurđevdan, Božić, Mitrovdan, Krstovdan) i ništa više.¹⁵

Još jedan primjer bogumilskog porijekla je i primjer „pjesme“. U životu torbeša Župe i Gore muzika i pjesma zauzima posebno mjesto. S njom se prati čitav život: rođenje, svadba, posao, vojska, rat.¹⁶ Također, bojenje kose, obrva i uljepšava-

12 Nazif Dokle, „Bogumilski tragovi u Kukskoj Gori“, Referat, Međunarodni simpozijum balkanske turkologije, Kotor, 08.10. 2003, str. 8.

13 Dokle, „Bogumilski tragovi u Kukskoj Gori“, str. 9.

14 Nazif Dokle tvrdi da su najstarije džamije u ovom dijelu Gore (Borje) sagrađene na početku XIX vijeka, Per Goren dhe Goranet, Prizren: bez izdavača, 2002, str. 56.

15 Dokle, „Bogumilski tragovi u Kukskoj Gori“, str. 9.

16 Nazif Dokle, Iz narodne goranske proze, Prizren: bez izdavača, 2003, str. 7.

nje lica žena i djevojaka za vrijeme svadbe i suneta i danas je običaj stanovnika ovih predjela.

Ovo su sve dokazi da korijeni stanovnika ovog područja potiču iz perioda bogumilstva, prije primanja islama u kasnijem periodu vladavine Osmanske države.

Sve do 1912. godine, u okvirima Osmanske države, ovi krajevi imali su status kakav su imale i druge balkanske zajednice, jer nikome nije osporavano da se izjašnjava onako kako želi i osjeća. S obzirom na govorno porijeklo i sličnosti, na tradiciju, folklor, običaje i način života i vjerski život, Osmanska država je ovaj narod imenovala najčešće Bošnjacima, a nikad Srbima ili Makedoncima. Tako su ih nazivali i susjedi Albanci.¹⁷

POLOŽAJ BOŠNJAKA KOSOVA ZA VRIJEME KRALJEVINE SHS I SFRJ

Nakon pada Osmanske države 1912. godine Kosovo ulazi u sastav Kraljevine SHS, odnosno Jugoslavije. Do Drugog svjetskog rata i nakon toga rata kosovski Bošnjaci su bili izloženi potpunoj asimilaciji. Posebno je to bilo prisutno u periodu albanskog nacionalizma šezdesetih i sedamdesetih godina. U vrijeme političkih sukoba između Albanaca i Srba osamdesetih godina prošlog stoljeća Bošnjaci Kosova su bili potpuno ignorisani. Državna briga o Bošnjacima je bila prepuštena Albancima, koji su albanizirali njihova prezimena, pa čak i neke običaje. Nažalost, dok su Albanci i Turci u SFRJ imali i vjerske i svjetovne škole, dnevne novine, pozorišta, sportska i druga udruženja, čak i univerzitet do 1989. godine, Bošnjaci na Kosovu nisu imali nikakvih nacionalnih, kulturnih ili nekih drugih (osim vjerskih) institucija. Bošnjaci sa ovih područja su u tom periodu bili potpuno pod uticajem Albanaca i Srba i bili su izloženi asimilaciji.

Krajem osamdesetih godina Kosovo gubi autonomiju sa promjenom ustava Srbije. Na desetine hiljada ljudi je istjerano iz fabrika, škola, državnih ustanova. Prema Pismu Helsinškog komiteta krajem 1991. godine 86 % Albanaca i Bošnjaka na Kosovu je živjelo ispod granice siromaštva.¹⁸

Krajem 80-tih godina, nacionalno osvješćivanje Muslimana naglo je ubrzano, pošto se nacionalno nisu osjećali Albancima, Turcima, a pogotovu ne Srbima. Muslimani Bošnjaci su počeli da osnivaju svoje političke stranke i da ih formiraju uglavnom kao ogranke muslimanskih političkih stranaka iz Bosne i Hercegovine. Prva je osnovana u Vitimirici, kod Peći, oktobra 1990. Stranka demokratske akcije Kosova (SDAK). Njen osnovni zadatak od početka je bio razvijanje nacionalne svijesti i očuvanje nacionalnog identiteta Muslimana, zaštita svih njegovih prava, isticali su svuda da Bosnu i Hercegovinu smatraju svojom matičnom republikom. Druga stranka je osnovana u Prizrenu, Demokratska reformska stranka Muslimana Kosova (DRSMK) je djelovala, uglavnom na području Prizrena.

Izlazak Muslimana-Bošnjaka iz anonimnosti i njihovi zahtjevi za ravnopravnošću sa drugim narodima i narodnostima u Srbiji nije primljeno sa razumijevanjem. Naprotiv, vladajućoj stranci u Srbiji, Socijalističkoj partiji Srbije (SPS), pa i gotovo svim opozicionom političkim partijama, nije odgovaralo da Muslimani, kao treći narod po brojnosti, predstavljaju bilo kakav politički činilac. Političari iz Srbije su tvrdili da su Muslimani-Srbi islamske vjere. Članovi, aktivisti i rukovodioci stranke SDAK i DRSMK za Kosovo doživljavali su različite oblike policijske represije zbog javnog izražavanja svoje političke, kulturne i nacionalne posebnosti. Takvo držanje zvaničnih vlasti i opozicionih partija prema Muslimanima dovelo je do približavanja i uzajamne podrške Albanaca i Muslimana-Bošnjaka. To se osobito manifestiralo na političkom referendu-

mu na Kosovo 1991. godine.¹⁹

Kao rezultat konstantnih napada i srpskog nacionalizma, u drugoj polovini devedesetih godina je formirana i prva vojska republike Kosovo UČK (Oslobodilačka vojska Kosova). Mali broj Bošnjaka je dobrovoljno učestvovao u UČK. Sukobi između srpske policije na Kosovu i UČK se intenziviraju i dolazi do uključivanja međunarodne zajednice u rješavanje problema. Organizovani su pregovori u Rambujeu, u Francuskoj, oko mirovnog plana za Kosovo. Na tim razgovorima od strane srbijanske delegacije bili su uključeni i predstavnici muslimanskih, goranskih, turskih i romskih manjina, ali nije bilo prisutnih predstavnika Albanaca.

Poslije rata je, naime, kod međunarodne zajednice zadržana manjinska nacionalna terminologija isforsirana ranije od strane srpskog režima.²⁰ Pošto je optuženi ratni zločinac Slobodan Milošević odbio da potpiše sporazum u Rambujeu, tokom tromjesečne intervencije NATO pakta, počevši od kraja marta 1999. godine, srbijanske policijsko-vojne formacije nasilno protjeruju oko milion Kosovara najviše Albanaca. Bošnjaci Kosova doživljavaju također mnoge neprijatne izazove. U gradovima u kojima su živjeli sa Albancima bivaju izloženi represijama zajedno sa njima, a po selima neki bivaju nasilno mobilisani u Jugoslovensku vojsku.

Krajem aprila i početkom maja 1999. dogodio se slučaj koji će ostati zapamćen u selima Župe više Prizrena. Mobilisani bošnjački "rezervisti" biće tjerani da odu na ratište (niže Prizrena). Nekoliko dana je trajala "uzbuna" u kojoj su učestvovali žene, djeca, stari i mladi, sa jednim jedinim ciljem: da mobilisani nikako ne odu van svojih mjesta, svjesni zloupotrebe koja može da ih zadesi u akcijama srpskog režima po Kosovu nad Albancima. Uz očigledan rizik, odlučuju se na odlaganje oružja i uniformi i odbijanje "naređenja". Poslije ovog čina, mještani ovih sela su prinuđeni da još masovnije napuštaju rodna mjesta. Početkom bombardiranja je srpska policija brutalno izbacila kompletno albansko stanovništvo župskog sela Stružja i nekoliko porodica iz obližnjeg Mušnikova za Albaniju, a i mnogi stanovnici okolnih sela su bili van Kosova, kao izbjeglice. Pobuna Bošnjaka je bila spontana. Čin bacanja oružja je u intervjuu poslijeratnom "Selamu" (br.14) kosovski politički veteran Ilijaz Kurteši, porijeklom iz Donjeg Ljubinja, označio kao "pokret majki" koji bi trebalo da označi klicu nove bošnjačke politike na Kosovu.

MISIJA UJEDINJENIH NARODA KOSOVA (UNMIK)

Po ulasku NATO snaga u junu 1999. zaustavlja se srpski egzodus i na osnovu rezolucije 1244. Savjeta bezbjednosti, Misija ujedinjenih naroda na Kosovu (UNMIK) polako uspostavlja kontrolu i formira prelazne organe vlasti u kojima se pozivaju i Bošnjaci da učestvuju.²¹

Uprava UNMIK-a potrajala je osam godina u kojima su formirani kosovski organi: Skupština, Vlada, TMK (Odbambene snage Kosova), KPS (policija) i ostale službe. Na osnovu ustavnog okvira iz 2001. godine održano je i nekoliko izbora na svim nivoima.

Za manjinske narode, među njima i bošnjačkog (koji je priznat u poslijeratnom Kosovu pod ovim imenom) data su prava predviđena međunarodnim dokumentima, ali i neka posebna, poput rezervisanih mjesta u Parlamentu Kosova. Jedno od manjinskih prava je i školovanje na njihovim maternjim jezicima tj. u slučaju Bošnjaka izvođenje nastave na bosanskom jeziku.²²

(Nastavit će se...)

17 Alija Džogović, „Bošnjačka suočavanje i izazovi“, 11. april 2008, http://www.prizren-web.com/magazin/index.php?option=com_content&view=article&id=65:bošnjaka-suočavanja-i-izazovi&catid=44:komentari&Itemid=162, (pristupljeno 10. 09. 2011.)

18 Mehmedalija Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Sarajevo: Šahinpašić, 2001, str. 484.

19 Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, str. 486.

20 Projekat Gora Opolje Sredstva, „GOS“ Srpska akademija nauke i umjetnosti (SANU), Knjiga II, Beograd, 1995, str. 4-5.

21 S obzirom na rejting kod Albanaca i nove privremene Vlade Kosova stranka SDA koju su formirali Bošnjaci su bili najpoželjniji za formiranje nove Vlade.

22 Cerim Bajrami, „Kosovo: I bi nezavisnost“, 22. april 2008. <http://www.bošnjaci.net/prilog.php?pid=24937>, (pristupljeno 15. 07. 2011.)



ŽALOPOJKE BAKIRA IZETBEGOVIĆA NAD STANJEM NJEGOVE STRANKE

KAD BI BAKIR BIO FAKIR



Od kada ova "jedina državotvorna stranka", a posebno od kad su na njenom čelu Sulejman Tihić i Bakir Izetbegović, "gradi državu", ja vidim jednu veliku ruinu/državu, u čijoj duplji leži (već dvije decenije) velika neman/SDA, na ćupovima zlata/resursa ove "ruine." A oko nje trčkaraju "zelembaći" koji joj spravljaju otrov.

U svoja dva posljednja intervjua koje dao sedmičnim listovima, *Dani* i *Slobodna Bosna*, Bakir Izetbegović, predsjedavajući Predsjedništva BiH, ispričao je tako romantičnu priču o sebi i svoj stranci, SDA, da bi čitalac pomislio: "Bože, o kome i čemu govori taj čovjek? Za koga je on to danas govorio? Ko su novinari koji ga intervjuju? Šta su ti isti novinari pisali o njemu i njegovom babi, pa ih je, taj blagi čovjek, morao nazvati "medijskom kanalizacijom". Ali, eto, za Bakira su danas problem Zlatko Lagumdžija, a ne socijaldemokratija, i Farudin Radončić, više kao vlansik Avaza nego kao lider SBB-a. Tako da, poručuje Izetbegović, nakon što je SDP raskinula koaliciju sa SDA-om, nema više "državotvorne stranke u vlasti", kao ni da "među predsjednicima političke šestorke koja teži da odbaci SDA neće biti više nikog privrženog našoj vjeri i tradiciji". Nije ni relevantno šta više govori Izetbegović o Lagumdžiji i Radončiću, jer je to i takvo zlopamtilo znao o njima sve to i kad je prijateljevao sa njima i kad je kako kaže "suradivao". Bitnije je šta on misli o svoj stranci i sebi. Osim što smatra da postoji "komponenta ziheraša i foteljaša", druge mahane za njegovu stranku nema. Čak se usuđuje ustvrditi da se SDA borila protiv korupcije, i to u listu kojeg je njegov babo prozvaao da vrati Merhametu 430. 000 KM, koje im je on osobno posudio. Bakir vjeruje da će, kao takva SDA, još "ojačati iznutra", a da će odluku o eventualnoj još jednoj njegovoj kanidaturi donijeti Stranka na kongresu naredne godine.

GDJE SU NAŠI GLASAČI?

Vrlo teško je zamisliti čitaoca kod koga još "prolazi priča" "hvalite me moja medna usta". Ali, eto, to nam je predsjedavajući Predsjedništva BiH, i to mu je zaista dovoljna referenca da govori, pa čak i za novine koje su njegovog oca nazvali "Mefistom", a stotine naslovnica istog lista bilo je ilustrirano sa naslovima "kriminalna hobotnica Izetbegovićeve familije". Ipak, Bakir ocjenjuje da za SDA "glasaju tradicionalni muslimani" i da,

stoga, "nije važno šta misle drugi o njoj". "SDA se treba zapitati šta o njoj misle i šta od nje očekuju oni koji za nju uporno glasaju. A naročito se treba pitati šta o njoj misle oni koji se nekad za nju glasali, pa prestali."

Ovim sam prozvan osobno i želim napisati kako vidim danas SDA, a više samog Bakira u njoj.

Od kada ova "jedina državotvorna stranka", a posebno od kad su na njenom čelu Sulejman Tihić i Bakir Izetbegović, "gradi državu", ja vidim jednu veliku ruiinu/državu, u čijoj duplji, leži (već dvije decenije) velika neman/SDA, na ćupovima zlata/resursa ove "ruine". A oko nje trčkaraju "zelembaći" koji joj spravljaju otrov. Niko do sada, ko god je pokušavao osloboditi te resurse, doći do blaga, nije smogao snage pomaći tu ugojenu neman. Tek sada, kad se našao neko da joj vrat uhvati u procijep, ona se uskomešala, pa čak i palaca izbacujući otrov nasumice oko sebe. Bakir je jednom pokušao uhvatiti tu zmiju za vrat i osjetio je na kongresu SDA, o kakvoj se nemani radi. Zato se od tada Bakir ponaša kao fakir. Izvadio je svoju frulicu, i svira muziku umiljatu za zmijske uši, koju je, kako kaže, naučio svirati od svog babe dok su se skupa brinuli i "čuvali svoje stado".

Ova parabola, koliko god bila neprecizna, zbog mitološkog diskursa, tvrdim da će se pokazati proročanskom. Kako za "ruinu" / državu, "blago" / opće bogatstvo, tako i za samog Bakira. Kad tad će shvatiti da nije fakir i da ne zna i ne može kontrolirati neman kojoj svirucka svojom frulicom, te da će postati njenom žrtvom!

BAKIR BI ŽELIO BITI FIN

Jer, i Bakir zna, da u Tihiću ima više zavisti što mu je pošlo za rukom da postane član Predsjedništva BiH, nego u Fahrudinu Radončiću, iako on tvrdi suprotno. I Bakir zna da je izbacivanjem SDA iz vlasti, spašena njegova pozicija. Jer dobro zna, da je Tihić, sa svojom nemani, pripremao vanrednu konvenciju stranke, nakon lokalnih izbora kada je očekivao pozitivan rezultat. Stoga je ziheraški odbio glasati za budžet, vjerujući

da će time povratiti izgubljene bošnjake glaso-ve, a da ga Lagumdžija neće, a možda i ne smije, izbaciti iz vlasti. Na toj konvenciji, koja je bila planirana odmah nakon pobjede Bakirovg igrača, Denisa Zvizidća, za predsjednika KO SDA Sarajevo, Tihićev ešalon bi potpuno ovladao stranačkim pozicijama, a naredni kongres bi se odgodio za četiri godine. Jer, već naredne godine, Tihić bi, kao "dirigent" stranke bi bio kandidat i za člana Predsjedništva. Tim prije, jer mu je zdravstveno stanje bitno bolje nego prošle godine. Time bi kompletirao svu svoju političku moć.

I na koncu, možda, ziasta možda, tako se da iščitati intervju, Bakir bi i sam želio biti drugačiji, odnosno fin i pošten čovjek, čak i predan vjernik, te kao takav biti lider, tako finoj stranci "za koju bi glasali tradicionalni muslimani", i sa kojom bi "gradio državu". Pa i možda, zaista možda, Bakir bi dao sve beneficije, odrekao se svega i svakog blagostanja u kojem uživa kao sin vođe napaćenog naroda, poput skupocjenih auta, hacijendi čija mermerna ograda košta 200.000 KM, pa i stipnedija koje je dobivalo njegovo jedino dijete, a da on za to nije ni znao, a da o supruzinom životu i beneficijama i ne govorimo, kad bi mogao sve vratiti unuzad bar desetak godina, kad je zaista mnogo, mnogo "tradicionalnih muslimana" imalo duboke emotivne veze sa ideologijom i ljudima iz SDA, pa i sa njim. Ali, način na koji Bakir ispoljava svoje želje je čisti politički munafikluk/licemjerstvo. Tako se, na koncu, ponaša, i to Bakir vrlo, vrlo dobro zna, sam Tihić, kad je u pitanju odnos prema vrijednostima "tradicionalnih muslimana". On ode u džamiju, ali i pije svoja "omiljena" alkoholna pića.

Da li je nekad neko, iz neke druge, ili recimo iz neke od aktualnih šest stranaka koje izbacuju "vjerničku" SDA iz vlasti, nazvao vjerskog poglavara muslimana imenima kakvim ga je nazvao Irfan Ajanović? Nije. Da li je ta "vjernička stranka", odnosno njen lider ukorio Ajanovića? Nije! A ni pravno Ajanović nije osuđen zahvaljujući Bakiru Izetbegoviću koji je svjedočio u korist svog stranačkog kolege, a ne u korist poglavara muslimana. Znači li to da Bakir misli o vjerskom poglavaru muslimana isto što i Ajanović? Može da znači, a i ne mora. Ali se to može čitati da niko nikad iz vrha neke stranke nije rekao teže i veće objede na Islamsku zajednicu od SDA!





POZIV NA SURADNJU

Kao svebošnjački mjesečni list bavimo se društvenim i političkim temama, te geopolitičkim i stratezijskim istraživanjima.

Pozivamo autore i istraživače, kao i prevodioce na suradnju; da objavlju svoje autorske radove, kao i prijevode, u formi analitike, kolumne, reportaže, intervju...

Čitaocima pozivamo da kandidiraju i podrže naše projekte, akcije i ideje.

Adresa (Sandžak):

Gradska 1, 36300 Novi Pazar, Srbija

Tel/Fax: +381/20/322-181

Adresa (BiH):

Ljubljanska 18b, 71 000 Sarajevo, BiH

Tel/fax: +387/33/ 263 720

Web:

www.panBosnjak.com

www.panBosnjak.ba

www.panBosnjak.me

www.panBosnjak.net

www.panBosnjak.rs

E-mail adresa:

redakcija@panbosnjak.com

POZIV NA PREPLATU

Pozivamo čitaocima i intitucije da se pretplate na naš list piutem naših kontakt adresa u Naovom Pazaru i Sarajevu.

Urednik:

Nedžad Latić

Pomoćnik urednika i sekretar:

Jahja Fehratović

Savjet:

dr. Ferid Muhić

dr. Džemaludin Latić

Alija Džogović

dr. Hasnija Muratagić-Tuna

Haris Sejdić

DTP:

Ifet Aličković

Salahudin Fetić

Lektura:

Sanela Karišik

Uređivački kolegij:

dr. Džemil Bektović

Fatmir Baćić

Emir Ramić

Hazbija Kalač

Mirza Hulusić

Indira Kučuk-Sorguč

dr. Admir Muratović

dr. Bisera Boškailo

Muhamed Ćeman

Vedad Huseinspahić

www.panBosnjak.com

www.panBosnjak.ba

www.panBosnjak.me

www.panBosnjak.net

www.panBosnjak.rs